

Uit de ruim 900 bewaarde fragmenten uit Lucilius' satiren – die hier voor het eerst in een Nederlandse vertaling verschijnen – rijst een panoramisch beeld op van de Vroeg-romeinse wereld. Maar bovenal laten ze Lucilius zelf kennen. Hij blijkt niet alleen een aarts-conservatieve mopperaar, maar ook een warme en innemende persoon. En als dichter kan hij nog altijd overtuigen.

LUCILIUS ALLES HOLT NU ACHTERUIT!

Lucilius

Alles holt nu achteruit!

SATIREN

VOLTAIRE

LUCILIUS

Alles holt nu achteruit!

SATIREN

VERZAMELDE FRAGMENTEN

Ingeleid, bezorgd en vertaald door

Vincent Hunink

Tweede, digitale versie, Nijmegen 2011

Deze versie is bedoeld voor privé-gebruik van lezers.
Op de tekst rust copyright.
Overname van passages in commerciële uitgaven is
alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van
de uitgever.

Graag ook een bericht aan de vertaler:
vincent.hunink@ru.nl

Alles holt nu achteruit!

LUCILIUS

Alles holt nu achteruit!

SATIREN

VERZAMELDE FRAGMENTEN

Ingeleid, bezorgd en vertaald door

Vincent Hunink

's-Hertogenbosch

Inleiding 7

OUDE SATIREN

- Boek 1 (26) De dichter en de rest 21
Boek 2 (27) Deugd en wijsheid 42
Boek 3 (28) 55
Boek 4 (29) Tegen de passies 68
Boek 5 (30) 91

NIEUWE SATIREN

- Boek 1 Godenberaad 117
Boek 2 Het proces tegen Scaevola 126
Boek 3 Reis naar Sicilië 132
Boek 4 Tegen de luxe 141
Boek 5 146
Boek 6 153
Boek 7 De liefde 159
Boek 8 165
Boek 9 Taalkwesties 169
Boek 10 180
Boek 11 183
Boek 12 188
Boek 13 Tegen decadentie 191
Boek 14 194
Boek 15 199
Boek 16 205
Boek 17 Stoïsche filosofie 209
Boek 18 212
Boek 19 De massa en de ware wijze 213
Boek 20 Gastmaal 216
Boek 21 Collyra 219

Tweede, digitale versie, Nijmegen 2011

Copyright © 2008 by Vincent Hunink, Nijmegen

en Uitgeverij Voltaire bv, 's-Hertogenbosch

Boekverzorging Studio Hanengeschrei, Utrecht

Illustratie omslag Wijnship van Neumagen, sculptuur op graf
(ca. 200 na Chr.), Rheinisches Landesmuseum, Trier

ISBN 978 90 5848 083 5 / NUR 302

www.uitgeverij-voltaire.nl

EPIGRAMMEN

Boek 1 (22)	223
Boek 2 (23)	226
Boek 3 (24)	227
Boek 4 (25)	228

VERSPREIDE FRAGMENTEN

Fragmenten uit de Oude satiren	231
Niet nader te plaatsen fragmenten	241
Twijfelachtige fragmenten (keuze)	280

Noten	283
Nawoord	287
Tekstafwijkingen	293
Omnummertabel	295

INLEIDING

Satura quidem tota nostra est. ‘wat de satire betreft, die is helemaal van ons.’ Met deze woorden claimt de Romeinse leraar welsprekendheid Quintilianus (eerste eeuw n. Chr.) het genre van de satire als iets bijzonders wat eigen is aan de Romeinse literatuur. Hij doet dat met trots en zichtbaar genoeg. In vele andere genres moeten de Romeinen erkennen dat de Grieken hun voorgangers en niet zelden ook hun meerderen zijn. De hele poëzie, vooral epos, tragedie en komedie, is in het vroege Rome diep doordrenkt van Griekse voorbeelden en standaarden. Ook het proza is op alle mogelijke manieren schatplichtig aan de Grieken. Of het nu om welsprekendheid gaat of historiografie, om liefdeslyriek of biografie, alles lijkt door de Grieken uitgevonden en meteen op een heel hoog peil gebracht. De Romeinen rest veelal slechts het nobele streven om de Griekse klassiekers naar de kroon te steken.

Maar de satire is volgens de Romeinen dus een exclusief Romeinse aangelegenheid, waarvoor geen duidelijk Grieks model voorhanden is. De beroemdste namen in het genre zijn zonder twijfel die van Horatius (65-8 v. Chr.) en Juvenalis (ca. 60-140). De eerste schreef een groot aantal mild getoonzette, gemoedelijke satiren, de tweede ging in zijn satiren juist flink tekeer en putte zich uit in extreme en scherpe kritiek op alles wat hem niet aanstond in het Romeinse leven. Beide dichters grepen terug op wie zij beschouwden als de uitvinder van het genre, de vroege dichter Gaius Lucilius uit de tweede eeuw v. Chr. Wie was deze Lucilius? En wat zijn Romeinse satiren eigenlijk?

De laatste vraag is misschien wel de moeilijkste, want het

genre satire laat zich niet zo snel vastpinnen op één heldere set van regels en criteria. Zelfs de eerste beoefenaar van het genre is niet met zekerheid aan te wijzen. Lucilius was dat in elk geval niet, want er zijn een paar snippers satiren bewaard van Rome's vroegste nationale dichter Quintus Ennius (239-169 v. Chr.). Er zijn juist voldoende fragmentjes van Ennius' *Satiren* over om te kunnen zeggen dat satire in oorsprong zeker niet is wat daar tegenwoordig onder verstaan wordt: bitter klagen over misstanden, scherp aan de kaak stellen van verkeerde praktijken en hardhandig bespotten van trends, vips en autoriteiten. Deze tendensen zijn al in de latere Romeinse voorbeelden, zoals die van Juvenalis, dominant geworden. Maar in de oudste Romeinse satiren, die van Ennius en Lucilius, tekenen zich nog niet meteen zo duidelijke thematische beperkingen of een speciale gerichtheid af.

Het lijkt of satiren zich aanvankelijk vooral definiëren door wat ze *niet* zijn: verzen in dit genre zetten zich duidelijk af tegen de Hogere Poëzie van epos en tragedie. In de bewaarde fragmenten van de oude Romeinse satiren wordt met die hoge genres geregeld gespot en menig vers laat zelfs iets van parodie zien. Zowel de thematiek, die wordt aangeduid als overdreven en wereldvreemd, als de pompeuze en pretentieuze stijl van epische en tragische dichters moet het ontgelden. Bij Ennius heeft die relativerende, satirische houding eigenlijk iets vreemds, omdat die dichter zich juist, en misschien bovenal, deed gelden als epicus en tragicus. Lucilius heeft zich echter uitsluitend gemanifesteerd als satiredichter en kon op dit punt dus een minder ambigue positie innemen.

Wat kan de satirische dichter stellen tegenover de prementies van epiek en tragedie? Een verbindend element in de oudste satiren is vooral de toon, die opvallend los is en enigszins tegen de spreektaal aanleunt. Tegenover de bespottende 'rare dichterwoorden' komen vooral gewone of zelfs platte

woorden uit het dagelijks leven te staan. In het geval van Lucilius zien we nogal wat Griekse leenwoorden die in zijn dagen in Rome gangbaar of modieus waren. En de satire munt niet uit door moeizame, ingewikkelde constructies, maar eerder door rustig voortkabbellende zinnen, al kan de losse praatstijl voor moderne lezers toch ook weer lastige syntaxis opleveren.

Ook in hun inhoud zijn de oude Romeinse satiren vooral *on-episch* en *on-tragisch*: ze kunnen bijvoorbeeld allerlei thema's uit het dagelijks leven bevatten, zoals dialogen, beschrijvingen van vertrouwde verschijnselen in het straatbeeld of bepaalde fysieke eigenschappen of hebbelijkheden van mensen. Een opvallend element in de Romeinse satire is de grote aandacht voor eten en drinken, en in ruimere zin voor diners en gastmalen. De stap naar *kritiek* op al die zaken is natuurlijk maar klein, en als dat ook met een beetje humor gebeurt, krijgt 'satire' al enigszins de kleur die het begrip voor de meeste moderne lezers heeft.

In de verzen van Lucilius ontvouwt zich, hoe fragmentarisch ook, een weids panorama van de Romeinse samenleving uit zijn dagen. Bekende politieke figuren zoals de familie Scipio, Scaevola en vele anderen maken er deel van uit, maar ook modeverschijnselen, een stukje militaire geschiedenis, en kritiek op allerlei morele misstanden. Met dat laatste element is meteen een ander belangrijk kenmerk van satiren genoemd: hun moraliserende inslag. De kritiek op personen, karaktereigenschappen en gedragingen is nooit een doel op zichzelf, nooit pure en belangeloze grappenmakerij. Uiteindelijk is de Romeinse satire bij Lucilius een vrij serieus genre, want het is de dichter ernst. Hij wil openlijk bekritisieren wat hij allemaal verkeerd en belachelijk vindt, maar met een helder en opbouwend doel: het teweegbrengen van veranderingen.

Het hoeft dan ook niet te verbazen dat Lucilius' satiren zelfs geregeld positieve boodschappen uitdragen over hoe

men dan wél moet leven. Echt Romeinse waarden zoals eenvoud, rechtschapenheid en gemeenschapszin spelen hier de hoofdrol. Mikpunten van Lucilius' spot zijn vaak decadentverschijnselen, zoals overdreven luxe diners, rare kledinggewoonten en modieuze aandacht voor Grieks interieur-design. Sarcasme en ironie onderstrepen die negatieve boodschap vaak nog eens krachtig, hoewel de toon doorgaans eerder licht spottend dan zwaar venijnig is. En daartegenover staan dan verzen die de lof zingen van eenvoudig en eerlijk eten, van gezelligheid en vriendschap, van integriteit als leidraad in de politiek, de rechtbank of het leger.

De maatschappij- en mensvisie die Lucilius daarbij uitdraagt is welbeschouwd aartsconservatief en hogelijk elitair. De traditionele machtsverhoudingen in Rome worden in dit werk, anders dan men in eerste instantie zou denken, nergens ter discussie gesteld. Kritiek op machtsbeluste politici of frauderende magistraten houdt niet in dat de dichter 'het systeem' wil inruilen. Ironische beschrijvingen van patserige 'nieuwe rijken' verraden geen proletarisch sentiment, maar bevestigen juist de aloude verhoudingen als het gaat om macht en bezit. Lucilius is wel de allerlaatste om te pleiten voor iets als democratie of inspraak van gewone mensen, of om te pleiten voor meer rechten van eenvoudig volk of slaven. Maar dat verhindert hem niet om bij gelegenheid in warme woorden te spreken over gewone mensen of het op te nemen voor bondgenoten of zelfs reeksen verzen te wijden aan zijn eigen slaven (de 'epigrammenboeken' 22-25). En over alles ligt een laag van humor, *bonhomie* en rondborstige vrolijkheid die hem ook de allure geven van een oude liberaal.

De satiren van Lucilius laten het Romeinse leven van zijn dagen zien door een bepaalde bril en met een welbepaalde bedoeling. De dichter profileert zich nadrukkelijk als iemand die de gelijke is van de machtigen. Vol vertrouwen op zijn afkomst en bezit, maar ook simpelweg vanwege zijn per-

soonlijke contacten en vriendschappen wil hij zich met hen meten en spreekt hij ook topfiguren als Scipio op gelijke hoogte aan, zonder merkbare schroom.

Dat was bij Rome's oudste dichters wel anders geweest. Livius Andronicus, de eerste dichter van Rome, was een Griekse slaaf die het puur op zijn talent in de grote stad wist te maken, en iets dergelijks geldt, *mutatis mutandis*, voor Ennius en de komediedichter Plautus (ca. 200). Alleen Naevius (eveneens ca.200) kon zich als vrije Romein uit de riddersstand iets meer veroorloven, en over hem valt dan ook te lezen dat hij conflicten met de politici uit zijn tijd (de machtige familie Metellus) aanging. Let wel, Naevius durfde zijn stem tegen hen te verheffen, maar maakte niet zelf deel uit van die groep. Lucilius is eigenlijk de eerste dichter in Rome die zelf vanaf het begin volledig tot die hoogste, leidende kringen behoort. Geen wonder eigenlijk dat het conservatisme hem ingebakken zit.

De schaarse feiten over Lucilius' leven zijn af te leiden uit zijn eigen werk en uit een paar getuigenissen erover van bekende Romeinen zoals Cicero en Quintilianus. Hij werd geboren ergens aan het begin van de tweede eeuw v. Chr. in de stad Suessa Aurunca in Latium. Dat kan omstreeks 180 zijn geweest, zoals nu veelal wordt aangenomen, maar ook latere data worden genoemd, zoals 168 of zelfs 158. Lucilius' sterfjaar moet in ieder geval 103/102 v. Chr. zijn geweest. Naar antieke maatstaven is hij dus op zijn minst vrij oud geworden en misschien zelfs bijzonder oud. Verder is van Lucilius bekend dat hij een vermogend man was. Hij bezat een aanzienlijk kapitaal in de vorm van uitgestrekte landerijen. In het derde boek van zijn Nieuwe satiren beschrijft hij een reis die hij ondernam naar zijn bezittingen in Sicilië. Het zal daarbij wel niet om een onbeduidend lapje grond zijn gegaan. Van een vermogend en goed geschoold man als Lucilius zou men verwachten dat hij ook ereambten en offi-

ciële functies wilde bekleden, maar er is geen getuigenis dat daarop wijst.

Wel werd de dichter een goede vriend van de al genoemde Scipio Aemilianus, die hem waarschijnlijk opnam in zijn persoonlijke staf. De beide mannen waren geestverwanten, in hun literaire en artistieke voorkeuren, hun belangstelling voor de Griekse cultuur, hun politiek-maatschappelijke visie en misschien ook op het meer persoonlijke vlak. In ieder geval is er bij Lucilius afgezien van een paar plagerijtjes geen kritisch woord over Scipio te bekennen: hij lijkt de grote machthebber steeds voor honderd procent te hebben gesteund. Misschien is hij zelfs mee geweest op enkele militaire expedities.

Voor het overige moeten we het doen met Lucilius' werk als we de dichter beter willen leren kennen. Het is een opvallend kenmerk van Romeinse satiren dat de dichter er heel persoonlijk in aanwezig is. Ook Lucilius treedt in zijn verzen regelmatig en zelfbewust als spreker op, om zo zijn visie, zijn kritiek en goede raad min of meer rechtstreeks te geven. Op dit punt zijn Lucilius' satiren waarschijnlijk nog sterk 'onliterair' vanuit klassiek en modern perspectief: de dichter speelt hier geen specifieke 'rol' en maakt geen onderscheid tussen zijn eigen mening en die van de 'ik' in zijn verzen, zoals dat in latere satiren gebruikelijk zou worden. In de moderne kunstbeschouwing is het een soort dogma geworden dat de 'ik' niet zomaar vereenzelvigd mag worden met de biografische figuur van de kunstenaar. Maar hier bij Lucilius moet dit misschien juist wel, als de lezer recht wil doen aan de verzen. Dat levert een verrassende doorbreking van moderne leesgewoonten op.

Door het totaal van wat Lucilius afkeurt en aanprijst wordt het portret van deze dichter als individuele mens verder aangescherpt en verfijnd en lijkt hij voor onze ogen gestalte te krijgen. Hij is iemand die van het goede leven geniet, die gesteld is op enig comfort, op intellectueel weer-

werk, een praktisch man die toch ook aan Griekse filosofie doet. Een fascinerend aspect van zijn persoon is zijn liefdesleven. Talrijk zijn de fragmenten die getuigen van zijn afkeer van liefdespassie, vooral van alle emotionele 'gedoe' van verliefdheid en relaties met vrouwen. Voor een deel tasten zulke relaties de welvarende man aan in zijn bezit (vrouwen lijken in deze satiren altijd uit op het bezit van mannen), voor een ander deel in zijn geestelijke en fysieke autonomie en vrijheid.

Volgens goede, oude Romeinse traditie bepleit Lucilius het gebruik van een seksuele uitlaatklep die geen verdere problemen oplevert: de prostitutie. De betaalde liefde wordt in zijn satiren opvallend nuchter en positief beschreven en aanbevolen als goed alternatief voor alle liefdesperikelen. Meer in het bijzonder lijkt Lucilius zelf een zwak voor jongens te hebben gehad. Het is in ieder geval moeilijk voorstelbaar dat deze eigennuttige, maar ook innemende rijke man getrouwd is geweest. Het ligt meer voor de hand hem te zien als een vrijbouter en vrijgezel, die zich omringde met aardige slaven en jonge vrienden en misschien ook enkele vriendinnen, en die zijn leven naar eigen smaak en voorkeur inrichtte. Het hangt natuurlijk ook van elke lezer afzonderlijk af wat hij of zij uit de fragmenten wil interpreteren als 'biografische' elementen. Dat is misschien zelfs een van de aardigste kanten van het lezen van dit materiaal.

De huidige staat van Lucilius' werk roept intussen grote vragen op. Hoe komt het dat er alleen fragmenten van bestaan? Van de in totaal dertig boeken satiren en epigrammen van Lucilius is er niet een in zijn geheel bewaard gebleven. Erger nog, er zijn amper fragmenten van enige omvang overgeleverd. Wat we nog hebben zijn een kleine veertienhonderd Latijnse verzen in ongeveer negenhonderd fragmenten. Verreweg het meeste materiaal bestaat uit fragmentjes van een of hooguit twee verzen: het maakt de indruk van vrij-

wel totale versnippering. Steeds gaat het om citaten van Lucilius bij latere schrijvers, vooral literatoren met interesse in het vroege Rome, zoals Cicero (eerste eeuw v. Chr.) of Gellius (tweede eeuw n. Chr.), of Romeinse specialisten in grammatica en verstechniek, die de oude dichter citeren vanwege een taalkundige of stilistische bijzonderheid of een vreemd Latijns woord.

De situatie bij Lucilius is dus al niet anders dan bij Livius Andronicus en Naevius (Bibliotheca Latina Archaica 1) en Ennius (BLA II). Hoe verklaarbaar het ook is vanuit de classicistische tendensen in de tijd van Augustus (met dichters als Horatius en Vergilius), het blijft een verbijsterend verschijnsel: de Romeinen van de vroege keizertijd hebben vrijwel alle oudere poëzie van eigen bodem zo sterk veroordeeld dat men die nog maar amper las en uiteindelijk niet meer overschreef.

Wat Lucilius' werk ook in zijn fragmentarische staat nog altijd goed laat zien, afgezien van het indringende Romeinse tijdsbeeld en het indirecte zelfportret, is de taalkundige en literaire scheppingskracht van deze dichter. Lucilius was dan niet de allereerste satiredichter, maar hij geldt bij de Romeinen niet voor niets als de uitvinder van het genre. 'Lucilius was de eerste die er buitengewone lof mee oogstte en sommige van zijn liefhebbers zijn hem nog steeds zo toegewijd dat zij niet aarzelen hem niet alleen te verkiezen boven de andere auteurs in hetzelfde genre, maar zelfs boven alle dichters,' zo constateert Quintilianus in het vervolg op de beroemde woorden waarmee deze inleiding opende (*Inst. Or.* 10, 1, 93, vertaling Piet Gerbrandy). Kennelijk had Lucilius toch ook na de Augusteïsche periode zo zijn liefhebbers, al zullen ze in de minderheid zijn geweest.

Feitelijk heeft Lucilius het genre satire gekneed en gevormd vanuit het vrij vormeloze begin bij Ennius tot iets al tamelijk welomlijnds en afgebakends. Waar Ennius' satiren

kunnen worden omschreven als een soort mengelmoes over van alles (een gangbare etymologie van het genre is de herleiding tot het begrip *lanx satura*, 'schaal gemengde offergaven'), heeft Lucilius het genre veel duidelijker gepositioneerd als een soort *para-epos*, een doorlopend commentaar op en alternatief voor het hoogste genre binnen de antieke poëzie.

Heel in het bijzonder blijkt dit uit zijn metrische keuze voor de dactylische hexameter. Waar hij in zijn oudste satirenboeken nog experimenteert met jambische en trocheïsche verzen, wordt de 'epische' hexameter al snel de enige versmaat in het genre. Latere Romeinse vertegenwoordigers van de satire, zoals de al genoemde Horatius en Juvenalis, en ook de wat minder bekende Persius (34-62), zouden daar niet meer aan tornen.

Ook de ironische en sterk spottende inslag in deze satiren zou niet meer uit het genre verdwijnen. Bij Lucilius is een spottende ondertoon zelden afwezig, maar dat belet hem niet om ook serieuze levenslessen in te lassen. En misschien in aansluiting bij de alleroudste, nog wat vormloze soort satire, aarzelt hij niet om bijvoorbeeld uitgebreid in te gaan op een voor ons nogal ongrappig onderwerp als Latijnse spellingshervorming (Nieuwe satiren, boek 9).

Het is overigens niet onredelijk om die spottende inslag wel degelijk te verbinden met bestaande genres uit de Griekse letterkunde. De satire mag dan 'helemaal van ons' zijn, zoals Quintilianus claimt, er zijn onmiskenbaar verbanden met de oude Attische komedie van Aristophanes, met komedie in het algemeen, en met verschillende vormen van Griekse lyriek, zoals de aloude spottende jamben van Archilochus (ca. 650 v. Chr.) en de latere van hekeldichters zoals Herondas (derde eeuw v. Chr.) en spotters als Menippus van Gadara (derde eeuw v. Chr.). Die laatste schreef een soort mengvorm van proza en poëzie die men wel aanduidt als 'Menippeïsche satire' en die in de Romeinse literatuur krachtige sporen zou nalaten, bijvoorbeeld in het werk van Varro (eerste eeuw

v. Chr.), Seneca (*Apocolocyntosis*) en Petronius (beide eerste eeuw n. Chr.). En nog afgezien van Griekse modellen komt de spot in Rome vanzelfsprekend niet pas voor het eerst naar boven bij Lucilius. Er bestonden bijvoorbeeld komedies, rituele liederen en korte spotdichten ter opluistering van triomftochten, feesten en partijen.

Ook voor andere typische kenmerken van Romeinse satire zijn uiteraard wel voorgangers en voorlopers aanwijsbaar. Het moraliserende element is ook te zien in de Griekse fabel en in populair-filosofische literatuur uit de hellenistische tijd. Grote levenslessen verbinden de satire, paradoxaal genoeg, met een omweg alsnog met epos en tragedie, terwijl de sterk persoonlijke inslag soms doet denken aan genres zoals de brief, de autobiografie of het voorwoord bij een traktaat of geschiedkundig werk. – Maar laten we niet flauw doen en de Romeinen toch de volle *credits* geven voor de satire: het is inderdaad een uniek genre, vooral door het samengaan van spot en ernst, van sociale kritiek en conservatisme, van het persoonlijke en dagelijkse enerzijds en het algemeen geldige anderzijds. En van dit poëtische genre mag Lucilius gelden als de eigenlijke schepper.

Qua stijl heeft Lucilius de satire eveneens duidelijk richting gegeven, al is hij op dit punt minder maatgevend geweest. De losse *parlando*-toon die zijn werk zo kenmerkt bleek voor sommige latere auteurs en lezers een nadeel. Men kon menen dat hij te gemakkelijk, te achteloos, te snel verzen schreef. Deze antieke kritiek op Lucilius werd puntig verwoord door Horatius: ‘...geestig, met fijne neus, stroef in de vormgeving, / daarin gebrekkig; hij dicteerde dikwijls (een record!) / per uur tweehonderd verzen, staande op één voet, / en stroomde modderig voort – er viel wel wat te schrappen – een kletser, te lui om zich als schrijver in te spannen / om goed te schrijven; want hoeveelheid doet mij niets’ (Horatius, *Satiren* 1,4,7-13, vertaling Piet Schrijvers).

Horatius’ harde woorden verraden vooral zijn eigen lite-

raire agenda, die een duidelijk classicistisch karakter draagt. Voor hem was iets pas poëzie als er langdurig aan gevijld en geschaafd was, als het met veel moeite tot stand was gebracht, grondig doordacht was en vol zat met geleerde toespelingen, en bovenal geen woord te veel bevatte. Of Horatius’ eigen werk wel aan die strenge normen voldoet is een discussie apart, maar de Augusteïsche dichter veroordeelde in elk geval met terugwerkende kracht de vlotte dichtstijl van Lucilius.

Verrassend genoeg keert diens *parlando*-stijl toch ook in Horatius’ satiren terug. Hij betitelt die gedichten zelf als *Sermones*, ‘Gesprekken’, in navolging van de door hem zo gemaakte Lucilius (vergelijk 5 (30), 18, 22 en 85), en rechtvaardigt daarmee zijn verdacht sterk Luciliaans getinte stijl. Maar waar Lucilius echt voor de vuist weg dicht, daadwerkelijk ‘praat’ en improviseert, is het bij de klassieke Horatius vooral de bestudeerde *schijn* van spontaniteit en levensechtheid. Het is uiteraard een kwestie van smaak wat de hedendaagse lezer liever heeft: er is hier gelukkig iets te kiezen.

Ook al hebben Horatius en Juvenalis, ieder op zijn eigen wijze, het genre satire verder ontwikkeld, Lucilius kan inderdaad met recht gelden als de eigenlijke grondlegger ervan. De al geciteerde Quintilianus sluit zich in zijn korte beschouwing over Romeinse satire niet aan bij de kritiekloze bewonderaars van Lucilius, die hem de beste dichter aller tijden vinden, maar ook niet bij de lichtelijk unfaire kritiek van Horatius. Quintilianus prijst de eruditie van de oude satiredichter, die volgens hem ‘verbazingwekkend’ is, evenals zijn vrijmoedigheid en de daaruit resulterende scherpte en geestigheid.

Lucilius’ eruditie is misschien niet meer zo duidelijk te bespeuren, maar zijn taalvermogen en creatieve kracht springen uit haast ieder fragment naar voren. Deze verzen sprankelen en fonkelen van leven, van humor en robuuste gein, van dichterlijk vermogen. Ze geven lucht aan oprechte ver-

ontwaardiging en bevatten lessen die in al hun tijdgebondenheid en Romeinsheid niet zelden ook universeel zijn. Talloze markante Latijnse nieuwvormingen, bizarre Griekse leenwoorden en brutale eigen creaties tonen het vernuft en de poëtische daadkracht van deze originele figuur.

Het lezen van dit fragmentarische en versnipperde werk vraagt van de lezer enige inspanning. Dat is in sterkere mate het geval dan bij andere fragmentenverzamelingen, zoals die van Ennius' *Annales*. Die vertonen door hun chronologisch kader een vrij heldere structuur, die steeds houvast biedt. Hier moet ieder los fragmentje juist als het ware op eigen kracht gaan spreken. In deze uitgave wordt geprobeerd een directe kennismaking met Lucilius' verzen mogelijk te maken. Dat gebeurt door middel van de oorspronkelijke teksten, zorgvuldig bezorgd op basis van de editie van Charpin, maar alleen voorzien van het hoogst noodzakelijke aan toelichting, en uiteraard door een nieuwe Nederlandse vertaling in dichtvorm. Voor verdere toelichting op de hier aangehouden principes verwijs ik graag naar het Nawoord en naar de inleidingen bij de afzonderlijke boeken.

Dit is de eerste volledige uitgave van Lucilius' verzamelde verzen in het Nederlands. Hopelijk weet ook dit deel in de Bibliotheca Latina Archaica een groep lezers van nu te overtuigen van de kracht en frisheid van de Romeinse literatuur van vóór de klassieke periode.

Oude satiren

BOEK 1 (26)

DE DICHTER EN DE REST

De boeken 1 (26) tot en met 5 (30) vormen het vermoedelijk oudste materiaal uit Lucilius' oeuvre. Het dateert uit de jaren 132-129 v. Chr. Mogelijk is het door de dichter zelf in 129 uitgegeven. Gezien de traditionele ordening en telling (26 t/m 30) is deze oudere verzameling in de overlevering kennelijk aan het slot toegevoegd (evenals de boeken epigrammen).

In deze boeken is Lucilius als dichter duidelijk aan het experimenteren met de versvorm. De boeken 1 (26) en 2 (27) bevatten regels in trocheïsche septenarii (met acht heffingen), de boeken 3 (28) en 4 (29) kennen bovendien jambische senarii (met zes heffingen) en dactylische hexameters. In boek 5 (30) wordt nog uitsluitend de hexameter gebruikt, evenals in de Nieuwe satiren 1 tot en met 21 en bij latere vertegenwoordigers van het genre satire.

Lucilius bevindt zich met boek 1 (26) vrijwel aan het begin van de traditie. Niet alleen de metrische vorm is nog onvast, ook in de inhoud is dit merkbaar, al tekenen zich hier al patronen af waarin de latere vormen van satiren zichtbaar worden. Het boek staat in het teken van discussies van de ik-figuur (in wie zonder veel bezwaar de dichter Lucilius mag worden herkend) met een of meer direct aangesprokene jij-figures. In ruimere zin keert hij zich ook geregeld tegen wat gangbaar is bij andere mensen, hoewel hij een enkele keer ook zijn instemming ergens mee betuigt.

Soms lijken de fragmenten te duiden op een echte dialoog tussen de dichter en een tegenstander, op andere plaatsen heeft de dichter zich misschien in de ik-vorm tot een adressaat gericht zonder dat er sprake is van een discussie. Van deze laatste

vorm zou ook de latere Horatius zich in zijn satiren vaak bedienen.

Thema's en motieven uit Lucilius' latere werk treden hier al voor het voetlicht, zoals diverse taferelen en figuren uit het dagelijks leven, morele oordelen over goede en foute waarden en normen, reflecties op de poëzie, en filosofische discussies over de rol van gezondheid, vriendschap en wijsheid. Opvallend is een reeks fragmenten tegen het huwelijk, waaruit Lucilius' afkeer van liefdespassie en zijn Romeinse nuchterheid en pragmatisme blijken. Typisch voor het genre satire zijn voorts het bewust afzien van de wereldvreemde thematiek en hoogdravendheid van epos en tragedie, de voorkeur voor de dagelijkse realiteit, en de persoonlijke toon en losse stijl.

Als geheel heeft dit satirenboek, waarvan vrij veel regels bewaard zijn gebleven, een nadrukkelijk programmatisch karakter. Het is onduidelijk of het één lang gedicht vormde of uit verschillende satiren bestond. Op latere satirici heeft dit oudste boek van Lucilius veel invloed uitgeoefend.

*1, 1-4

dialogoog over wijsheid

– uitroep van de dichter of zijn gesprekspartner (parodie van een vers van Pacuvius) – raad om zaken te mijden – raad om zaken na te streven – hoop op succes

‘di monerint meliora! amentiam auerruncassint tuam!’

‘dat de goden jou wat beters manen en jouw waanzin weren!’¹

‘quid cauendum tibi censerem, quid uitandum maxume’

‘wat ik denk dat jij moet mijden
en het meest ontlopen moet’

‘quare hoc colere est satius quam illa, studium omne hic
consumere’

‘daarom liever dit dan dat,
en hier je energie aan wijden’

‘euadat saltem aliquid aliqua, quod conatus sum’

‘dat minstens iets van wat ik
pogde ergens toe zal leiden’

*1, 5-8

de dichter en zijn werk

– mogelijke ontvankelijkheid van lezers – parodie op de weerszin bij Hoge Dichters tegen het alledaagse – afkeer van hun zucht naar het bizarre – hun voorkeur voor drakerige motieven

haec tu si uoles per auris pectus inrigarier

wil jij door je oren dit tot
in je hart doen binnenstromen...

nunc ignobilitas his mirum ac monstificabile

eenvoudige komaf
voor hen iets ‘monstrueuzig’ raars

si quod uerbum inusitatum aut zetematium offenderam

trof ik daar een zeldzaam woord
dan wel *a tiny little problem...*

nisi portenta anguisque uolucris ac pinnatos scribitis

schrijven jullie niet van Tekens,
vliegende, geveerde Draken...

*1, 9-12

parodie op motieven uit de Hoge Poëzie

– Griekse leiders die de strijd om Troje wilden opgeven – een Griek die genoeg heeft van koning Agamemnon – heldhaftige brandpreventie op de Griekse vloot door Ajax – wraak van de goden op Ajax vanwege het wegtrekken van Cassandra bij een Athena-altaar

‘domuitionem cupidi imperium regis paene inminuimus’

‘huiswaarts willend hebben wij
't gezag des konings haast geschaad’

‘ego enim contemnificus fieri et fastidire Agamamnonis’

‘...ik verfoeiing voelde en
genoeg van Agamemnon had’

solus etiam uim de classe prohibuit Vulcaniam

ja, want gans alleen hield hij
Vulcanus’ krachten uit de vloot

nec minima ei prosperatur pax quod Cassandram < suo >
signo deripuit

niet het minste snuffe vree
gewordt hem door Cassandra van het
beeld te rukken

*1, 13-17

programmatische uitspraken

– vermeende kritiek op de dichter vanwege de indiscretie die bij satire hoort – verdediging van de vrije expressie – geen plat vermaak voor de massa als doel – als beoogde lezers geen geleerden zoals Persius, maar fatsoenlijke, gewone mensen zoals Laelius Decimus – kortom, een niet-specialistische maar ook niet massale doelgroep

at enim dicis: ‘clandestino tibi quod commissum foret,
neu muttires quicquam, neu mysteria ecerres foras’

nou zeg jij: ‘wat onder ons
aan jou was toevertrouwd, daarvan
had jij totaal niet mogen kijken:
gooi geheimen niet op straat!’

ego ubi quem ex praecordiis
ecfero uersum

als ik dan vanuit mijn hart
een versregel naar buiten breng...

nunc itidem populo <placere nolo> his cum scriptoribus;
uoluimus capere animum illorum

't volk <behagen wil ik niet>
zoals nu al die schrijvers doen;
ik wilde juist die mensen raken
<die...>

Persium non curo legere, Laelium Decimum uolo

Pérsius als lezer? ach...
maar Laelius, die wil ik graag!

nec doctissimis <ego scribo, nec scribo indoctissimis>
<...> Manilium
Persiumue haec legere nolo, Iunium Congum uolo

<'k schrijf> niet voor geleerden, <en
al evenmin voor ongeleerden;>
<...> Manilius of
Persius² als lezers: nee,
maar Junius, die wil ik graag!

*1, 18-22

tegen extreem pathos

– *averechts effect als een held om medelijden vraagt – afstotende uitbeelding van een tragische vrouwenfiguur (misschien*

Antiope in het gelijknamige stuk van Pacuvius) – een tragische held als weerzinwekkende bedelaar (misschien Telephus in een stuk van Accius) – een held die zelfmoord overweegt – zwaar aangezette beschrijvingen van vermeende religieus beladen plaatsen

si miserantur se ipsi, uide ne illorum causa superior
† e loco conlocauit †

dat gejammer om hun lot,
pas op, haalt snel hun goede zaak
omlaag

squalitate summa ac scabie summa in aerumna obrutam,
neque inimicis inuidiosam neque amico exoptabilem

zwaar vervuild en vol van schurft,
in dofste, opperste ellende,
wekt zij niet haar vijands afgunst
noch bij vrienden sympathie

hic cruciatur fame,
frigore, inluuie, inperfundie, inbalnitie, incuria

...hij dan uitgehongerd,
koud tot op het bot, en wasloos,
poetsloos, badloos, haveloos

suspendatne sese an gladium incumbat ne caelum bibat

kiest hij strop of zwaard om zo
'de lucht niet meer te hoeven drinken'?

lucorum sanctorum Albanum et fulguritarum arborum

‘heilige Albaanse wouden’
en ‘geboomte stukgebliksemd’...

*1, 23-25
voorkeur voor stof uit de eigen tijd

– spot met iemand die zijn liefdesbrieven doorspekt met mythologie – het superieure Romeinse volk – ongeslagenheid van de Romeinen in oorlog

ueterem historiam, inductus studio, scribis ad amores tuos

stof uit oude tijden schrijf jij
in vervoering aan je lief

contra flagitium nescire bello uinci a barbaro
Viriato, Annibale

onbekend juist met de smaad
van nederlagen bij barbaren:
Viriáthus, Hannibal...

ut Romanus populus uictus ui et superatus proeliis
saepe est multis, bello uero numquam, in quo sunt omnia

...hoe ’t Romeinse volk al vaak
in menig slag werd overmand,
maar nimmer in de oorlog, wat
van alles toch de basis is

*1, 26-29
afwijzing van epische stof

– aansporing door anderen om te dichten over de nederlaag van Marcus Popilius Laenas bij Numantia (138 v. Chr.) en de zege aldaar van Cornelius Scipio Aemilianus (134 v. Chr.) – parodie van epische weergave van een militair bevel – idem in een belegeringsscene – dichterlijke recusatio (Lucilius zou zich aan zulke stof ‘vertillen’)

‘percrepa pugnam Popili, facta Corneli cane!’

‘laat Popilius’ slag weerklinken,
en Cornelius’ daden schallen’

‘rauco contionem sonitu et curuis cogant cornibus’

‘roept rauwklanks en kromgekoperd
alle troepen thans tegaar!’

‘aggere in iaciendo si quost uineis actis opus,
primum id dant operam ut quam primum appellant’

‘is een schutdak nodig om een
aanvalswal tot stand te brengen?
dan zij hun vooreerst tot zorg
gezwind nabij te komen...’

quidni et tu idem inlitteratum me atque *idiotam* diceres?

<...zou ik zoiets schrijven,>
kijk, dan zou ook jij mij noemen:
'ongeschoolde! *dilettant!*'

*1, 30-34

dichtkunst of geld verdienen?

– *advies aan de dichter om liever in zaken te gaan – zijn weigering van lucratief werk als belastinginnehmer van weidegelden in de provincie – zijn onwil eigen land te verkopen om staatsgrond te pachten – zijn wens zichzelf te blijven – zijn afkeer om een gladder zakenman te worden*

'hunc laborem sumas, laudem qui tibi ac fructum ferat'

'kies toch liever werk waarmee je
lof en voordeel binnenhaalt!'

publicanus uero ut Asiae fiam, ut scripturarius
pro Lucilio, id ego nolo, et uno hoc non muto omnia

ik belastingpachter worden?
tollenaar in Asia, niet
meer Lucilius wezen? nee!
dit ene ruil ik nergens voor!

mihi quidem non persuadetur publicis mutem meos

niemand krijgt mij ooit zover
mijn grond voor staatsgrond om te ruilen

ego, si qui sum et quo folliculo nunc sum indutus, non queo

kan ik als mijzelf, en in 't
omhulsel dat ik nu draag, niet...

at libertinus, tricorius, Syrus ipse ac *mastigias*,
quicum uersipellis fio et quicum conmuto omnia

maar zo'n vrijgelaten schurk,
zo'n Syriër, zo'n echte *bastard*
waar ik in verander dan,
waarvoor ik alle dingen ruil...

*1, 35-37

de dichter en zijn zaken

– *ervaren belastingdruk bij pacht van staatsland – tijdige verkoop van onrendabel bezit – tegenslag bij oogst (onzeker fragment)*

denique adeo male me accipiunt decimae et proueniunt
male

maar ten slotte valt de tax
te zwaar en levert lasten op

trado ergo alias nummo porro quid mihi constat carius

zo verpats ik elders weer
al wat me te veel kosten geeft

pars difflatur uento, pars autem obrigescit frigore

deels verwaait het op de wind,
en deels verstijft het van de kou

*1, 38-39
tegen gierigheid

– *kritiek op een hongerende vrek – spot met schraperigheid*

malis nec esse lautum e mensa pure capturus cibum?

liefst niet eten? maar je hebt
eenvoudig voedsel voor het grijpen!

mordicus petere aurum e flamma expediat, a caeno cibum

hap je goud maar uit het vuur,
je voedsel uit de vuile drek!

*1, 40
het voorbeeld van de wijze

sin autem hoc uident, bona semper petere sapientem, et
putant

zien zij echter dat de wijze
't goede steeds zoekt, menen zij...

*1, 41-42
het menselijk leven

– *verkeerde invulling van het leven – gelijk begin voor iedereen*

non idcirco extollitur nec uitae uegrandi datur

dáárvoor komt de mens niet op
en krijgt hij niet zijn kort bestaan!

ita uti quisque nostrum e bulga est matris in lucem editus

zo floept elk van ons vanuit
zijn moeders tas in 't levenslicht

*1, 43-44
afkeer van gladiatorenspelen

– *zakenreis van de dichter vanuit Rome tijdens de spelen van een politieke tegenstander – iemands wil om tijdens spelen Rome links te laten liggen*

sanctum ego a Metelli Roma iam repedabam munere

<om dat verbond te>
sluiten ging ik weg van Rome
en de spelen van Metellus

rediisse ac repedasse, ut Romam uitet, gladiatoribus

...terug en weg, zodat hij Rome
zou vermijden tijdens shows...

*1, 45-46

lichtzinnigheid

– *spot met een gesoigneerd persoon – literaire parodie op lieden die erop los leven*

si hic uestimenta eleuit luto,
ab eo risum magnum inprudens ac cachinnum subicit

moddervlekken op zijn kleren?
o, dat leidt tot lachen, gieren,
brullen om zijn suffigheid!

qui sex menses uitam ducunt, Orco spondent septimum

zij die zes maand lekker leven,
nummer zeven Orcus wijden...³

*1, 47-53

ellende van het huwelijk

– *onnodige overlast – problemen door ontrouw en ontucht in huis – een vrouw die op geld van een man aast voor allerlei luxe – weigering tegenover een vrouw die om veel goud vraagt – een (niet-bestaande) ideale vrouw met zorg voor nuttige hulpmiddelen in het huishouden – eenzelfde ideale vrouw die zorgzaam en spaarzaam is – desondanks huwelijksplannen... ter wille van nageslacht*

homines ipsi hanc sibi molestiam ultro atque aerumnam
offerunt
ducunt uxores, producunt quibus haec faciant liberos

mannen halen zelf zich last
en narigheden op de hals:
ze trouwen vrouwen, maken kroost
en moeten dit dan daarvoor doen

coniugem infidamque, flaccam familiam, inpuram domum

vrouw ontrouw, de slaven slap,
je huis door ontucht aangetast

depoculassere aliqua sperans me ac deargentassere,
decalauticare, eburno speculo despeculassere

uitserviezen hoopt zo'n vrouw mij,
uitverzilverwerken ook en
uitverhoeden en met hoornen
spiegels uitverspiegelen!

ferri tantum si roget me, non dem, quantum auri petit;
si secubitet, sic quoque a me, quae roget, non impetret

vroeg ze zoveel ijzer als ze
goud verlangt, ik gaf het niet!
'ik slaap voortaan apart!' – dan nóg
voldoe ik niet aan haar verzoek!

cribrum, incerniculum, lucernam, in laterem, in telam
licium

<werkt met> handzeef, meelzeef, lamp en
draad voor weefspoel en voor schering

curet aegrotum, sumtum homini praebeat, genium suum
defrudet, alieno parcat

zorgt bij ziekte, geeft haar man
haar kosten terug, ontzegt zich veel,
ontziet wat haar bezit niet is

quapropter deliro et cupidi officium fungor liberum

daarom wijk ik af en doe
wat moet wanneer men kinderen wil

*1, 54

wilde passies en rust van de wijsheid

quodque te in tranquillum ex saeuīs transfert tempestatibus

dat wat jou uit woeste stormen
weer in kalmer water brengt

*1, 55-58

debat over nut tegenover genot

– tegenovergestelde voorkeuren van de dichter en zijn gesprekspartner – tegengestelde doelen – tegengestelde verlangens – kritiek op de dichter

‘et quod tibi magno opere cordi est, mi uehementer
displicet’

‘waar jouw hart speciaal naar uitgaat
is wat mij weer niet bevalt’

‘summis nitere opibus, at ego contra ut dissimilis siem’

‘tracht dat maar uit alle macht,
maar ik streef naar het tegendeel!’

‘ut ego effugiam, quod te in primis cupere apisci intelligo’

‘mijden wil ik wat voor jou,
zo snap ik, juist je grootste wens is’

‘si

tibi porro istaec res idcirco est cordi quod rere utilem’

‘als

dáár je hart nu echt naar uitgaat
wegens wat jij houdt voor “nut”...’

*1, 59-63

zorg voor het lichaam

– algemeen menselijk geloof in genezing – nut van sportbeoefening – middelen tegen koorts – drastische middelen bij aanhoudende misselijkheid – snel dreigende dood bij onthouding van voedsel

idcirco omnes euasuros censent aegritudinem

daarom denken allen dat zij
ziekte weer te boven komen

cum <in> *stadio*, in *gymnasio*, in duplici corpus siccassem
pila

als mijn lijf weer rein is dankzij
running en *athletics*, 'tweebal'...

uestimentis frigus atque horrorem exacturum putet

dekens zullen kou en rilling
weren, laat hij dat bedenken

quam fastidiosum ac uescum cum fastidio
uiuere

<alles liever> dan met walging,
zonder eetlust, misselijk
te leven

paucorum, atque hoc pacto si nihil gustat internundino

...weinig <dagen>; en aldus,
als hij niet eet in negen dagen...

*1, 64-68

medische kennis en de ziel

– leer van lichaam en ziel – weerslag van een zielsaandoening op het lichaam – omgekeerd effect van lichaam op ziel – doktersonderzoek voorafgaand aan diagnose en medicatie – vergelijking met de vereiste voorzichtigheid bij purgeren (waarschijnlijk in een context van bestrijding van passies in de ziel)

principio physici omnes constare hominem ex anima et
corpore
dicunt

eerstens stelt de wetenschap:
de mens bestaat uit ziel en lijf

animo qui aegrotat, uidemus corpore hunc signum dare

ziekte in de ziel? dan zien we
tekens daarvan in het lijf

tum doloribus confectum corpus animo obsistere

dan weer is een zwaar gepijnigd
lijf obstakel voor de ziel

neque prius quam uenas hominis tetigit ac praecordia

...niet voordat hij hem de pols
gevoeld heeft en het hart gecheckt

ut si eluuiem facere per uentrem uelis
cura ne omnibus distento corpore expiret uiis

net zoals je
bij purgeren van de darmen
zorgt dat 't opgeblazen lijf
niet leegloopt via alle gaten

*1, 69-75

vriendschap

– plichten van vriendschap – vrienden vergeleken met drinkebroers – verschil tussen vrienden en relaties – ware vrienden die hun leven voor de ander wagen – eerlijk beëindigen van een vriendschap die niet meer echt is – een oude vriendschap vanuit de jeugd – morele aspecten van vriendschap

munifici comesque amicis nostris uideamur uiri

gulle, hartelijke mannen:
laat ons dat voor vrienden blijken

‘quandoquidem repperii magnis conbibonum ex copiis’

‘...daar ik in de grote groep
van drinkebroers wel <...> vond...
<geen vriendschap...>’

‘nonne multitudinem tuorum quam in album indidit dextra, conficis tibi?’

‘breng jij nu die massa “vrienden”
die zo mooi staat op je lijstje
op de been voor jou?!’

depugnabunt pro te ipsi et morientur ac se ultro efferent

strijden zullen zij voor jou,
ten dode toe, ja, in jouw plaats!

doctior quam ceteri
sis, ab amicis mutes aliquo te, cum satias facta sit

wees jij wijzer dan de rest
en wend je van zo’n vriendschap af
zodra je er genoeg van hebt

‘tuam probatam mi et spectatam maxume adulescentiam’

‘...jeugd van jou, door mij beproefd
en onderzocht van a tot z’

porro amici est bene praecipere, tueri, bene praedicere

vrienden geven goed advies,
bescherming ook, en goede raad

*1, 76-77

over het schrijven van satiren

– een stoïcijnse houding van de dichter (of een door hem bekri-
tiseerd personage) – selecte doelgroep van het werk

facile deridemur; scimus capital esse irascarier

drijft men spot met ons? geen punt!
we weten: woede is fataal!

quod is intellegebar posse <...> ad paucos rettuli

wat men zag dat ik vermocht,
dat schreef ik aan een kleine groep

BOEK 2 (27)
DEUGD EN WIJSHEID

In boek 2 (27) is Lucilius vooral moralist. Op tal van terreinen van menselijk handelen zoekt hij naar wat kan gelden als werkelijke, blijvende waarden. Of het nu de politiek is, of relaties en liefde, of een bezinning op morele begrippen, in alles bepleit hij maat, matigheid en wijsheid, volgens goed stoïsch recept.

Ook in andere boeken komen deze onderwerpen voor, en een praktisch filosofische houding kenmerkt Lucilius ook elders, maar de fragmenten uit dit boek vallen op door een relatief serieuze ondertoon, die naar moderne begrippen niet vanzelfsprekend bij ‘satire’ past.

*2, 1-2

dichter, werk en publiek

– persoonlijke begroeting van het Romeinse publiek – goede wensen van de dichter

rem populi salute et fictis uersibus Lucilius,
quibus potest, inperitit, totumque hoc studiose et sedulo

beste allen! hier een groet
en verzen uit de koker van
Lucilius: zo goed hij kan,
en alles menens en oprecht

sospitat, salute inperitit plurima et plenissima

...wenst u goeds en doet u vele,
allerhartelijkste groeten

*2, 3-8

voorwaarden voor een nuttige discussie

– eerst goed luisteren – openstaan voor verstandige raad – voluit voor de waarheid gaan, ook bij grote uitputting – alleen wijken voor solide tegenargumenten – een goed argument niet onderuit halen – hoop op wederzijdse welwillendheid

rem cognoscas simul et dictis animum adtendas postulo

kijk eerst naar de zaak en luister
naar mijn woorden, alsjeblieft

quodsi paulisper captare atque obseruare haec uolueris

als je even hiervan kennis
nemen wilt en dit bezien

tu Lucilium
credis contenturum, cum me ruperint, summa omnia
fecerim?

denk jij heus dat jij
Lucilius tot zwijgen brengt,
hoewel ze mij gebroken hebben
en ik álles heb gedaan?

id concedere unum atque in eo dare, quo superatur, manus

enkel zwichten en opzij gaan
als je argument vervalt

parcat illi magis qui possit, cui fidem esse existimet

laat juist staan wat geldig is
en wat je voor plausibel houdt

et si, maxime quod spero, mutuum hoc mecum facis

als je, wat ik vurig hoop,
mij met gelijke munt betaalt

*2, 9-10
politieke kritiek

– *kritiek op de senaat door een niet-senatoriaal personage (misschien wegens de moord op de radicale hervormer Tiberius Gracchus in 133) – verdere kritiek op gebrek aan eer voor een dode (mogelijk opnieuw de vermoorde Tiberius Gracchus)*

‘proferat
ergo iam <nunc> uester ordo scelera quae in se admiserit

‘laat uw stand
nu eens ronduit erkennen waar zij
zich zo aan bezondigd heeft!’

‘nullo honore, heredis fletu <nullo>, nullo funere’

‘zonder laatste eer, of rouw
van erfgenamen, zonder uitvaart’

*2, 11-14
zuivere en minder zuivere motieven

– *een vergelijking met koks: uiteenlopende keuzes voor wat ertoe doet – een gladde zakenman of politicus – bezwaar tegen onecht vertoon van gastvrijheid – kritiek op patserig gepronk met grote aantallen gasten (‘al nodig je er honderd...’)*

cocus non curat caudam insignem esse illam, dum pinguis
siet;
sic amici quaerunt animum, rem parasiti ac ditias

’t koksoog ziet geen fraaie staart
zolang een beest maar vettig is;
zo zoeken vrienden steeds je ziel
en uitvreeters je geld en goed

ille contra omnia inter plures sensim et pedetemptim foris
nequem laedat

hij is onder mensen juist
omzichtig en voorzichtig, om maar
niemand voor het hoofd te stoten

quae pietas? monogrammi quinque adducti; pietatem
uocant!

billijkheid? vijf *skinny figures*
aan je tafel? dat heet ‘billijk’?!

uiginti domi an triginta an centum cibicidas alas

twintig ‘voedsel-killers’ kun je
onderhouden, dertig, honderd,
<niettemin...>

*2, 15-19

de alom heersende zucht naar rijkdom

– algemene belustheid op eigenbelang – verontwaardigde woorden van een uitvreter na het horen van kritiek – vergelijking met een ontduiker van exportheffingen – voorkeur voor iets elendigs boven slecht eten van een Carthaagse handelaar (onze-ker fragment) – trotse distantie van de dichter

quodsi obseruas hominem qui pro commodo at regno
audeat

kijk maar hoe men <alles> durft
omwille van gewin en macht

‘rerum expilatorem mittam? miserorum mendicum
petam?’

‘rijke stinkerds laten lopen?
achter armoedzaaiers aan?!’

facit idem quod illi qui inscriptum e portu exportant
clanculum
ne portorium dent

...net als wie zijn handel zwart
en slinks de haven uitvoert om
geen heffing af te dragen

quanti uellet, quam canicas ac pultem e Magonis manu

<liever dát>,
voor elke prijs, dan zemelen
in dikke brij uit Mago’s hand
<te moeten eten>

nulli me inuidere, non strabonem fieri saepius
deliciis me istorum

ik jaloers op iemand? nee!
en ook niet telkens scheve ogen
op wat zulke lui pleziert

*2, 20-21

kwesties over liefde

– een prangende vraag van een personage – iemands vrees zich
te binden aan één vrouw

‘ego enim an perficiam ut me amare expediat?’

‘immers, krijg ik wel gedaan
dat mensen van mij willen houden?’

at metuis porro ne aspectu et forma capiare altera

maar nu vrees je dat een ander
met haar schoonheid jou betovert

*2, 22-27

verblindings door verliefdheid

– onontvankelijkheid van verliefden voor redelijk, filosofisch
debat – volledig gebrek aan oordeelsvermogen van een verliefd
mens – woorden van een verliefde man die zich bij zijn jonge
slaven belachelijk maakt – woorden van een verliefd mens die
zelfs geen hulp meer wil – woorden van een minnaar die ver-
geefs aandringt bij zijn meisje – hard oordeel van de wijze over
een overdreven verliefde jongen

sic ubi Graeci, ubi nunc Socratici carti? quidquid quaeritis
periimus

waar zijn dan de Grieken, waar
de boeken vol met Socrates?
bij elk gesprek dat jullie willen
zijn wij kansloos...

ardum miserinum atque infelix lignum sabucum uocat

dor, armzalig hout waar niets
aan groeien wil, dat noemt hij 'vlierboom'!

'cum mei me adeunt seruuli, non dominam ego appellem
meam?'

'als mijn slaafjes mij bedienen

mag ik dan mijn lief niet noemen
'meesteres'?

'iam qua tempestate uiuo, certe sine: ad me recipio'

'k leef in stormen... laat me maar
begaan, ik sta er zelf voor in'

'cum pacem peto, cum placo, cum adeo et cum appello
meam'

'als ik sussend "vrede?" vraag,
haar opzoek en "mijn liefje!" noem...'

insanum uocat quam maltam ac feminam dici uidet

...noemt hem 'dwaas', terwijl alom
gesproken wordt van 'mietje', 'wijf'

*2, 28-29

verschillende vrouwen

– een inhelige vrouw die schaamteloos van haar minnaar profi-
teert – een eenvoudige dienaars, misschien door de dichter aan-
bevolen voor een pretentioze en praktische vorm van erotiek

quam non solum deuorare se omnia ac deuerrere

<...vrouw> die niet alleen <gelooft>
echt alles op te <kunnen> slokken,
weg te vagen...

lignum caedat, pensum faciat, aedis uerrat, uapulet

hakt het hout en spint haar wol
en veegt het huis en krijgt haar slaag

*2, 30-31
verschillende mannen

– lof voor wie de liefdesslavernij afschudt – een man in de ban van begeerten

primum qua uirtute <sese> seruitute excluserit

eerstens: wat bevrijdde hij zich
moedig uit die slavernij!

illo oculi deducunt ipsi atque animum spes illuc rapit

daarheen voeren hem zijn ogen,
daarheen sleept de hoop zijn geest

*2, 32
lichamelijke gebreken (tegenover gebreken van de ziel)

tamen aut uerruca aut cicatrix melius: papulae differunt

beter wrat of litteken...
(puisten zijn een andere zaak)

*2, 33-36
onvaste waarden

– vergankelijkheid van jeugd en kracht – onbestendigheid van voorspoed: een al te rooskleurige voorspelling aan Odysseus' mannen – wisselvalligheid van het menselijk lot – te grote beïnvloeding door externe factoren

fuimus pernices, aeternum id nobis sperantes fore

weg is onze rapheid, en wij
dachten dat die eeuwig was!

nam hic reditum quidem
talem portendebant, neque alia in mare ulla offendere

<behouden> terugreis
zou dat worden, werd voorspeld:
welnee, op zee geen last van nog meer...

modo sursum, modo deorsum, tamquam collus cernui

nu eens boven, dan weer onder,
als een acrobatenhals

re in secunda tollere animos, in mala demittere

voorspoed? o dan zwelt de borst!
maar tegenspoed? dan zakt de moed

*2, 37

verschil van visie met Archilochus

metuo ut fieri possit; ergo quor ab Arciloco excido?

't gaat niet, vrees ik! en waarom
val ik Archilochus⁴ niet bij?

*2, 38-39

twee typen boeren

– een kleine boer, die zijn zelfstandigheid niet gauw opgeeft –
een grootgrondbezitter die de grootschaligheid verkiest

nec si paulo minus usurast magna adiutatus diu

ook niet als hij lange tijd
van minder opbrengst leven moet

potius quam non magno messe, non proba uindemia

...liever dan met schrale oogst
aan graan en slechte druivenoogst

*2, 40-42

de juiste houding

– de rede als enig houvast – nastreven van de gulden midden-
maat – besef van de betrekkelijkheid van bezit

ceterum quid sit, quid non sit, ferre aequo animo ac fortiter

verder, of iets is of niet,
verdraag het met geduld en moed

paulo hoc melius quam mediocre, hoc minus malum quam ut
pessimum

nét wat beter dan gemiddeld,
minder slecht dan heel erg slecht

cum sciam nihil esse in uita proprium mortali datum

ja, ik weet: bij leven wordt ons
niets in eigendom gegeven

*2, 43-44

voordeel en nadeel

– onschadelijke zaken of handelingen – scheve verhoudingen

certa sunt, sine detrimento quae inter sese conmodent

zaken zijn er die men zonder
schade met elkaar kan ruilen

si non tamen ad te hoc redibit, tu hoc carebis commodo

komt dat voordeel niet bij jou
retour, dan kom jij wat tekort

*2, 45

'nut' voor een dwaas of een wijze

aut quod animum induxit semel et utile omnino putat

...of wat eenmaal in zijn hoofd zit,
wat hij 'ronduit nuttig' acht

BOEK 3 (28)

Dit boek bevat fragmenten in maar liefst drie verschillende metra, zowel trocheïsch en jambisch als dactylisch. Het markeert daarmee op een zichtbare manier de overgang van de vroegste, nog experimentele stadia van Romeinse satire naar de uiteindelijk klassiek gebleken vorm. Waarschijnlijk heeft het boek uit tenminste drie afzonderlijke satiren bestaan.

De fragmenten 1-8 zijn in trocheïsche septenarii (met acht heffingen), evenals in de boeken 1 (26) en 2 (27). Ze zijn gevarieerd van inhoud en worden gekenmerkt door een moraliserende toon.

De fragmenten 9-40, de grootste groep in dit boek, zijn in jambische senarii (met zes heffingen). De inhoud is ook hier gevarieerd, maar de toon lijkt iets lichter. Mogelijk heeft Lucilius de nieuwe metrische vorm willen verbinden met een iets andere inhoud. De regels lijken te zijn bedoeld voor ontspanning en amusement. Zo zijn de verzen 11-15 over het Griekse diner, ook wel bekend als 'filosofendiner', waarschijnlijk bedoeld als parodie. De sfeer doet soms zelfs denken aan de antieke komedie. Dat geldt vooral voor de fragmenten 16-31, die een echt komedie-thema hebben: de aanval op het huis van een souteneur (leno) en de ontvoering van een vrouw die in zijn macht is. Het geheel wordt op touw gezet door een man die verliefd op haar is. Volgens sommigen gaat het om Lucilius zelf, maar dat lijkt minder waarschijnlijk. Zijn betrokkenheid is eerder die van een vriend. Misschien speelt hij hier zelfs alleen als registrerende en vertellende dichter een rol. In de nasleep van het verhaal krijgt pretor Cornelius Lentulus Lupus (mikpunt van bijtende spot in Nieuwe satiren boek 1) een kwalijke rol als wrede rechter.

De fragmenten 41-46 hanteren het uiteindelijk klassiek ge-

worden *metrum* van de dactylische hexameter (zes heffingen). Deze fragmenten behoren waarschijnlijk tot Lucilius' vroegste verzen in dit *metrum*. Waarom hij voor deze wisseling van vorm heeft gekozen is lastig te zeggen. De zes fragmenten hebben een wat scherpere toon en lijken ook enige parodie op epos en tragedie te bevatten. De hexameter was al vóór Lucilius het vaste *metrum* van het epos geworden. Misschien heeft de satiricus dus welbewust bij de vorm van dit hogere genre aangeknoopt om zijn spot en parodie meer reliëf te geven. Mogelijk wilde hij zich ook simpelweg als dichter opnieuw bewijzen met dit veeleisende, prestigieuze *metrum*.

VERZEN IN TROCHEEËN

*3, 1

satiren schrijven op ongunstige dagen

anno uertenti dies
taetri miseri ac religiosi

wisseling van jaar: de dagen
boos, ellendig, onheilspellend...⁵

*3, 2-3

moreel advies

– bange vraag en stichtend antwoord – de raad om op jonge leeftijd al vooruit te kijken

‘quid me fiet?’ ‘siquidem non uis te inprobis conmittere’

‘ach, wat zal er van mij worden?’
‘als je maar geen slechten volgt...’

‘prospiciendum ergo in senectam <iam> nunc adolescentia
est’

denk dus aan je oude dag
reeds nu als jongeman vooruit

*3, 4-5

twee portretten

– iemand die onafscheidelijk is van iets of iemand (misschien een vrek van zijn geld of een minnaar van zijn lief) – een grote uitgave door een onbekende genaamd Catullus

conmouet se nusquam neque committet ut pereat sibi

wil geen voet verzetten, om maar
geen verlies te hoeven lopen

nec paruo Catullo pretio

niet goedkoop ook voor Catullus...

*3, 6

spot met de vermeend universeel deskundige stoïsche ‘wijze’

sarcinatorem esse summum, suere centonem optume

lapt je kleren prima op,
verzorgt ook naaiwerk als de beste!

*3,7
*gave van Aristippus aan Dionysius van Syracuse (misschien
 een boek)*

Socraticum quidam tyranno misisse Aristippum autumant

naar verluidt zond Aristippus,
 de Socratiër, aan de heerser
 <een...>

*3,8
een opschepper

in re agenda ipsa ridicula iactat se de re tamen

ook al stelt zijn werkzaamheid
 niets voor, hij klopt zich op de borst

VERZEN IN JAMBEN

*3,9-10
uit een opdracht van nieuw dichtwerk tot een vriend

– aanspreking van een vriend – kwalificatie van het werk

uerum tu quid agis? interpella me ut sciam

hoe gaat het jou? vertel
 het mij, dan weet ik het!

praeterea haec subsiciua uoles opera

en wil je dan dit werk
 gemaakt in dooie uurtjes
 <lezen>

*3,11-15
Grieks diner

– twee komedieachtige types als tafelgasten – een jongeman –
 een filosoof – gesprek over belangrijke namen uit de geschie-
 denis van de Academie zoals Polemon en zijn opvolger Crates
 – enthousiaste woorden, misschien van een niet erg goede ver-
 staander, over Epicurus' fysica en kennisleer (zijn theorie dat
 van alle objecten een stroom 'beelden' uitgaat die onze zintui-
 gen treft)

Chremes in medium, in summum ierat Demaenetus

in 't midden Chremes, plaats
 van eer voor Démaenetus

ephebum quendam, quem *pareutacton* uocant

een jongen ook, zo één
 die *young bloke* wordt genoemd

adde eodem, tristis ac seuerus philosophus

daarbij: een filosoof,
 zo'n strenge sombermans

‘Polemon et amauit, morte huic transmisit suam
solen quam dicunt’

‘ook Pólemon mocht hem graag
en liet hem bij zijn dood
zijn zogenaamde “school”’

‘*eidola* atque *atomus* uincere Epicuri uolam’

‘ik wou dat Epicurus’
films en *atoms* winnen!’

*3, 16-20

actie tegen een souteneur (1: woordenwisseling)

– *barse woorden, misschien van de portier van de souteneur – een gebod, misschien van de souteneur tot de vrouw – woorden van de souteneur, de vrouw of de minnaar – woorden tot de vrouw – aanspreking van Lucilius over de minnaar, mogelijk door de dichter zelf en als inleiding tot een satirische beschrijving van de minnaar*

‘persuade et transi uel da quam ob rem transeas’

‘geef uitleg en ga door,
of zeg waarom je door wilt’

‘coice te intro, ac bono animo es’

‘vooruit, naar binnen jij,
en heb maar goede moed’

‘uitam ac fortunas cui concrederim meas’

‘...aan wie ik heel mijn lot,
mijn leven toevertrouw’

‘utrum anno an horno <tu> te abstuleris a uiro’

‘was ’t dit jaar of daarvoor
dat jij in scheiding ging?’

Lucili, si in amore inritarit suo

Lucilius, als hij uit
liefde provoceede...

*3, 21-26

actie tegen een souteneur (2: aanval op zijn huis)

– *opdracht van de minnaar om de aanvalstroepen te versterken – woorden van een vriend tot de minnaar – scheldwoorden van de souteneur kort voor de aanval – nog bozere woorden als zijn deur wordt vernield – ronduit bezorgde woorden als grof geschut wordt ingezet – stevige actie door de belagers*

pueri praeterea nostris qui subeant iubet

en slaven laat hij voorts
bij onze troepen helpen

‘submittas alios, si quos possis, censeo’

‘en heb je er nog meer?
dan stuur ze, zou ik zeggen!’

‘agite, agite, fures, mendaci argutamini’

‘rot op, rot op, gespuis!
gekleets is dit met valse
<tong>’

‘malo hercle uestro, confectores cardinum!’

‘verdomme! krijg de ziekte,
vuile hengselslopers!’

‘quid fit? balistas iactant centenarias!’

‘wa’s dát? nou gooien ze
met spul van honderd pond!’

fulmentas † eis atque aeneis † subducere

en stutten onderuit
gehaald met bronzen tuig

*3, 27-31

actie tegen een souteneur (3: juridische nasleep)

– dreiging van de souteneur met juridische stappen – het dreigement in zijn eigen woorden – juridische overwegingen in filosofische termen door een vriend van de souteneur, over de

diverse mogelijkheden als hij tot vervolging zou overgaan – bezonnen advies van een derde om zowel een proces als verdere problemen te voorkomen – afrondend ironisch woord van de dichter

minitari aperte, capitis dicturum diem

...aperte dreigementen:
aanklacht in een halszaak!

‘quapropter certum est facere contra ac persequi
et nomen deferre hominis’

‘zo ben ik vastbesloten
tot vervolging, ja,
ik dien een aanklacht in!’

‘hoc cum feceris
cum ceteris reus una tradetur Lupo;
non aderit: ἀρχαῖς hominem et *stoehiis* simul
priuabit, igni cum et aqua interdixerit;
duo habet *stoechia*; adfuerit anima et corpore
γῆ corpus, anima est πνεῦμα: posterioribus
stoehiis, si id maluerit, priuabit tamen’

‘...doe je dat,
dan moet hij met de rest
als aangeklaagde gaan
naar Lupus voor ’n proces!
(a) komt hij niet? hij zal
twee *elements* (ja, vuur
en water) missen moeten
en behoudt er twee –

of (b) hij komt, naar ziel
(= *air*) en lichaam (*earth*)?
dan kan de rechter hem
die beide *elements*,
indien hij wil, ontnemen!’⁶

‘ne hoc faciat atque ex hac aerumna is exeat’

‘dat hij dat laat en hij
die narigheid nu stopt’

habes omnem rem: timeo ne accuser

nu weet je alles! ’k vrees
dat ik word aangeklaagd

*3, 32-36

enkele zegswijzen

– iets moeilijks – oude gewoonte – financiële nood – een ver-
keerd idee – het juiste inzicht over ware rijkdom

nihil parui ac pensi, uti litteras doceas lutum

iets niet gerings, zoiets
als modder leren lezen

hinc ad me, hinc licet:
anus russum ad armillum

kom bij me! ja: ‘het oudje
grijpt weer naar de kruik’

‘si argenti indiges’

‘heb je geldgebrek...?’

uel si alio opus sit, fore, si hinc aliquo cesseris

of dat je, als je iets anders
zoekt, dit *elders* vindt...

primo abundant, aurum ac tauri patent

<aan ‘rijkdom’ is er> eerstens
zat, want ‘goud’ en ‘schatten’
staan voor allen open!

*3, 37-40

schetsen van enkele personages

– een gretig eter (*misschien een uitvreter*) – een opgeblazen
type – iemand die slaag krijgt (*misschien een slaaf*) – woord-
grap over iemand die het vege lijf nog kan redden

‘piscium
magnam atque altillum uim interfecisti’ ‘haut nego’

‘massa’s vis heb jij
en ook gevogelte
verorberd!’ ’k zeg geen “nee”

‘aquam te in animo habere intercutem’

‘...dat jij psychisch
waterzuchtpatiënt bent!’

‘cui saepe mille inposui plagarum in diem’

‘k gaf hem dikwijls duizend
klappen op een dag’

‘orationem facere compendi potes:
salue dum saluo tergo atque tergino licet’

‘ach, spaar je rede: red je
huid, spaar uit de zweep’

VERZEN IN DACTYLI

*3, 41-44
uit polemieken

– Accius’ arrogantie ondanks lelijkheid en gering postuur – een held als Quintus Fabius Maximus sr. of jr. gesteld tegenover een minderwaardig figuur (misschien Gaius Servilius Vatia, schoonzoon van de door Lucilius gehate Metellus; vergelijk 1 (26) 43 – tegen een inhalig persoon – tegen een lafaard

quare pro facie, pro statura Accius

vandaar dat Accius gezien zijn uiterlijk...

ut si progeniem antiquam qua est Maximus Quintus,
qua uaricosus uatax

alsof ’t aloude slag waar Maximus uit kwam,
en ook die vechtjas met zijn kromme poten...

omnia uiscatis manibus leget <...>
omnia, crede mihi, presse <res> auferet omnis

alles blijft dan aan zijn handjes plakken <...>
al wat los en vast zit, echt: dat gaat dan mee

sed fuga fingitur <ac> timido pede percitus uadit

...zijn vlucht toch plant <en> vlug met bange voet vertrekt

*3, 45-46
twee fragmenten uit parodieën

– te veel aandacht voor weezinwekkende dingen – een episch of tragisch overdreven beeld van bergen

quaeque aspectu sunt spurca et odore

al wat afstoot door zijn geur of aanblik

tanti se nemoris montes ad sidera tollent

‘immens bebost gebergte’ rijst dan ‘richting sterren’

BOEK 4 (29)
TEGEN DE PASSIES

Het lijkt erop dat Lucilius de thematiek in dit boek iets minder breed heeft gehouden dan in de vorige boeken. Als geheel lijkt het zich nader te richten op de bestrijding van verliefdheid en passies, ten gunste van praktische wijsheid. Zoals elders be-
toont Lucilius zich een voorstander van een nuchtere en ver-
standelijke benadering. In dat kader past ook zijn herhaalde
pleidooi voor prostitutie als alternatief en uitlaatklep voor ero-
tische passie (21-24 en 77-82).

Dit boek heeft dezelfde metrische eigenaardigheid als het
vorige: de fragmenten zijn geschreven in dezelfde drie metra.
Een flinke groep fragmenten (1-31) is in trocheïsche septenarii.
De fragmenten 32-71, in jambische senarii, vormen ook in dit
boek de hoofdmoot van het materiaal. In de fragmenten 72-83
wordt de dactylische hexameter gehanteerd.

Een merkwaardige overeenkomst met het vorige boek is de
aanwezigheid van een scène waarin de aanval wordt geopend
op iemands huis, vermoedelijk opnieuw vanwege een vrouw
(48-57; vergelijk 3 (28), 16-31). Toch is dit geen 'herhaling van
een succesnummer': de scène in het vorige boek leek min of
meer te slagen, al eindigde de zaak met mogelijke juridische
stappen. Maar in dit geval mislukt de operatie. Bovendien
neemt Lucilius in dit geval onmiskenbaar zelf deel aan de
aanval.

VERZEN IN TROCHEEËN

*4, 1-2

verlangen en passie

– verschil tussen verlangen en passie – het meeslepende effect
van passie

cupiditas ex homine <...>

<...> cupido ex stulto numquam tollitur

mensen <kunnen> van verlangens

<...> van passies echter

komen dwazen nimmer af

omnia alia in quibus efferimur rebus, ne ego multis loquar

alle dingen die ons uit

onszelve halen, kort gezegd

*4, 3-5

mythologische voorbeelden uit Pacuvius

– deprimerend effect van Prologen uit de tragedies van Pacu-
vius – toespelings op Pacuvius' tragedie Chryses: resolute wei-
gering door Agamemnon om aan priester Chryses zijn dochter
terug te geven – dreigende catastrofale gevolgen van Agamem-
nons toorn

uerum tristis contorto aliquo ex Pacuiano exordio

somber echter na zo'n Kunst-
proloog à la Pacuvius...

primum Chrysi cum negaret <se> signatam reddere

eerstens toen hij haar aan Chryses
niet als maagd weer af wou staan

ni rediret ad se atque illam exterminaret miseriam

...als hij niet bij zinnen kwam,
die narigheid een 'halt' toeriep

*4, 6-8
mythologische voorbeelden uit Ennius

– *tragische rampen, misschien uit de Thyestis van Ennius – twee fragmenten uit een wilde tirade van Thyestes tegen Atreus: wens van een slechte zeereis – wens van schipbreuk (Ennius, Thyestis 5)*

dissociataque omnia ac nefantia

...alles
losgeslagen, godgeklaagd

nec uentorum flamina
flando suda <iter> secudent

'...mogen ook de briezen met hun
pure waaiing niet uw <reis>
bespoedigen'

'latere pendens, saxa spargens tabo, sanie et sanguine
atro'

'hangend aan een flank, de rotsen
smerig spattend met zijn pus
en rotzwart bloed'

*4, 9-13
verkeerd gedrag van vrouwen of omwille van hen

– *gedachte over een verwende vrouw – woorden van een hoertje (misschien Hymnis) in een gezelschap van burgers of soldaten – een plechtige verzekering aan Hymnis – bereidheid van een minnaar om alles aan Hymnis prijs te geven – een hoertje dat zich wil laten vrijkopen*

'quid mihi proderit quam satias iam omnium rerum tenet?'

'ach, wat heb ik aan een vrouw
die alles onderhand gezien heeft?'

'perge, amabo, ac si pote face dignam me ut uobis putem'

'doorgaan, alsjeblieft! en maak
dat ik mij jullie waardig vind!'

'Hymnis, uelim te <mi> id quod uerum est credere'

'Hymnis, 'k wou dat jij van mij
geloofde wat de waarheid is'

‘Hymnis, ego animum si induco, quod tu ab insano auferas’

‘Hymnis, als ik echt geloof
dat wat jij dwazen kunt ontroven...’

‘facio <ilico>;
ad lenonem uenio; tribus in libertatem milibus
destinor’

‘...doe ik dat meteen!
ik zoek mijn souteneur op; driemaal
duizend gaat mijn vrijheid kosten!’

*4, 14-18
bestrijding van passies

– *bestrijding van buitenaf onmogelijk – één remedie – de remedie van ouderdom – vergelijking met sport (misschien ter inleiding van ‘beproefde middelen’) – de rol van toeval bij genezing, geïllustreerd met het voorbeeld van de Thessalische tiran Jason van Phrae (vierde eeuw v. Chr.), wiens niet te genezen gezwel door een vijand op het slagveld werd opengeklied*

prius non tollas quam animum ex homine atque hominem
ipsum
interfeceris

eerder krijg je die niet weg
dan dat je ’s mensen ziel, ja, heel
die mens, ter dood brengt

hoc inuenisse unum ad morbum illum, homini uel
bellissimum

...dit bedacht tegen die kwaal,
het mooiste tevens voor de mens

‘aetatem istuc tibi laturam et bellum, si hoc bellum putas’

‘...ouderdom jou wel dit moois
bezorgt – gesteld jij vindt het mooi’

in *gymnasio* ut *schema* antiquo spectatores retineas

als aloude *postures*, die
veel aandacht trekken bij *athletics*

Chironeo et non mortifero adfectus uomicae uulnere

lijdend aan een Chironswond:
een niet kwaadaardig, groot gezwel

*4, 19-20
hardnekkige passies

– *een jongeman die terugkeert van zijn geliefde – egoïstische neiging om anderen karig te behandelen (onzeker fragment)*

unde domum uix redeat, uixque hoc exuat se

daarvan komt hij amper thuis,
en amper kan hij zich ontdoen
<van deze kwaal>

uentrem alienum maestum fouere ex molito hordeo
<sic> uti cataplasma

...buurmans buik op beestenvoer
onthaald, zoals met een kompres⁷

*4, 21-24

positief alternatief: eenvoudige erotische genoegens

– *keuze voor een meisje in een bordeel, met een technisch oordeel over haar – nadere opdracht van de klant – vooruitzicht van een kalm leven door dit erotisch pragmatisme – instemming hiermee door iemand anders*

‘surge, mulier, duc te! filum non malum!’

‘opstaan, vrouwtje, kom eens!
– helemaal geen slecht profiel!’

‘uos interea lumen auferte atque aulaea obducite!’

‘halen jullie vast de lampen
weg en trek het doek maar dicht!’

‘cum cognoris, uitam sine cura exigas’

‘besef je dat,
dan kun je leven zonder zorgen’

‘certum scio
esse ita ut dicis; nam mihi erant de illo explorata omnia’

‘ik weet:
het is precies zoals jij zegt;
ik had het allemaal in kaart’

*4, 25-26

verkeerd gedrag, anders dan in de liefde

– *over een vleier – over een uitvreter*

‘hic ubi me uidet
subblanditur, <sub>palpatatur, caput scabit, pedes legit’

‘maar zodra die man mij ziet:
gevlei... zijn handje op mijn arm...
gekrabbel op zijn kop... geschuifel...’

‘in me illis spem esse omnem, quouis posse me emungi
bolo’

‘al hun hoop op mij gericht
om al mijn *profit* weg te snaaien’

*4, 27-31

odeloos gedoe over financiën en zaken

– *woorden van iemand om zijn rekening te laten opmaken – commentaar van de dichter op de eenzijdigheid van een financiële kijk – pietluttig protest over details van een rekening – moreel oordeel over bepaalde bestedingen (onzeker fragment) – gekrakeel van zakelijke partners*

‘age nunc summam sumptus <sub>duc atque aeris simul
adde alieni’

‘bereken nu de kosten
van die koop en tel mijn schuld
er maar bij op’

eodem uno hic modo rationes <omnes> subducet suas

altijd zal hij enkel zo
‘de rekening’ vereffenen

‘hoc est ratio? peruersa aera, summa est subducta inprobe!’

‘dát een “rekening”? verdraaide
cijfers! fout totaalbedrag!’

‘magno, non magna mercede, magno quod conduxeris’

‘wat je kocht is niet zo duur
maar komt je duur, ja, duur te staan!’

deierat se non scripsisse et post non scripturum: ‘redi
in consortionem!’

hij bezweert: hij schrééf geen wissel,
zál geen wissel schrijven! ‘goed,
dan kom maar bij de club terug!’

VERZEN IN JAMBEN

*4, 32

*het verdriet van Albinus (misschien Spurius Albinus Postumus,
consul in 148)*

cohibet domi
maestus se Albinus repudium quod filiae
remisit

...sluit Albinus zich
bedroefd in huis, omdat
<zijn schoonzoon> nu zijn dochter
heeft verstoten

*4, 33-38

uit een echtbreuk-scène

*– omweg van een personage (echtgenoot of echtbreker) – cyni-
sche woorden van de portier tot de echtbreker over zijn meester
– advies aan een van de personages – bevlogen woorden van
de echtbreker tot de vrouw – vraag om hulp, misschien door de
vrouw – woorden van de echtbreker tot zijn vrienden over hulp
aan de vrouw*

huc, alio cum iter haberet, praeteriens uenit

hij moest wel elders heen
maar kwam toch hier voorbij

‘quod te intromisi, gratiam referat mihi’

‘ik liet jou binnen: nou,
hij zal me dankbaar zijn!’

‘cuius si in periclo feceris periculum’

‘hij wordt nu al beproefd,
dus stel je ‘m op de proef..’

‘fauitorem tibi me, amicum, amatorem putes’

‘beschouw mij als een fan
van jou, je vriend, je lover!’

‘ut nunc <in> hac re mihi opem atque auxilium
offeras’

‘dat jij mij hierin nu
je hulp en bijstand biedt!’

‘colligere, auxilium, tam etsi indigna, ut feram’

‘...bijeem, dat ik haar help,
al is het onverdiend’

*4,39-43
uit scènes over liefde en huwelijk

– een spreuk over mensen die zich opofferen om verliefden te helpen – raad aan een kwade echtgenoot – verzekering van

steun – een personage met onvervulde wensen – woorden van een man die velen onderhoudt

cum ipsi in lutum descendant, cum alios detrahant

zij zakken in de drek
maar trekken anderen los

‘tu qui iram indulges nimis,
manus abstinere melius est a muliere’

‘jij die
al te zeer je woede
uitleeft: houd je handen
liever van je vrouw!’

‘habeas <in> animo mi admodum causam grauem
fore quae me ab ullo commodo abducat tuo’

‘en prent het je goed in:
er moet heel wat gebeuren
voor ik jouw belang
niet langer dienen wil’

ut si id quod concupisset non aptus <foret>

alsof die het gewenste
niet verkregen had!

‘adde alios omnes meo periclo ex ordine’

‘en zet de rest ernaast
voor wie ’k aansprakelijk...’

*4, 44-47

uit scènes over liefde en huwelijk (vervolg)

– verwijten van een vrouw – bezwerende woorden tijdens een ruzie – kwade woorden van een man – cynische adviezen aan een vrouw om een man te veroveren

‘urguet grauedo saepius culpa tua’

‘ik heb zo dikwijls last
van koppijn – da’s jouw schuld!’

‘deum rex auertat uerba obscena’

‘de godenkoning moge
boze taal verhoeden’

‘insulta miserum tu quoque in me’

‘vooruit maar, ’t gaat al slecht,
scheld jij mij óók maar uit!’

‘concedat homini id quod uelit, deleniat!
corrumpat prorsum ac neruos omnis eligat!’

‘ze moet zo’n man maar geven
wat hij wil, hem paaïen,
flink bederven en
zijn hele lijf uitputten’

*4, 48-52

aanval op een huis

– woorden van tegenstanders over de aanvallende bende – een antwoord zoals Odysseus bij de Cycloop – de bende geschilderd als soldaten tijdens beleg van een stad – dreiging van een aanvaller – antwoord van de belaagde

‘amicos hodie cum inprobo illo audiuimus
Lucilio aduocasse’

‘vandaag heeft hij zijn vrienden,
hoorden wij, verzameld,
inclusief die ploert
Lucilius’

‘quis tu homo es?’ ‘nemo sum
homo!’

‘en wie mag u wel wezen?’
‘Niemand!’

‘pluteos ex scutis tectaque et testudines
reddet’

‘van schilden zal men roosters
maken, daken, schermen’

‘uecte atque ancipiti ferro effringam cardines!’

‘met koevoet, dubbelbijl,
zal ik de deurpost breken!’

‘nemo hos ancipites ferro effringat cardines!’

‘geen mens mag met zijn bijl
de deurpost dubbel breken!’

*4, 53-57

aanval op een huis (vervolg)

– opdracht aan een uitvreter om de deur in te slaan, en onverwachte weerstand – dreigement van een van de belaa­den – dialoogje tussen twee belagers, misschien een getroffen strijder en een leider – kort rapport door Gnatho over de mislukking – gedachten over een toevluchtsoord voor een aanvaller

‘caede ostium, Gnatho, urgue! restant, periimus!’

‘hup, Gnatho, kraak die deur!
verzet? we zijn verloren!’

‘has et fenestras in caput
deiciam, qui prope ad ostium aspirauerint’

‘en deze ramen
knal ik op de kop
van wie zich bij de deur waagt!’

‘crus lapide!’ ‘nihil est’ ‘credam si te offenderit’

‘mijn been! een steen!’ ‘t is niets!’
‘ja ja, ú voelt het niet!’

‘Gnatho, quid actum est?’ ‘depilati omnes sumus’

‘hoe is ’t gelopen, Gnatho?’
‘kaalgeplukt, wij allen!’

‘primum ex aduorso siquod est cenaculum
quo recipiat te’

‘...of aan de overzij
een zolderkamertje
jou onderdak kan bieden

*4, 58-62

wisselvalligheid van het lot: het voorbeeld van Hannibal

– een late mislukking of nederlaag van Hannibal – zijn eerdere successen – zoals zijn overwinning op de Romeinen bij Cannae (216 v. Chr.) – zijn ooit zo uitgestrekte machtsgebied – zijn uiteindelijke verdrijving uit Italië

sic, inquam, ueteratorem, uetulum illum lupum
Annibalem acceptum

...dat zo die slimmerik,
die oude wolf, bedrogen
uitkwam: Hannibal...

cum uiderim in uita mea,
epiteugma belli longe opera ante alia omnia

ik heb er in mijn leven
 <veel> gezien, maar dit?
 een *masterpiece of war*,
 dat alles overtreft!

deletionem nostri ad unum exercitus

verdelging van ons leger
 tot de laatste man

hoc tum ille habebat et fere omnem Apuliam

dat was van hem toen, en
 haast heel Apulië

detrusus tota ui deiectusque Italia

met kracht verdreven, heel
 Italië uitgegoid

*4, 63
uit een advies voor langdurige liefde

‘et si retinere hunc uoles,
 si longius te producturum et diutius’

‘en wil je die behouden,
 wil je die verlengen,
 langer laten duren...’

*4, 64-68
Socrates en de liefde voor jongens

– het voorbeeld van Apollo (en zijn liefde voor Hyacinthus) –
 het precedent van Socrates: een vergelijking voor zijn gelijkma-
 tige liefde – zijn liefde voor mooie jongens – inleiding op een
 uitspraak van Socrates – zijn onderwijs

Apollost numen, qui te antiquis non sinet
 deliciis maculam atque ignominiam inponere

Apollo is een godheid
 die jou niet zal toestaan
 dat je schande spreekt
 van liefdes van weleer

et amabat omnes; nam ut discrimen non facit
 neque signat linea alba

...en hield van allemaal;
 zoals een witte lijn
 geen punt apart markeert

sic Socrates in amore et in adolescentulis
 meliore paulo facie: signat nil quem amet

zo ging ’t ook Socrates,
 verliefd op jongens met een

beetje knap gezicht:
je kon niet zien op wie!

tum illud *epiphoni* quod etiam nunc nobile est

and then he uttered zijn
nog steeds beroemde woord

quid? quas partiret ipse doctrinas bonis?

wat dan? de leer waarin hij
goeden delen liet?

*4, 69
bij een wijze in de leer

'<per> quam mihi quantum est inter humanum genus
rerum, quae inter se coniugant, communicat'

'...waardoor hij mij van alles
wat er tussen mensen
binding geeft en eenheid
op de hoogte brengt'

*4, 70-71
niet nader te plaatsen fragmenten

– een hedonistische uitspraak – een Grieks begrip

'hiemem unamquamque carpam'

'k zal elke winter plukken'

'subplantare' aiunt Graeci

de Grieken spreken wel van
'beentje-lichten'

VERZEN IN DACTYLI

*4, 72-73
aan een hooggeplaatst persoon

– aanspreking – verzoek om aandacht

consilium patriae legumque oriundus rogator

raadsman van ons land, geboren wettenmaker...

praeterea ut nostris animos adtendere dictis
atque adhibere uelis

en verder dat u onze woorden uw geëerde
aandacht geven wilt

*4, 74-75
list en dreiging

– een door een man geplande hinderlaag, misschien in de sfeer
van liefde – dreigende woorden van een vrouw, mogelijk over
een grillige minnaar

‘haec tum conuentus tela insidiasque locaui’

‘na die ontmoeting legde ik een hinderlaag’

‘cum manicis catulo collarique ut fugitium
deportem’

<zodat> ik hem
met boeien, riem en halsband als een weggelopen
slaaf terugsleep!’

*4,76
waarschuwing aan een minnaar van getrouwde dames

‘nunc tu
contra uenis, uel qui in nuptis uoluisse neges te,
nec sine permitie!’

‘nu tap jij uit een ander vat!
jij rollebolde toch niet met getrouwde vrouwen?!
’t blijkt niet zonder risico!’

*4,77-79
betaalde liefde als goed alternatief

– verwijzing naar een bordeel, de ideale plaats om erotische
passie af te leggen – de keuze daar uit lekkere vrouwen – snelle
jaloezie van een getrouwde vrouw

‘ibi erat scabiosum
eicere istum abs te quam primum et perdere amorem’

‘daar kon die schurft, die liefde van je,
spoedig worden afgeschud en kwijtgeraakt’

‘hic corpus solidum inuenies, hic stare papillas
pectore marmoreo’

‘daar vind je stevig vlees, daar steken borsten uit
op marmerblanke lijven!’

‘paulisper me dem, iam edet haec se, ut polypus, ipsa’

‘...slippertje, dan vreet zij zich, als ’n inktvis, op’

*4,80-81
betaalde liefde met jongens

– jongens als alternatief voor meisjes – dialoog over vergelijking
van vrijgeboren jongens met hoerenjongens (of van getrouwde
vrouwen met party-girls)

‘qui et poscent minus et praebebunt rectius multo
et sine flagitio’

‘jongens vragen minder, geven veel directer,
zonder dat er last van komt’

‘at non sunt similes, neque dant’ ‘quid, si dare uellent
acciperesne? doce’

‘die zijn niet zo, die willen niet!’ ‘en als ze wilden,
zou jij daarop ingaan dan? zeg op!’

*4,82

aanbod van goederen of diensten, mogelijk in een bordeel

distrahere

los verkopen

BOEK 5 (30)

In het laatste boek van de Oude satiren lijkt Lucilius definitief zijn vorm gevonden te hebben. Het boek bevat uitsluitend verzen in de hexameter, zoals al zijn latere satiren. Het wordt veelvuldig geciteerd door laat-antieke auteurs: meer dan honderd fragmenten zijn bewaard gebleven.

Behalve het verbindende element van het metrum en de daarbij behorende licht parodiërende toon, als contrast met het eveneens hexametrische epos, is er geen duidelijke centrale thematiek. Het boek vertoont dus een variatie aan onderwerpen, zoals veel andere boeken. Zoals elders bepalen methodische overwegingen (bijvoorbeeld in de samenhangende fragmenten 15-36), kritische observaties en moraliserende, praktische levenslessen het leeuwendeel van de fragmenten.

Het lijkt erop dat het boek uit verschillende satiren heeft bestaan. Een mogelijke aanwijzing vormen de verzen met een rechtstreekse aanspreking van Scipio (5-7) tegenover een beschrijving van zijn overlijden (8), die wel uit een ander, later gedicht zal stammen.

De slotfragmenten (98-101) vormen een opmerkelijke poëtische innovatie: de dichter neemt hier stelling tegen de harde Romeinse politiek ten opzichte van Italische bondgenoten. Hoewel Lucilius als aristocraat de politiek van de Romeinse elite in beginsel zal hebben gesteund, had hij kennelijk ook oog voor andere belangen. Zijn vele ethische pleidooien voor maat en rede hebben dus ook een politiek aspect gehad.

*5, 1-4

de dichter en zijn inspiratie

– wereldvreemde inspiratie van tragediedichters – de Hogere Muzen van een tragediedichter – constatering van zo'n dichter dat zijn verheven poëzie geen aandacht trekt – contrast met Lucilius' trots op de populariteit van zijn satiren

quantum haurire animus Musarum e fontibus gestit

zoveel hun geest uit Muzenbron te putten popelt

cui sua committunt mortali claustra Camenae

...aan wie Camenen toegang tot hun Tempel schenken

et sua perciperet retro relicta iacere

en waarneemt hoe zijn <dichtwerk> neerligt voor oud vuil

et sola ex multis nunc nostra poemata ferri

terwijl uitsluitend werk van ons geprezen wordt

*5, 5-7

aanspreking van Scipio, kort voor zijn dood

– dankbetuiging aan vrienden en aan een speciaal persoon, vermoedelijk Scipio Aemilianus – aanzet (door iets of iemand) om nieuwe verzen aan hem voor te leggen – sterk vertrouwen in zijn oordeel

gratia habetur utrisque, illisque tibi que simitu

mijn dank geldt beiden: hun en u terzelfdertijd

producunt me ad te, tibi me haec ostendere cogunt

...drijven mij naar u, om u dit werk te tonen

neminis ingenio tantum confidere oportet

op niemands smaak en oordeel mag men zozeer afgaan

*5, 8

plotseling overlijden van Scipio Aemilianus (129 v. Chr.)

insperato abiit quem una angina sustulit hora

...ging onverhoopt: een uur beroerte nekte hem

*5, 9-14

lof van een politicus

– aanspreking van een andere politicus, waarschijnlijk Gaius Sempronius Tuditanus (consul in 129 v. Chr.), en vermelding van zijn dappere strijd, genoemd naar een onbekende Caelius – te laat gekomen berichten over zijn glorierijke gevechten – een door Lucilius niet gerealiseerd episch gedicht over Tuditanus' leed en ontberingen (imitatie van een tragedievers van Ennius) – bescheiden maar blijvende lofprijzing in deze satiren – passende vermelding van die lof – aansporing aan Tuditanus om daarmee tevreden te zijn

ut semel in Caeli pugnas te inuadere uidi

toen ik u 'Caelius-gevechten' aan zag gaan...

sicubi ad auris
fama tuam pugnam <prae>claram adlata dicasset

als onze oren ooit
't gerucht bereikt had van uw schitterende strijd...

quantas quoque modo aerumnas quantosque labores
exanclaris

hoeveel en wat voor leed en moeite u zich hebt
getroost⁸

haec uirtutis tuae cartis monumenta locantur

zo krijgt uw deugd op deze bladen blijvend plaats

et uirtute tua, et claris conducere cartis

...en door uw moed, en bij vermaarde bladen passen

et
his te uersibus interea contentus teneto

en
weest u met die verzen vooralsnog tevree!

*5, 15
scherpe aanval op iemands gedrag

hic in stercore humi fabulisque, fimo atque sucerdis

hier op de grond, in mest en keutels, stront en gier

*5, 16-20
boze tegenaanval op de satiricus

– protest over zijn bemoeizucht – herhaald protest – verwijt
van kwaadsprekerij – verwijt van leugens en grofheid – verwijt
van beschadiging

'quid tu istuc curas ubi ego oblinar atque uoluter?'

'waarom maak jij je druk in wat voor troep ik wroet?'

'quid seruas quo eam, quid agam? quid id attinet ad te?'

'mijn hele doen en laten, wat gaat jou dat aan?'

'et maledicendo in multis sermonibus differs'

'jouw laster, veel satiren lang, maakt <mij> kapot'

'idque tuis factis saeuus et tristibus dictis'

'en dat dankzij jouw woest gedrag en harde taal!'

‘nunc, Gai, quoniam incilans nos laedis uisissim’

‘wel, Gaius, nu jouw hekeling ook ons weer schaadt...’

*5, 21-25

boze tegenaanval op de satiricus (vervolg)

– *kritiek van nutteloosheid – verwijt van plezier in openlijk aanpakken – verwijt van onbeduidende en flauwe onderwerpen (zoals zelfbevredegiging) – neiging om de dichter te lijf te gaan – verwijt van mateloze kritiek in de satire*

‘quod tu laudes, culpes, non proficis hilum’

‘kritiek of lof, jij schiet er niets mee op’

‘gaudes cum de me ista foris sermonibus differs’

‘jij vindt dat leuk als jouw satire mij te kijk zet!’

‘et muttonis manum perscribere posse tagacem’

‘...en om een piemelgrage hand te kunnen schetsen’

‘inde canino ricto oculisque
inuolem’

‘...dan met hondenmuil en -ogen
op <jou> af te springen’

‘quin totum purges, deuellas me atque deuras,
exultes <et> sollicites’

‘<...geen gelegenheid passeren laat>
zonder dat je mij de oren wast, mij breekt
en schroeit, bestormt <en> molesteert!’

*5, 26-31

kalme repliek van de satiricus

– *aankondiging van kort antwoord – aansporing om te luisteren – ‘kijk eerst naar jezelf’ – bereidheid om als satiricus niet geliefd te zijn – afwijzing van kwaadsprekerij – uit een portret van een kwaadspreker*

summatim tamen experiar rescribere paucis

toch wil ik hierop kort en bondig reageren

hoc etiam accipe quod dico; nam pertinet ad rem

en neem van mij ook dit nog aan (’t is relevant!)

haec tu me insimulas? nonne ante in corde uolutas?

verwijt je mij dit? zoek het eerst eens bij jezelf!

omnes formonsi, fortes tibi, ego improbus? esto!

dus allen zijn ‘perfect’ maar ik een schoft? nu goed!

nolito tibi me maledicere posse putare

je moet niet denken dat ik kwaad van jou kan spreken!

hic ut muscipulae tentae atque ut scorpios cauda
sublata

...hij als een muizenval op scherp, of schorpioen
met staart omhoog

*5, 32-36

kalme repliek van de satiricus (vervolg)

– nuttig effect van een satiricus – onterechte afkeuring van realistische satiren – satiren als serieuze poëzie – de praktische lessen van satire – het effect van de tijd, misschien in vergelijking met de lessen van satire

quem scis scire tuas omnes maculasque notasque

die kent, zo weet je, elke smet op jouw blazoën

sicuti te, qui ea quae speciem uitae esse putemus

...zoals ook jij, die onze 'spiegel van het leven'
<afkeurt>

si liceat facere et iam hoc uersibus reddere quod do

als ik mijn boodschap dan in versvorm gieten mag

hoc missum facies, illo me utere libente

dit moet je mijden, dat juist niet, op mijn gezag

non numquam dabit ipsa aetas quod possit habendo

soms geeft de tijd iets naar vermogen in bezit

*5, 37

iets grappigs

quae quondam populo risu res pectora rumpit

waardoor de mensen zich een keer te barsten lachten

*5, 38

iets veelbesprokens

multis indu locis sermonibus concelebrarunt

op menig plaats verbreidde men dit in gesprekken

*5, 39

iets blinkends

[praestringat oculorum aciem] splendore micanti

[...verblindt de ogen]⁹ et een fonkelende glans

*5, 40

over een stomkop

‘uti pecudem te asinumque ut denique nasci
praestiterit’

‘...zodat je beter als een beest, ja, als een ezel
was geboren’

*5, 41

*vergoeding van de aanschaf van een paard bij indiensttreding
in de cavalerie*

‘publico <equo> lege ut mereas praesto est tibi quaestor’

‘voor dienst met staatspaard staat de pretor voor je klaar’

*5, 42-43

twee deelnemers aan strijd in Spanje

– een strijder tijdens het beleg van Pallantia door consul Mar-
cus Aemilius Lepidus in 137 – een dappere vijand

caluus Palantino quidam uir non bonus bello

een slappe kaalkop in de Pallantijnse oorlog

et saeuo ac duro in bello multo optimus hostis

in bikkelharde strijd de allerbeste vijand

*5, 44-50

fabel van de vos en de zieke leeuw

– de zieke leeuw – huidaandoeningen van de leeuw – een oog-
kwaal als gevolg – naderbij komen van de vos – beleefde vraag
van de leeuw aan de vos waarom hij niet binnenkomt – her-
haalde vraag van de leeuw om nadere toelichting – pointe van
de fabel: het antwoord van de vos

leonem
aegrotum ac lassum

een leeuw,
vermoeid en ziek

tristem et corruptum scabie et porriginis plenum

bekommerd, aangetast door schurft en vol eczeem

inluuies, scabies oculos huic de- que -petigo
conscendere

het vuil, de schurft, de uit- ook -slag vervulden hem
de ogen

quae non spectandi studio sed ab ominis taetri
impulsu ingressast

niet uit nieuwgierigheid, maar door vermoeden van
iets smerigs trad die nader

deducta tunc uoce leo: ‘cur tu ipsa uenire
non uis huc?’

met kleine stem vroeg toen de leeuw: ‘waarom wil jij
hier zelf niet komen?’

‘sed tamen hoc dicas quid sit, si noenu molestum est’

‘maar zeg me toch waarom, als ’t niet te lastig is’

‘quid sibi uult, quare fit ut introuorsus et ad te
spectent atque ferant uestigia se omnia prorsus?’

‘wat wil dit zeggen? waarom wijzen alle sporen
hier alleen naar *binnen* en alleen *naar* jou?’

*5, 51-54
*herinneringen aan een herberg, misschien tijdens het beleg van
Numantia (137 v. Chr.)*

– *details over een armoedig onderkomen voor officieren: één
armzalig bed – schaars beddengoed – sjofel meubilair – maar
wel overvloedig gevogelte*

‘unus consterni nobis, uetus, restibus aptus’

‘...één <brits> voor ons daar: oud, met touwen opgelapt’

‘culcitulae accedunt priuae centonibus binis’

‘voorts losse kussentjes, maar één per tweetal dekens’

‘clauda una est pedibus cariosis mensula uino’

‘één wankel, wrakkig krukje, <smerig> van de wijn’

‘et circum uolitant ficedula, turdi,
curati, cocti’

‘...en gingen snippen rond en lijsters,
goed bereid, gekookt

*5, 55-59
herinneringen aan een herberg (vervolg)

– *steeds luidruchtiger sfeer – een stevige drinker – algehele
wanorde of duizeling door dronkenschap – citaat van vroeger:
baldadige oproep tot ruziemaken – late terugkeer van een drin-
kebroer*

‘deblaterant, blennus bonus rusticus concinit una’

‘...luid geklets; boer Wauwelmans doet vrolijk mee!’

‘cuia opera Troginus calix per castra cluebat’

‘vandaar Troginus’ bijnaam in het kamp: “de Kroes”

‘omnia tum *endo muco* uideas feruente micare’

‘toen zag je alles *in the house* in chaos draaien’

“‘ipso cum domino calce omnis excutiamus!’”

“‘we trappen ze met baas en al die tent hier uit!’”

‘serus cum e medio ludo bene potus recessit’

‘wanneer hij laat, beschonken, terugkeert uit de pret’

*5, 60-66

uit een komedieachtig verhaal, misschien een parodie

– een handelaar op zeereis – storm – uiting van angst – kwade woorden tot een man over buitensluiting, misschien na thuiskomst tot de portier – over een buitengeslotene, wellicht de handelaar – aansporing om geen baard te laten groeien, misschien door de echtgenote van de handelaar – verleiding van een man op zee door gezang van Sirenen

uir mare metitur magnum et se fluctibus tradit

een man doorklieft het ruime sop, bevaart de baren

continuo, simul ac pauco uehementius aura
inflarit, fluctus erexerit extuleritque

meteen zodra een ietwat straffer bries de kop
opsteekt en golven duwt en stuwt, de hoogte in...

‘sed quid ego haec animo trepidanti dicta profundo?’

‘maar ach, wat stort ik woorden uit met trillend hart?’

‘quam me hoc tempore, nugator, cognoscere non uis’

‘<de vrouw>

die jij thans, praatjesmaker, bij mij weg wilt houden...’

non datur – admittit nemo, nec uiuere ducunt

’t is ‘nee!’ – hij mag niet binnen want ‘die leeft niet meer’

‘neque barbam inmiseris istam’

‘laat dan ook zo’n baard niet staan!’

‘quid quaerimus? acri
inductum cantu, stolidum’

‘dus tja, wat wil je? door het fris
gezag verleid <heeft hij> heel stom...’

*5, 67-72

morele misstanden

– verdwijnen van gevoel voor de juiste maat – intrede van bandeloosheid – iemand die zijn bezit opsoupeert – drankzucht – extreem karig dieet, misschien noodzakelijk na een drinkgelag of eetfestijn – hoerenloperij

quandoque pudor ex pectore cessit

als schroom het hart verlaten heeft

sublatus pudor omnis, licentia fenus refertur

weg is alle schroom, 'maar raak doen' geldt als rente

conficit ipse comestque

verteert het zelf, vreet op

scito etenim bene longincum mortalibus morbum
in uino esse, ubi qui inuitauit *dapsilius se*

want weet: voor stervelingen schuilt een lange kwaal
in wijn, als men zich *lavishly* daaraan te goed doet

'pulmentaria, ut intubus aut aliquae id genus herba
et ius maenarum; bene habet se' 'myctyrus haec est!'

'gerechten als andijvie, of dat type groenten,
en wat vissaus: prima!' 'maar dat is toch *trash*?!'

'quem sumptum facis in lustris, circum- oppida -lustrans!'

'jij hoert en snoert je nog bankroet, af- steden -gaand'

*5, 73-76

gevaren van de liefde

– heftige greep op het hart – vrouwelijke verleidingstactieken –
langzaam maar zeker werkend kwaad – een gevaarlijke vrouw

sic laqueis, manicis, pedicis mens inretita est

zo zit je hart in strikken, boeien, kluisters vast

praeseruit, labra delingit, delenit amore

...speelt je slaaf, bevochtigt lippen, paait met liefde...

est illud quoque mite malum, blandum atque dolosum

ook dat is sluipend kwaad, verleidelijk maar vals

inprobior multo quam de quo diximus ante,
quanto blandior haec, tanto uehementius mordet

veel gemener nog dan wie we eerder noemden:
o, ze fleemt en vleit... maar des te harder bijt ze!

*5, 77-80

vrouwen van plezier

– inhalige gedachte van een party-girl aan geld van een man –
dichterlijk commentaar op grenzeloze inhaligheid van vrouwen
in het vak – hun geloof op erfenissen – een duo oude hoeren

quid dare, quid sumti facere ac praebere potisset

wat kon hij geven? wat betalen en vergoeden?

quid uero est, centum atque ducentum possideas si
milia?

wat maakt het uit of jij wel honderdduizend hebt,
of dat maal twee?

Maximus si argenti sescentum ac mille reliquit

als Maximus zeshonderd kilo zilver naliet...

illo quid fiat, Lamia et Bitto *oxyodontes*
quod ueniunt, illae gumiae uetulae inprobae ineptae

wat zegt het dat die vampier en die *greedy bitch*
hier komen? kijk die ouwe schroksters, foute loeders!

*5, 81

plattelanders (oude hoeren of herders)

quis totum scis iam corpus perolesse bisulcis

wier lijf, je weet het, helemaal naar beesten stinkt

*5, 82

aantrekkingskracht van foutjes en tekorten

contra haec inuitasse aut instigasse uidentur

maar nee, dat blijkt dus juist een stimulans geweest

*5, 83-85

getrouwde vrouwen

– *commentaar van een dame op een andere vrouw – huwelijkse
trouw aan de éne echtgenoot – een mooie vrouw door Lucilius
vereeuwigd*

‘haec uestimentis maculosis’ ‘tum aspice sis te’

‘haar kleren zijn besmeurd!’ ‘maar kijk eens naar jezelf!’

iuratam se uni cui sit data de- que -dicata

bezwoer aan één aan wie zij zich als ee- gaf -ga

cuius uultu ac facie, ludo ac sermonibus nostris
uirginis hoc pretium atque hunc reddebamus honorem

’t gezicht, de schoonheid van die vrouw beloonden wij
in ons satirenwerk en gaven wij die eer

*5, 86

uit een dialoog (onzeker fragment)

‘nemo istum uentrem pertundet!’ ‘delica aique!’

‘uti <perge> uia atque uidebis’

‘niemand boort nog door die buik!’ ‘leg uit! verklaar!’

‘vervolg je weg, dan zul je ’t zien!’

*5, 87-91

fouten van getrouwde vrouwen

– smoezen van vrouwen om buitenshuis te komen – aanschaf van gespecialiseerd personeel – contacten met twijfelachtige mannen – ruimte voor een voedster die nog jaren in huis wil blijven – nog meer excuses om van huis weg te blijven

aut cum iter est aliquo et causam commenta uiui
aut apud aurificem, ad matrem, cognatam, ad amicam

...of moet zij 'even ergens heen' en 'dringend weg'
naar goudsmid, moeder, naar familie of vriendin

curare domi sint
gerdius, ancillae, pueri, *zonarius*, textor

...zorgen om in huis te halen:
dress-man, meisjes, slaafjes, *girdle-maker*, wever

inberbi *androgyni*, barbati *moechocinaedi*

gladgewangde *she-men*, *bugger-boys* met baard

sperans aetatem <in> eandem
haec proferre potesse et mansum ex ore daturum

<een voedster>, hopen tot diezelfde leeftijd hiermee
door te gaan en baby's hapjes voor te proeven

aut operatum aliquo in celebri cum aequalibus fano

...of offers in een drukke tempel met vriendinnen

*5, 92-95

verdere bezwaren van het huwelijk

– vrouwelijk getut met de haren – het gewone werk dat intussen blijft liggen – woorden tot een vrouw of een stelende slaaf – dichtelijke waarschuwing tot een man tegen diefstal door slaven

eplucamo digitis discerniculumque capillo

...haar *fair-haired* kapsel met de vingers <...>
en een haarkam...

lana, opus omne perit; pallor, tiniae omnia caedunt

...de wol, al 't werk teloor: vergeeld, de mot erin

'ruis hoc et colligis omnia furtim'

'je stormt erheen, grist alles stiekem weg!'

neu te ignaro famuli subducere <possint>

dat slaven jou niet ongemerkt bestellen <kunnen>

*5, 96-97

*donderpreek tegen een veeleisende echtgenote**– afwijzing van onderwerping aan haar – uitgesproken voorkeur voor onderwerping van haar*‘tune iugo iungas me? ante et succedere aratro
inuitum et glebas subigas proscindere ferro?’‘jij wilt mij aan het juk? en voor de ploeg? en mag ’k dan
onvrijwillig met het ijzer kluiten klieven?!’‘an<ne> ego te uacuam atque animosam,
Thessalam ut indomitam, frenis subigam atque
domemque?’‘of moet ik jóu, met al je vrije fratsen,
als een wilde merrie met mijn teugels temmen?!’

*5, 98-101

*een politiek protest**– meelevende aanspreking van een door Rome hard behandelde stad, vermoedelijk de Italische plaats Fregellae (na een opstand verwoest in 125 v. Chr.) – een nodeloos harde wet (misschien het voorstel van tribuun Junius Pennus uit 125 om andere dan Romeinse burgers de stad uit te zetten) – verder protest: Rome onderdrukt daarmee de mensen die haar groot hebben gemaakt – herinnering aan Lucilius’ held Scipio (vergelijk 5 (30), 8), die altijd voor bondgenoten opkwam en toch vaak een verkeerde indruk wekte.*

quanti uos faciant, socii, cum parcere possint

bondgenoten, <jullie zien nu wel:>
je telt niet mee, terwijl ze jullie kunnen sparen!

accipiunt leges, populus quibus legibus exlex

ze nemen wetten aan die ’t volk nu wetteloos...

se nutricatum insane caput opprimit ipse

<Rome>
onderdrukt in waanzin wie haar heeft gevoed!

quotque adeo fuerint qui te temsere superbum

hoevelen hebben u geminacht als ‘hoogmoedig’!

Nieuwe satiren

BOEK 1

GODENBERAAD

De nieuwere boeken satiren zijn geschreven in de laatste decennia van Lucilius' leven, ongeveer tussen 126 en 106 v. Chr. Ze zijn allemaal gedicht in het metrum van de dactylische hexameter, zoals ook al in het laatste boek van de Oude satiren (dat slechts een jaar of drie ouder is dan dit boek 1).

De definitieve keuze voor dit metrum is een duidelijk signaal dat het genre satire intussen vaste vorm begint te krijgen. Het blijkt ook uit Lucilius' dichterlijke zelfvertrouwen en vooral uit de inhoud. In de eerste twee boeken wordt de aandacht nadrukkelijk gericht op bepaalde tegenstanders, die op nietsontziende wijze aan de schandpaal worden genageld.

Het eerste boek opent met een proloog waarin de dichter zijn keuze voor het genre toelicht. De rest van het boek is gevuld geweest met één lange satire getiteld Concilium deorum, 'godenberaad'.

De goden constateren een algemeen verval in de publieke moraal en besluiten tot de ondergang van wie zij verantwoordelijk houden: een zekere Lupus ('wolf', maar ook 'zeebaars'), een niet met zekerheid te identificeren senator en tegenstander van de door Lucilius zo bewonderde Scipio. Misschien staat hij voor Lucius Cornelius Lentulus (consul in 156), een omstreden figuur die uiteindelijk wegens corruptie werd veroordeeld en uit de senaat werd gezet. 'Lupus' is kort voordat Lucilius dit boek schreef gestorven, in 126 of 125, en krijgt van de dichter op meedogenloze wijze de schuld van alles: zijn akelige dood door ziekte wordt uitgelegd als een gevolg van weloverwogen ingrijpen van de goden.

Jupiter heeft de leiding van de vergadering, maar blinkt nergens uit door speciale leiderstalenten of wijsheid. Het geheel

moet hebben gewerkt als een parodie op de epische poëzie van Homerus of Ennius.

*1, 1-3
proloog

*– afwijzing van filosofische onderwerpen – neiging tot spot-
tende poëzie – spontane drang tot grommen bij adressaten van
satire*

aetheris et terrae genitabile quaerere tempus

...van lucht en aarde de geboortetijd te zoeken

o curas hominum! o quantum est in rebus inane!

wat maakt de mens zich druk! die leegte in de wereld!

<r littera...>

inritata canes quam homo quam planius dicit

<de letter r...>

bij kwaai honden duidelijker dan bij mensen

*1, 4-7
begin van de godenvergadering

*– beraad van de goden over de mensheid – speciale zorg van
Jupiter voor Rome – zijn wil om het lot van de stad minstens
voorlopig te rekken – zijn zorg hoe de goden de muren van de
stad kunnen redden*

consilium summis hominum de rebus habebant

beraadden zich om hoogste menselijke zaken

quo populum atque urbem pacto seruare potisset
amplius Romanam

hoe hij volk en stad van Rome langer nog
kon redden

si non amplius, at lustrum hoc protolleret unum

zoal niet langer, dan toch deze periode

munus tamen fungi et muros seruare potissent

...hun taak vervullen en de muren konden redden

*1, 8-15

betoog van Jupiter over het moreel verval in Rome

*– legers van huurlingen – algemeen plezier in goedkoop ver-
maak – voorkeur voor oosterse kleding – extravagant textiel
– modieuze Griekse woorden – zachte kussens aan tafel –
luxe waterkannen – misstanden bij verkiezingen (onzeker frag-
ment)*

‘et mercedimerae legiones’

‘en legers die zich laten huren’

‘infamam incestam turpemque odisse popinam’

‘afkeer van verkeerde, lage, foute kroegen
<is er zeldzaam>’

‘praetextae ac tunicae Lydorum, opus sordidum <...>
omne’

‘luxe toga’s, Lydisch hemdenspul, die troep’

‘*psilae* atque *amphitapoe* uillis ingentibus molles’

‘kleden *single* en *two-sided*, zacht, hoogpolig’

‘porro *clinopodas* *lychnosque*, ut diximus *semnos*,
ante pedes lecti atque lucernas’

‘en *clinopood* en *lychne*, die gezwollen termen,
heetten vroeger beddenpoot en lamp’

‘miracla ciet tylyphantas’

‘...kussenmaker wonderen verricht’

‘*arutaena*que, inquit, aquales’

‘...*arutenen*, heet het, waterkannen’

‘per satyram aedilem factum qui legibus soluat’

‘...die een *en bloc* benoemd ediel van wet ontheft’

*1, 16-21

debat tussen de goden

– *klacht van Apollo dat hij niet de titel ‘Vader’ krijgt – oordeel van Neptunus dat een bepaalde kwestie onoplosbaar is – spijt van Romulus over zijn afwezigheid bij een eerdere godenvergadering – kritiek van een god op Apollo’s dansen – kritiek op Apollo’s voorspellingskunst – lof voor Neptunus’ optreden in een vorige vergadering*

‘ut
nemo sit nostrum quin aut pater optimus diuum
aut Neptunus pater, Liber Saturnus pater, Mars,
Ianus Quirinus pater siet ac dicatur ad unum’

‘zodat er onder ons
geen een niet “beste Godenvader”, “Vader Liber
of Neptunus, Mars, Saturnus”, “Vader Janus
of Quirinus” is en heet! echt allemaal!’

‘non Carneadem si ipsum Orcus remittat’

‘al liet de Orcus zelfs Carneades weer gaan’

‘uellem concilio uestrum, quod dicitis olim,
caelicolae, <hic habitum, uellem> adfuisse prior
concilio’

‘ach was ik maar bij uw beraad, dat volgens u,
o hemelingen, <hier> vanouds <is, was ik> daar
maar eerder bij geweest!’

‘stulte saltatum te inter uenisse cinaedos’

‘wat dom dat u bent komen dansen tussen nichten!’

‘si me nescire hoc nescis quod quaerere dico,
qua re diuinas quicquam? an tu quaerere debes ipse?
et si scis quod bellum est scire, hoc dare tempta’

‘als u niet weet wat ik niet weet dat ik hier vraag,
wat helpt uw raadkunst dan? is dat geen vraag voor u?
of weet u wel iets aardigs om te weten? zeg dan!’

‘concilio antiquo sapiens uir solus fuisti’

‘in ’t vorige beraad was ú alleen hier wijs’

*1, 22-26

debat tussen de goden (vervolg)

– een vergelijking van Leda en Dia – kritiek op het zoeken van
problemen – opdracht aan een windgod – een god die uitnodigt
voor een banket – einde van een speech

‘ut contendere possem
Thestiados Ledaë atque Ixiones alochoeo’

‘dat ik <de schoonheid> vergelijken kon
van Thestios’ Leda en Ixions *lawful wife*’

‘nodum in scirpo, in sano facere ulcus’

‘spijkers op laag water, snijden in sterk vlees’¹⁰

‘nam si tu fluctus undasque e gurgite salso
tollere decreris, uenti prius Emathii uim,
uentum, inquam, tollas †t c q i l†’

‘want als u grote golfslag weg wilt halen uit
het zilte nat, haal dan het eerst de wind uit ’t noorden
weg, die wind, zo zeg ik, <die...>’

‘ad cenam adducam et primum hisce abdomina thynni
aduenientibus priua dabo cephalaeaque acarnae’

‘ik nodig hen dan uit en geef tonijnfilet
aan elk apart bij aankomst, en ook baarzenkoppen’

haec ubi dicta, dedit pausam ore loquendi

zodra dit was verklonken, hield hij kort zijn mond

*1, 27-33

Cornelius Lentulus Lupus

– vraag van goden naar zijn uiterlijk – beschrijving van zijn
uiterlijk (misschien door Romulus) – vergelijking met een gier

– veroordeling van *Lupus* door de goden, die hem een ziekte bezorgen – afrondende opmerking van *Jupiter* – *Lupus*' tijdelijke populariteit bij slecht volk – woorden van een god tot *Lupus* wanneer het gulzig eten van goedkope vis zijn dood inluidt

‘*quae facies, qui uultus uiro?*’

‘zijn uiterlijk? hoe ziet die man eruit?’

‘*uultus item ut facies, mors cetera, morbus, uenenum*’

‘hij ziet er eender uit: ja, dood, verziekt, verpest’

‘*uulturius*’

‘een gier’

‘*serpere uti gangraena mala atque herpestica posset*’

‘zodat de boze tering sluipend voort kon kruipen’

‘*porro quaecumque et quicumque, ut diximus ante, obstiterit, primo hoc minuendi <...> refert res*’

‘en welke vrouw of man dan ook, zoals wij zeiden, zich verzet, wat telt, vooral, is zijn verval’

‘*ut multos mensesque diesque, non tamen aetatem, tempestatem hanc scelerosi mirentur*’

‘...zodat wel vele maanden, vele dagen, doch niet levenslang, die plaag bij kwalijk volk bewonderd blijft’

‘*occidunt, Lupe, saperdae te iura siluri*’

‘nu sterf je, *Lupus*, aan sardien- en meervalvocht!’

BOEK 2

HET PROCES TEGEN SCAEVOLA

In het jaar 119 werd pretor Quintus Mucius Scaevola bij terugkomst uit zijn provincie voor het gerecht gedaagd wegens verduistering. Zijn aanklager was de jonge jurist Titus Albucius. De gerespecteerde jurist en gloedvolle redenaar Scaevola bleek geen partij voor de onervaren Albucius en won zijn proces zonder veel problemen.

Lucilius stelde het proces centraal in dit boek. Evenals het eerste boek heeft het waarschijnlijk bestaan uit één lang gedicht. Uit de fragmenten is nog te zien hoe de dichter de beide kemphanen modder naar elkaar laat gooien en ironische grappen laat maken. Zijn sympathie gaat beslist niet uit naar Scaevola, maar nog minder naar Albucius met zijn Griekse manieren en epicuristische neigingen.

*2, 1

aankondiging van het juridisch relaas

fandam atque auditam iterabimus <famam>

een goed, roemrucht verhaal dat ik herhaal

*2, 2-8

aanklacht van Albucius

– geen compromissen! – algemene polemiek tegen Scaevola – zijn snelle plunderingen – vragen aan getuigen – Scaevola als moordenaar – zijn arme slachtoffer – Scaevola's vraatzucht

‘non dico: uincat licet; et uagus exulet, erret
exlex’

‘ik zeg niet: “laat hem winnen”, nee, als balling, dolend,
vogelvrij...’

‘homo inpuratus et inpuno est rapinator’

‘een viezerd is hij en een vuile rover’

‘quae horis sublata duabus
omnia sunt sole occaso ductoque’

‘geen twee uur later: weg
de hele zaak! de zon was amper onder!’

‘nunc <in> nomen iam quae ex testibus ipse rogando
exculpo, haec dicam’

‘nu zal ik wat ik tegen hem, getuigen vragend,
los kan krijgen, zeggen’

‘inpuratum hunc in fauces inuasse animamque
elisse illi’

‘dat die vuilak hem toen naar de keel vloog en
hem wurgde...’

‘uix uiuo homini ac monogrammo’

‘een amper levend mens, een *skinny figure*’

‘uiuite lurcones, comedones, uiuite uentres!’

‘toe maar, vreters, lekkerbekken, toe maar, buiken!’

*2, 9-13

aanklacht van Albucius (vervolg)

– toespelingen op Scaevola’s ‘vleselijke’ lusten – het einde van zijn passieve voorkeur – zijn actieve seksuele daden bij jongens – penetratie – zijn fascinatie voor vrouwenkieren

‘nam quid moetino subiectoque huic opus signo
ut lurcaretur lardum et carnaria fartim
conficeret?’

‘waarom dat fallusteken om zijn nek? om zich
met spek te vullen en met vrachten vlees tot barstens
vol te proppen?!’

‘pedicum iam excoquit omne’

‘zijn schandknaapschap heeft hij nu drooggekookt’

‘si natibus natricem inpressit crassam et capitatam’

‘en dringt zijn dikke, bolle aal die billen in...’

‘in bulgam penetrare pilosam’

‘een harig beursje penetreren’

‘chirodyti aurati, ricae, toracia, mitrae’

‘kledij met gouddraad, doekjes, vestjes, tulbanden’

*2, 14-18

directe reactie van Scaevola

– verdediging door de beklagde zelf – zijn deels ironische woorden tegenover Albucius over diens requisitoir – geen moord maar een identiteitsverwisseling (onzeker fragment) – reinigingsrituelen na het misverstand – succesvol reinigingsritueel

ut iure peritus

rechtskundig als hij is

‘quam lepide *lexis* compostae ut tesserulae omnes
arte pauimento atque emblemate uermiculato!
Crassum habeo generum, ne *rhetoricoterus* tu seis’

‘wat zijn die *sayings* fijn geschikt, als alle steentjes
in een tegelvloer of golvend mozaïek –
maar Crassus is mijn schoonzoon, dus *don’t take that tone!*’

‘quem cum uidissent Hortensius Postumiusque
ceteri item in capulo hunc non esse aliumque cubare’

‘ze zagen het, Hortensius, Postumius,
de rest: niet hij, een ander lag daar in de kist’

‘tum facta omnia sunt; circumlatus’

‘toen deed men alles; rondgedragen...’

‘lustratus, piatus’

‘gereinigd en verzoend’

*2, 19

Scaevola over de aanleiding van Albucius’ vijandschap tijdens een ontmoeting in Athene

‘Graecum te, Albuci, quam Romanum atque Sabinum,
municipem Ponti, Tritanni, centurionum,
praeclarorum hominum ac primorum signiferumque
maluisti dici; Graece ergo praetor Athenis,
id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
“Χαῖρε,” inquam, “Tite!” lictores, turma omnis chorusque
“Χαῖρε, Tite!” hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus!’

‘Als Griek, Albucius, niet als Romein, Sabijn,
of stadgenoot van Pontus en Tritannus (toppers,
eersterangs centurio’s en vaandeldragers!)
wou jij gelden; Grieks dus, goed, zo wou jij dat,
heb ik als pretor in Athene jou begroet:
“*Hi there*,” zei ik, “Titus!” en zo al mijn mensen:
“*Hi there*, Titus!” – en van toen af haat hij mij!’

*2, 20-23

overige momenten uit het proces

– een vraag om toelichting – een verwensing – verklaring van
een spreker (misschien Albucius) over een getuige – woorden
van een andere spreker of getuige

‘quid dicis? cur est factum quod coicis istuc?’

‘wat zeg je nou? hoe komt het dat je dit beweert?’

‘qui te <di>, Montane, malum –’ <tum> ad cetera pergit

‘die goden mogen jou, Montanus, kwaads –’ en verder

‘qua ego nunc <huic> Aemilio prae
canto atque exigo et excanto’

‘...waarmee ik thans Aemilius
bedwelm, betover, alles uit hem trek’

‘hostilibus contra
pestem permitiemque, catax quam et Manlius nobis’

‘<zend> de vijand juist
die plaag, die vloek, die manke Manlius¹¹ ook ons
<bezorgde>’

BOEK 3
REIS NAAR SICILIË

Het derde boek is gewijd aan een dichtelijk reisverslag uit de jaren 119-116. Het betreft een reis die Lucilius in die jaren of eerder maakte vanuit Rome via Capua naar Sicilië. Dat was geen plezierreisje: de dichter moest enkele zaken regelen op zijn landgoed op Sicilië. Hij liet zich onderweg vergezellen door slaven. De reis voerde vanuit Rome eerst over land, tot aan de baai van Napels. Daarna reisde het gezelschap over zee, maar er werd regelmatig overnacht aan land. Waarom het tweede deel van de reis deels via zee ging is overigens niet helemaal duidelijk. In 132 was de Via Popilia vanaf Capua tot in het uiterste zuidwesten geopend. De route via land was dus wel mogelijk. Mogelijk vond Lucilius een reis per schip comfortabeler.

In dit gedicht drijft Lucilius zijn literaire spot niet langer met Ennius en zijn epos, maar met de tragediedichter Accius. De fragmenten zijn voor een belangrijk deel gericht tot een afwezige vriend van de ik-figuur en gesteld in de toekomstige tijd. Zo zal de afwezige dankzij het gedicht de reis kunnen overdoen, hetzij in het echt, hetzij in zijn fantasie.

De satire is het model geworden van Horatius' beroemde satire 1,5 over een reis van Rome naar Brindisi in het gezelschap van enkele belangrijke vrienden.

*3,1-5

aanspreking van een vriend

– spijt over diens afwezigheid tijdens de reis – zijn bondige voorstelling van een en ander via Lucilius' regels (onzeker frag-

ment) – lang verhoopte plaatsen in het zuiden zien – de totale afstand van Capua tot bij Vibo Valentia (gerekend via land) – slechte wegen

tu partem laudis caperes, tu gaudia mecum
partisses

jij zou die lof ten dele krijgen, jij mijn vreugde
hebben gedeeld

uiamque
degrumabis, uti castris mensor facit olim

en jij 'de weg dan strak
zult trekken', als de meter soms doet voor een kamp

et saepe quod ante
optasti, freta, Messanam, Regina uidebis
moenia, tum Liparas, Facelinae templa Dianae

en wat je altijd al zo wenste
zul je zien: de Straat, Messina, Reggio's muren,
Lipara, Diana Facelina's tempel

bis quina octogena uidebis
commoda te, Capua quinquaginta atque ducenta

dan zie je dat je tweemaal vijfentachtig
ganse mijlen, en van Capua wel vijftig
en tweehonderd, <bent gereisd>

praeterea omne iter est hoc labosum atque lutosum

en verder is die hele route glad en drassig

*3, 6-7

aanleiding voor de reis

– ziekte van een koeherder op het Siciliaanse landgoed – politieke redenen

Symmachus praeterea iam tum depostus bubulcus
expirans animam pulmonibus aeger agebat

daarbij lag Symmachus de koeman al op sterven,
blies zijn laatste adem uit zijn zieke longen

illud ad incita cum redit atque internecionem

toen daar de zaak schaakmat kwam en een slachting werd

*3, 8-9

de eerste etappes

– gemakkelijk begin en eerste moeilijkheden – Pozzuoli (Puteoli) met destijds de op een na grootste haven van de antieke wereld

uerum haec ludus ibi, susque omnia deque fuerunt,
susque et deque fuere, inquam, omnia ludus iocusque;
illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
Αἰγίλιπες montes, Aetnae omnes, asperi Athones

maar dat was kinderspel, een fluitje van een cent,
een fluitje van een cent, ja alles sport en spel;
het werd pas ruig voor ons bij Setia, met bergen
left by goats: slechts Aetna's, ruige Athossen

inde Dicarchitum populos Delumque minorem

dan richting Dicaeárchia, dat tweede Delos

*3, 10

verder per schip, langs de landtong van Sorrento

promontorium remis superamus Mineruae

...wij roeiende de kaap passeerden van Minerva

*3, 11-14

vermaak op plaatsen onderweg aan land

– Samnitische gladiatoren met de kenmerkende pluimen op hun helmen – vechters in de aanval – gespeelde woordenstrijd met komische belediging van de tegenstander – een tegenbelediging

ille alter abundans
cum septem incolumis pinnis redit ac recipit se

de ander triomfeert
en keert met zeven veren ongedeerd weerom

conturbare animam potis est quicumque adoritur

wie aanvalt kan de ander in verwarring brengen

‘bronus Bouillanus dente aduerso eminulo, hic est
rinoceros!’

‘die Bovillaanse centenbak met slagand is
een neushoorn!’

‘non peperit, uerum postica parte profudit!’

‘<zijn moeder heeft hem>
niet gebaar, maar achterlangs eruit gewerkt!’

*3, 15-19
verdere tocht over zee

– naar Salerno – monding van de Sele (vier mijl ten noorden
van Paestum) – kaap Palinuro – een vulkaan (Stromboli of
Etna) vergeleken met een smidse – en met een hel verlicht
forum ’s nachts tijdens een feest

ad portam mille a porta est, exinde Salernum

van poort tot poort een mijl, vervolgens naar Salerno

quattuor hinc Silari ad flumen portumque Alburnum

dan vier tot aan de Sele en Alburnus-haven

hinc media remis Palinurum peruenio nox

dan kom ik middernacht, geroeid, bij Palinuro

crebrae ut scintillae in stricturis, quod genus olim
feruenti ferro

gelijk een vonkenregen van een brok metaal,
als soms bij gloeiend ijzer

Romanis ludis forus olim ornatus lucernis

<zoals bij de>
Romeinse Spelen lampen soms het forum tooien

*3, 20-22
losse details van de reis

– een afstand – een onstuimige merrie – een kussen

longe III milia passuum

een afstand van drie mijl

annicula aspera <praecox>

één jaar en ongedurig <en onrijp>

et puluino fultus

en op een kussen steunend

*3, 23-25

losse details over de reizigers

– *wekken van de slaven – hout sprokkelen – aanmoediging om rust te nemen*

ergo

e somno pueros cum mane expergitus clamo

welnu,

wanneer ik 's ochtends, fris, de slaven wakker roep...

‘student hi ligna, uidete’

‘...hun best doen hout te <zoeken>, zie daar toe’

‘et spatium curando corpori honestum
sumemus’

‘om bij te komen nemen wij dan
ruim de tijd’

*3, 26-30

uit herbergscènes

– *reuzenhonger – dronkenschap – slechte spijsvertering – geen lekker eten – geen lekker eten (bis)*

malas tollimus nos atque utimur <...> rictu

wij openen de kaken, vullen onze muil

uertitur oeniphori fundus, sententia nobis

de kruik gaat op zijn kop, 't gezond verstand bij ons

exhalas tum acidus ex pectore ructus

dan borrelen van binnen zure boeren op

ostra nulla fuit, non purpura, nulla peloris

er was geen oester en geen purperslak, geen mossel

asparagi nulli

geen asperges

*3, 31-34

uit herbergscènes (vervolg)

– *Tantaluskwellingen van de gasten – een herbergierster – een man die oude schoenen aantrekt – lokale voorkeur voor stinkend spul*

Tantalus qui poenas ob facta nefantia, poenas
pendit

Tantalus, die voor zijn euveldeaden boet,
ja, boet

caupona hic tamen una Syra

<er was> daar evenwel één Syrische waardin

cernuus extemplo plantas conuestit honestas

hij buigt en schoeit direct zijn glorierijke voetjes

nam mel regionibus illis
incrustatus calix, rutai caulis habetur

want ‘honing’ in die streken vindt men
dichtgestreken bekers of een stengel wijnruit

BOEK 4

TEGEN DE LUXE

Volgens een antiek getuigenis neemt Lucilius in dit boek vooral de houding aan van moralist: hij strijdt tegen allerhande misstanden, met name door overvloed aan welvaart bij groepen rijken. De fragmenten knopen echter niet allemaal zonder meer aan bij dat centrale thema. Het is niet duidelijk of het boek heeft bestaan uit één lang gedicht of uit verschillende losse satiren.

* 4, 1-2

gladiatorengevecht

– een ordinaire gladiator, Aeserninus, tegenover een uitstekende vechter, Pacideianus – felle woorden van Pacideianus voorafgaand aan het duel

Aeserninus fuit Flaccorum munere quidam
Samnis, spurcus homo, uita illa dignus locoque;
cum Pacideiano conponitur, optimus multo
post homines natos gladiator qui fuit unus

de spelen van de Flacci brachten Aeserninus,
een Samniet, een bloedhond, die zijn lot verdiende;
tegen Pacideianus moest hij, verreweg
de beste gladiator sinds er mensen zijn

‘occidam illum equidem et uincam, si id quaeritis,’ inquit,
‘uerum illud credo fore: in os prius accipiam ipse,

quam gladium in stomacho sura ac pulmonibus sisto;
odi hominem, iratus pugno, nec longius quicquam
nobis, quam dextrae gladium dum accomodat alter:
usque adeo, studio atque odio illius, eferor ira!

‘ik maak hem af en win,’ zei hij, ‘als u dat wilt;
toch gaat het, denk ik, zo: ik incasseer eerst zelf,
dan rijg ik maag en kuit en longen aan mijn zwaard;
ik haat die vent, ik vecht in kwaadheid! niets zo lang
voor mij als tot de ander ’t zwaard stevig omknelt;
zo wil ik hem en háát ik hem – ik kook van kwaadheid!’

*4, 3-5

eten en drinken

– dertig vissen – een dronken gast – een gastheer over een uit-
vreter

hi prae se portant ingentes munere pisces
triginta numero

zij dragen kolossale vissen voor zich uit,
wel dertig in getal

‘obtursi ebrius’

‘ik zwol van dronkenschap’

‘qui edit se, hic comedit me’

‘hij vrát zichzelf, nu vreet hij mij’

*4, 6-8

de jacht

– opsporen van wild – ruw verslonden prooi – een ondeugdelijk
paard

concursaret agros, catulos fetumque ferai

<dat hij>

de akkers afging, jonkies <zocht> en roofdierkroost

adsequitur nec opinantem, in caput insilit, ipsum
commanducatur totum complexa comestque

...bereikt hem onverwacht, bespringt zijn kop, en vreet hem
op, geheel klemvast gezet, met huid en haar

succussatoris, taetri tardique caballi

een hotseknotser, ja, een rotte, slome knol

*4, 9-11

de liefde

– iemands voorkeur voor jongens – vrouwen in vergelijking tot
jongens – een echtgenoot of minnaar bij een dichte deur

‘cumque hic tam formonsus homo ac te dignus puellus’

‘omdat hij nu zo knap is, echt een knaap voor jou...’

quod si nulla potest mulier tam corpore duro
esse, tamen tenero maneat succusque lacerto
et manus uberi<or> lactanti in sumine sidat

maar als geen vrouw in staat is om zo'n stevig lijf
te hebben, is zij best maar fijnegebouwd en sappig:
melkgevulde borsten voor de volle hand...

'ne agitare manu tu
pessulum et hunc uectem possis: cuneis <opus>'

'...zodat jij handmatig geen
beweging krijgt in stang en grendel: dus? een wig!'

*4, 12-13
een luxe-bed

– *bouw van het geraamte – een beweegbaar onderdeel*

subicit huic fulcrum, fulmentas quattuor addit

...plaatst het hoofdeind, voegt vier beddenpoten toe

haeret uerticulis adfixum in posteriore
parte atque articulis; nam ut nobis talus genusque est

het zit aan 't achterdeel via scharnieren vast
en schakels – als bij ons de enkel en de knie

*4, 14
de smulpaap Titinus als dode ten prooi aan een Furie

Tisiphone Titini pulmonibus atque adipe ungen
excoctum attulit, Eumenidum sanctissima Erinys

Tisiphone trok van Titinus' vet en longen
talg en bracht dat mee, die strenge wraakgodin

*4, 15-16
twee natuurdetails

– *vergelijking met een kraanvogel – vergelijking met een neushoorn*

longior hic quam grus, grue tota cum uolat olim

langer dan de kraan in volle kranenvlucht

rinocerus uelut Aethiopus

zoals een neushoorn diep uit Africa

BOEK 5

Het vijfde boek heeft vermoedelijk tenminste drie satiren zonder verbindend thema bevat. Identificeerbaar zijn in ieder geval een kritische brief in dichtvorm aan een vriend, de spotte beschrijving van een onvrijwillig vegetarische maaltijd op het land, en details over een militaire campagne.

*5, 1-3

bericht aan een vriend

– de dichter door een vriend verwaarloosd in zijn ziekte – contrast van zijn zieke lichaam en gezonde geest – vreugdevolle genezing

quo me habeam pacto, tam etsi non quaeris, docebo;
quando in eo numero mansi, quo in maxima non est
pars hominum <...>
ut per<i>isse uelis, quem uisere nolueris, cum
debueris; hoc ‘nolueris’ et ‘debueris’ te
si minus delectat quod ἄτεχνον et *Eissocratium* hoc
ληρώδεςque simul totum ac συμμειρακιῶδες
non operam perdo si tu hic...

– hoe gaat het mij? je vraagt dat niet, ik zeg het toch,
want ’k zit nog altijd bij die groep waartoe de meesten
niet behoren <...>
je wou mij dood! je wou niet bij mij op bezoek
terwijl je moest – maar als dat ‘wou’ en ‘moest’ jou niet

bevalt omdat het *artless* is, ‘Isocrateïsch’,
quite insane daarbij en ook *completely childish*,
laat dan maar, wanneer jij hier...

si tam corpus loco ualidum ac regione maneret
scriptoris, quam uera manet sententia cordi

als ’t schrijverslichaam net zo stevig standhield en
stabiel bleef als zijn hart het juiste oordeel houdt...

sed nunc sol is mihi in magno maerore <...>,
tristitia in summa, crepera <re> inuentus salutis

maar thans heb ik de zon in grote treurnis <...>,
in leed en hoge nood gezondheid teruggevonden

*5, 4-10

een karig boerenmaal

*– andijvie – uien – minieme porties – dikke brij – gebrek aan
brood – bedriegelijk volle manden – een uienboer aan tafel*

intubus praeterea pedibus praetensus equinis

en voorts andijvie, paarden voor de voet gelegd

flebile cepe simul lacrimosaeque ordine tallae

ook uien met een rijtje schillen, tranentrekkers

sicuti cum primus ficos propola recentis
protulit et pretio ingenti dat primitus paucos

zoals wanneer de eerste dealer verse vijgen
aanbiedt, eerstelingen, schaars, voor heel veel geld

adipatam pultem

vette brij

deficit alma Ceres nec plebes pane potitur

...raakt milde Ceres op: het volk zit zonder brood

fiscina fallaci cumulo

korf misleidend opgevuld

lippus edenda acri assiduo ceparius cepa

een druipooog heeft die uienboer van al zijn uien

*5, 11-14
een karig boerenmaal (vervolg)

– de dood van een gast – misschien veroorzaakt door klappen
tijdens een ruzie – de vrek Laevius – stichtelijke moraal

uerum unum cecidisse tamen senis Tiresiai
aequalem constat

...echter één gesneuveld, als Tiresias
zo oud, zoveel staat vast

scutam ligneolam in cerebro infixit

een houten schaal zijn hersens ingeramd

Laevius pauperem ait se ingentia munera fungi

Laevius is ‘arm’ maar ‘maakt enorme kosten’

‘nam si, quod satis est homini, id satis esse potisset,
hoc sat erat; nunc cum hoc non est, qui credimus porro
diuitias ullas animum mi explere potisse?’

‘want was genoeg voor mensen ook genoeg, dan zou
dit wel volstaan; dat is niet zo; hoe zou dan ooit
de weelde al mijn wensen werkelijk vervullen?’

*5, 15-18
een militaire expeditie

– *bewapening – strategische manoeuvre – uitstekend moreel bij
de troepen – een poging tot uitbraak*

custodem classis, catapultas, tela, sarisas

vlootbewaking, werpmachines, speren, lansen

postquam praesidium castris educere creuit
 nadat hij had beschikt de troep uit 't kamp te voeren
 nam omnibus unus dolor <...> re captus labosque
 bij allen drong zich zo één smart op, één karwei

‘possisne elabi, an porro prodenda dies sit?’

‘kun je weg, of moet de dag opnieuw verdaagd?’

*5, 19-20

banket na zege op de Liguriërs (181 v. Chr.)

– roep om drank – de zegevierende generaals Lucius Aemilius Paulus en Marcus Servilius Geminus

‘da bibere ab summo!’

‘geef drinken door vanaf de ereplaats!’

urceus haud longe Gemino, mixtarius Paulo

een kruik bij Geminus, een mengvat vlakbij Paulus

*5, 21-24

niet nader te plaatsen fragmenten

– dolfijnen (parodie van een passage van Pacuvius) – nachte-

lijk sluipen – woorden van een echtgenoot tot zijn overspelige vrouw – openlijk beleden afkeer van Gaius Caecilius Metellus Caprarius (pretor in 117 v. Chr.)

lasciure pecus nasi rostrique repandum

dolden dieren stomp van neus, ‘rondbuiggebekt’¹²

‘dic quam cogat uis ire minutim
 per commissuras rimarum noctis rigore’

‘vertel eens, welke kracht wurmt jou
 door kieren en door gaten, in de starre nacht?’

‘absterge lacrimas et diuos ture precemur,
 consilium fassi, placeatne inpune luperis’

‘wis je tranen, bidden wij met wierook tot
 de goden, eerlijk, of jij ongestraft mag hoeren’

‘ne designati rostrum praetoris pedesque
 spectes’

‘zodat jij bek en poten van de nieuwe pretor
 niet hoeft te zien’

*5, 25-28

niet nader te plaatsen fragmenten (vervolg)

– angst en zorgen – een algemeen geldige spreuk – een oproep
 tot moed – verhaal van een list

interea stat sentibus pectus

intussen stond zijn borst vol doorns

maior erat natu: non omnia possumus omnes

hij was de oudste; tja, niet iedereen kan alles

‘macte,’ inquam, ‘uirtute simulque his uiribus esto!’

‘gelukwens,’ zeg ik, ‘met die deugd alsook die krachten!’

‘hic solus uigilauit, opinor,
et cum id mi uisus facere est, tum retia nexit’

‘hij bleef, denk ik, als enige alert
en juist toen ik dat merkte nam hij mij te grazen’

BOEK 6

Ook het zesde boek heeft vrijwel zeker bestaan uit een aantal losse satiren. De bewaarde fragmenten laten zich rondom enkele thema's groeperen, maar een groter verband is moeilijk te herkennen.

*6, 1-3

scènes uit het dagelijks leven

– een slavenfeest (misschien de Sigillaria of Saturnalia) – een ruzie of gevecht – een onverzettelijk figuur

seruorum est festus dies hic
quem plane hexametro uersu non dicere possis

vandaag is 't slavenfeest
waarvan de naam niet past in een hexameter

<nil> ut discrepet ac τὸν δ' ἔξήραξεν Ἀπόλλων
fiat

...dat <niets> verschilt en 't *‘But Apollo caught him up’*¹³
wordt

quem neque Lucanis oriundi montibus tauri
ducere protelo ualidis ceruicibus possent

geen koppel stieren uit Lucanisch bergland kon hem
met hun sterkgespierde nekken verder trekken

*6, 4-5
twee objecten

– *oude britsen – verfijnd huisraad*

tres a Deucalione grabati restibus tenti

drie britsen uit de zondvloed-tijd, met touw gesnoerd

pluma atque amphitapoe et si aliud quid deliciarum

dons, *two-sided* wandtapijt en dat soort luxe

*6, 6-11
verschillende personages

– *Mucius Scaevola (hoofdpersoon uit het tweede boek) die zijn schoonzoon Crassus verwenst – de zuster van een liederlijke spinster – een kreupele slaaf – een liefhebber van zijn beurs – een man die het badhuis mijdt – een opdondertje*

‘qui te bonus Iuppiter,’ inquit
Crasso Mucius cum cenabat, ‘dominum <...>
fortem!’

‘ja, dat de goede Jupiter,’ sprak
Mucius aan tafel tegen Crassus, ‘jou <...>!
een mooie gastheer, zeg!’

‘*thaunomeno,*’ inquit balba, sororem
lanificam dici siccam atque abstemiam ubi audit

‘*how c-c-curious!*’ zo sprak de stotteraarster, toen
haar zus, de spinster, ‘matig’ werd genoemd en ‘nuchter’

zonatim circum impluuium cinerarius <...>
cludebat

round about ’t *impluvium* ging de friseur
in strompeling

cui neque iumentum est nec seruus nec comes ullus,
bulgam et quicquid habet nummorum secum habet ipse;
cum bulga cenat, dormit, lauat; omnia in una
sunt homini bulga; bulga haec deuincta lacerto est

hij heeft geen lastdier en geen slaaf, geen metgezel,
maar draagt zijn beurs met al zijn centjes met zich mee;
dineren? slapen? wassen? mét zijn beurs! voor hem
zit alles in die beurs, die beurs zit aan hem vast

‘hoc tu apte; credit quemquam latrina petisse’

‘dat zeg je goed; hij denkt dat iemand “badwaarts ging”’

‘si nosti, non magnus homo est, nasutus, macellus’

‘je kent hem wel: zo’n ielig, neuzig mannetje’

*6, 12

over deugdzaam leven

et
id solum aduersae fortunae reque resistit

en
dat alleen kan tegenspoed en pech weerstaan

*6, 13-15

overleg met een vriend

– vraag om raad – wens ten aanzien van iemand anders –
voortgang

‘hortare, illorum si possim pacis potiri’

‘zeg eens, kom ik met die lui tot een akkoord?’

‘quid <...> ipsum facere optes’

‘wat <...> je hem het liefst ziet doen’

‘non te porro procedere porcent’

‘...hinderen jou niet voort te gaan’

*6, 16

het wezen van groeten

saluere iubere salutem est mittere amico

met ‘goeiendag!’ tot vrienden wens je echt iets goeds

*6, 17-20

parodie van redenaars van de ‘volkspartij’

– hun op de adel gerichte tirades tegen losbandigheid – en tegen
machtsmisbruik – en tegen protesten bij aantasting van privi-
leges – hun overdreven gedrag op het spreekgestoelte

‘nequitia occupat hoc, petulantia prodigitasque’

‘dat raakt dan in de greep van fouten: kale kak!’

‘peccare inpune rati sunt
posse et nobilitate facul propellere iniquos’

‘ongestraft maar raak doen, o dat ging!
rivalen door hun adel zó de berm induwen!’

‘suam enim <...> inuadere <rem> atque innubere
censent’

‘dat vinden zij “beroving”, “bruidsschat kapen”’

‘haec, inquam, rudet ex rostris atque heulitabit,
conkursans ueluti angarius clareque quiritans’

‘ja, dat balkt en blèrt hij straks vanaf de rostra,
dravend als een *runner*, klinkend als een klok’

*6, 21-22

reis van de dichter naar Sardinië

– de route – zaken op het eiland

e Sicula Lucilius Sardiniensem
terram

vanaf Sicilië <...> Lucilius naar 't Sardijnse
land

praedium emit qui uendit equum, musimonem

koopt grond na verkoop van een paard of moeflon

BOEK 7

DE LIEFDE

In het zevende boek van de Satiren is een hoofdrol weggelegd voor het thema 'liefde', met nadruk op de betaalde vormen ervan, zowel gericht op vrouwen als op jongens. Beide varianten geven aanleiding voor spot en relativering. Enkele fragmenten zijn expliciet seksueel van aard of hanteren seksuele beeldspraak. Een klein aantal fragmenten laat zich niet direct verenigen met het thema 'liefde' maar heeft daar mogelijk toch mee te maken gehad.

*7, 1-2

verleidingskunst

– lichaamsverzorging van een vrouw of vrouwelijke man – oorhygiëne

'rador, subuellor, desquamor, pumicor, ornor,
expilor <...> pingor'

'k scheer mijn kin, mijn oksels, doe aan *scrubben, peeling*,
'k tut mij op en epileer mij <...> kleur mij...'

ne auriculam obsidat caries, ne uermiculique

zodat de oortjes niet vol troep of beestjes raken

*7,3-5

*verleidelijke vrouwen**– ideaalbeeld van een vrouw – een roemruchte professional uit het klassieke Athene – een goede hoerenmadam*

‘calda siem ac bene plena, si olorum atque anseris collus’

‘...ik heet en lekker vol ben, <...> zwanen-, ganzenhals...’

Phryne nobilis illa, ubi amatorem inprobius quem

wanneer roemruchte Phryne schaamteloos een klant...

aetatem et faciem ut saga et bona conciliatrix

<hoog opgeeft van hun>
jeugd en schoonheid, als een scherpgeneusde pooister

*7,6-8

*leuke buitenlandse boys**– Gentius uit Illyrië, oogappel van de dichter, maar vooralsnog het liefje van een pretor op dienstreis – beschikbaarheid van Macedo uit Macedonië – warm pleidooi van de dichter, waarschijnlijk bij een jongen en ten behoeve van zichzelf*‘nunc, praetor, tuus est; meus si discesserit horno
Gentius’‘Gentius is nu
de jouwe, pretor; gaat hij dit jaar weg, de mijne!’

hic est Macedo, si Agrion longius flaccet

Macédo is er, als Agríon langer uitvalt

‘qui te diligit, aetatis facieque tuae se
fautorem ostendat, fore amicum polliceatur’

‘<geef je aan> <een man>

die om jou geeft, die van jouw jeugd en schoonheid zich
supporter toont en zweert je Vriend te zullen zijn’

*7,9-12

*tegen passie in de liefde**– spot met mensen in de greep van blinde liefde – spijt van op-
hemeling van een jongen – extreme wanhoop en zelfvermin-
king van een bedrogen echtgenoot – direct aansluitend pleidooi
voor erotisch pragmatisme*

quos? oculi non sunt neque nasum et qualia sunt

wie?! geen ogen in hun kop! geen neus, niet wat...?’

‘huncin ego umquam Hyacintho hominem, cortinipotentis
deliciis, contendi?’‘hoe heb ik hem toch ooit met Hyacinthus, lief
des Driervoet-heersers, vergeleken?’

hanc ubi uult male habere, ulcisci pro scelere eius,
testam sumit homo Samiam sibi, 'anu noceo' inquit,
praecidit caulem testisque una amputat ambo

dan gunt hij haar veel kwaads, wil voor haar wandaad
wraak,
maar pakt een potscherf, zegt: 'ik zit het oudje dwars'
en snijdt zijn stengel weg en beide ballen ook

dixi; ad principium uenio; uetulam atque uirosam
uxorem caedam potius quam castrem egomet me

oké, terug naar mijn uitgangpunt; een oud en manziek
vrouwtje liever pakken dan mijzelf ontmannen!

*7, 13-15
tijdens de seks

– de daad – een sekspartner op stoom – vurige glans van een
geliefde

hunc molere, illam autem ut frumentum uannere lumbis

hij maalt, haar heupen wannen zozegd het graan

si mouet ac simat nares, delphinus ut olim

briesend, flappend, snuivend, als dolfinen doen

primum fulgit, uti caldum ex fornacibus ferrum

...gloeit dan eerst, als witheet ijzer uit de oven

*7, 16-18
algemene beschouwingen over het menselijk hart

– ontevredenheid van de mens – zijn veranderlijkheid vergeleken met weerseffecten op een graanveld – gebrek aan levenswijsheid

tristes, difficiles sumus, fastidimus bonorum

nukkig, zijn we, lastig, moe van wat we hebben

solem, auram aduersam segetem inmutasse statumque

...door zon of tegenwind het graanveld plots omslaat

muginamur, molimur, subducimur

dan morren wij, doen druk of drukken onze snor

*7, 19-23
niet nader te plaatsen fragmenten

– de prooi van een leeuw – jonkies van een wild beest – lange haren – giften aan cavaleristen en strijders die vanuit de voorste linie de gevechten openen – tot een luidruchtige spreker

esurienti leoni ex ore exculpere praedam

een hongerige leeuw zijn prooi ontfutselen

iratae ad catulos accedere inultum

...zij boos, en ongestraft tot bij haar kleintjes komen?

iactari caput atque comas, fluitare capronas
altas, frontibus inmissas, ut mos fuit illis

...schudden hoofd en haren, lieten lange lokken
golven van het voorhoofd, want dat was daar mode

quinque hastae, aureolo cinctu rorarius ueles

<de cavalieristen>

vijf lansen elk, de Druppelaars een gulden krans

eodem pacto gannis

zo ook kef jij...

BOEK 8

Wat over is van het achtste boek laat verschillende motieven zien, zoals vaker het geval is. Een rode lijn lijkt te ontbreken.

*8, 1-4
seks

– opgegeild door een meisje – begin van een vrijpartij – verstrengeling van een man met sekspartner – een masturberende man

cum poclo bibo eodem, amplector, labra labellis
fictricis conpono, hoc est cum ψωλοκοποῦμαι

drinken uit één kop, omhelzen, mond op mondje
van mijn moppie dus *my cock got hard as rock*

tum latus conponit lateri et cum pectore pectus

vervolgens voegt zij zij aan zij, en borst aan borst

et cruribus crusa *dialaxon*

om been met been te *crossen*

at laeua lacrimas muttoni absterget amica
 ...maar wist met lieve linker tranen van zijn piel

*8, 5-7
enkele typetjes

– *drinksters – een ideaal meisje – een man als een haantje*

uinibuas

wijntjespaksters

quod gracila est, pernix, quod pectore puro,
 quod puero similis

omdat zij slank is, lenig, rein van hart,
 omdat zij als een jongen is

gallinaceus cum uictor se gallus honeste
 altius <in> digitos primoresque erigit unguis

wanneer de haan als winnaar zich in volle glorie
 uitrekt, op zijn tenen, voorste klauwen staat

*8, 8-12
huiselijke taferelen

– *een welgesteld huis – een weefspoel – niet vlottend werk –
 fijne gerechten – biest (onzeker fragment)*

pistrinum adpositum, posticum, sella, culina

dan bakkerij en achterdeur, toilet en keuken

intus modo stet rectus, foris subteminis panus

zit de klos met garen binnen goed? ook buiten...

lentet opus

traag gaat 't werk

gizeria ni sunt
 siue adeo *hepatia*

ontbreken kippenmagen
 of ook levertjes...

permulsam fomento, omnicolore, colustra

gestreeld door iets verzachtends, bontgekleurds, door biest

*8, 13-14
reizen

– *vergelijking met een snel schip – een paard op een moeilijke
 weg*

uerum flumen uti, atque ipso diuortio <...>
 iligneis pedibus cercurum currere et aequis

maar als een stroom, en midden in een zeestraat <...>
<wij> eikvoetig kotters op de wind <zien> snellen...

si omne iter euadit stadiumque accliue tolutim

...heel de weg gaat en die steile stadie dravend...

*8, 14-16
handel

– overdreven commercie – een vishandelaar – overzicht van
voorraad

uerum et mercaturae omnes et quaesticuli isti

...alles echter handel, jacht op kleine winst

sallere murenas, mercem in frigidaria ferre

...pekelt paling, legt zijn waren in de koeling

‘quarum et abundemus rerum et quarum indigeamus’

‘waarvan wij overschot bezitten of tekort’

BOEK 9

TAALKWESTIES

In dit boek gaat Lucilius vooral uitvoerig in op kwesties van taal en retorica, met de nadruk op spellingskwesties. Vanuit modern perspectief lijkt dat nogal bevreemdend, omdat taal-kritiek en taalkundige voorstellen tegenwoordig niet snel geassocieerd worden met humor en satire. Bij Lucilius is het genre in principe nog zo breed dat ook niet-grappige kwesties een plaats kunnen krijgen.

Het debat heeft in Rome bovendien een literaire kant, doordat Lucilius voor een belangrijk deel reageert op spellingsvoorstellen in de ‘Didascalica’ van zijn collega-dichter en letterkundige Accius (ca. 170-86 v. Chr.). Deze bepleitte onder meer om bestaande schrijfwijzen als ‘AA’ en ‘EI’ tot regel te maken. Accius’ ideeën vonden in Rome aanvankelijk enige weerklank. Enkele van zijn verzen daarover zijn bewaard gebleven. Soms giet Lucilius zijn kritiek in de vorm van een parodie daarvan, door deels dezelfde zinswendingen en woorden te kiezen (bijvoorbeeld in fragment 2).

De discussie kan op een lezer van nu een wat onwezenlijke indruk maken, maar de diepgang van het debat binnen de Romeinse cultuur moet toch niet worden onderschat. Bovendien schuilen er grotere tegenstellingen achter dan op het eerste gezicht lijkt. Zo heeft Accius een technisch-fonologische benadering gehad (heel herkenbaar voor hedendaagse taalkundigen), terwijl voor Lucilius oude wijsgerige debatten meespeelden. Voor hem waren woorden en woordvormen onlosmakelijk verbonden met het wezen van de dingen die erin werden uitgedrukt. Dat verklaart minstens voor een deel waarom hij zo fel en uitvoerig op Accius reageert.

Een klein aantal fragmenten heeft duidelijk niets te maken met de taalkundige discussies en moet afkomstig zijn uit een of meer andere satiren in dit boek.

*9, 1

voorwoord: ware wetenschap

labora
discere, ne res ipsa ac ratio ipsa refellat

span je in
en leer, zodat praktijk en rede jou niet kloppen

*9, 2-3

parodie en correctie van Accius

– de term ‘gedicht’ – de term ‘dichtwerk’

non haec quid ualeat quidue hoc intersiet illud
cognoscis; primum hoc quod dicimus esse *poema*:
pars est parua *poema*

wat dat betekent of waarin dat woord verschilt,
besef jij niet; ten eerste dan de term ‘gedicht’:
‘gedicht’, dat is een klein gedeelte¹⁴

epistula item quaeuis non magna *poema* est;
illa *poesis* opus totum, tota *Ilias* una
est, una ut θέσις *Annales* Enni, atque opus unum
est, maius multo est quam quod dixi ante *poema*;
qua propter dico: nemo qui culpat Homerum

perpetuo culpat, neque quod dixi ante *poesin*:
uersum unum culpat, uerbum, *enthymema* locumue

en ook een brief die kort is heet ‘gedicht’,
maar ‘dichtwerk’ is compleet: de hele *Ilias*
is één, of Ennius’ *Annalen*: één totaal,
één werk, iets veelomvattenders dan zo’n ‘gedicht’;
vandaar mijn stelling dat geen criticus Homerus
altijd kritiseert: kritiek raakt niet zijn ‘dichtwerk’
maar een enkel vers of woord, *idea* of plaats

*9, 4-5

over de A

– discussie vanaf de A – spelling van de A-klank

‘A’ primum est, hinc incipiam, et quae nomina ab hoc sunt
deinde

de ‘A’ komt eerst, daar start ik mee; de andere letters
komen later

‘AA’ primum longa, ‘A’ breuis syllaba; nos tamen unum
hoc faciemus et uno eodemque ut dicimus pacto
scribemus ‘pacem’, ‘placide’, ‘Ianium’, ‘aridum’, ‘acetum’,
ἸΑρες, ἸΑρες Graeci ut faciunt

de ‘AA’ zou lang zijn, ‘A’ juist kort? toch zullen wij
daar één van maken en exact als in de uitspraak
alle woorden schrijven met een enkele ‘A’,
precies zoals de Grieken doen

*9, 6-7
over de E

– een korte E-klank in het werkwoord *fervere* – een correcte vorm daarvan met lange E

‘feruere’, ne longum uero hoc lictoribus tradam!

férvere: geen lange ‘E’! want anders moet het in verzekerde bewaring!

‘feruit’ aqua et ‘feruet’: feruit nunc, feruet ad annum

water *férvit* nu, en *fervet* volgend jaar¹⁵

*9, 8-12
over de I

– de spelling van de I-klank – losse I in de genitief van namen zoals ‘Lucius’ – het meervoud ‘puerei’ tegenover de genitief ‘pueri’ – een woordgrap over het vermijden van EI in de datief van woorden zoals ‘fur’ – verschil tussen losse I in het enkelvoud en EI in het meervoud

‘meille’ hominum, duo ‘meilia’ item: huc ‘E’ utroque opus;
‘miles’

‘militiam’: tenues ‘I’; ‘pilam’ in qua lusimus, ‘pilum’
quo piso: tenues; si plura haec feceris ‘pila’
quae iacimus, addes ‘E’; ‘peila’ ut plenius fiat

‘miel’ of ‘ twee miel’ mensen: ‘I’ plus ‘E’; ‘militie’
juist met losse ‘I’s’; en *pila* (‘bal’) of *pilum*

(‘vijzel’): losse ‘I’; maar maak je meervoud *pila*
(‘lansen’), dan plus ‘E’: als *peila* staat dat voller

porro hoc si filius ‘Luci’
fecerit, ‘I’ solum, ut ‘Corneli’ ‘Cornifici’ que

maar in de genitivus *Luci*:
enkel ‘I’, zoals *Cornífici*, *Cornéli*?

iam ‘puerei’ uenere: ‘E’ postremum facito atque ‘I’
ut ‘puerei’ plures fiant; ‘I’ si facis solum
– ‘pupilli’, ‘pueri’, ‘Lucili’ – hoc unius fiet

“de jongens” zijn er’: *puerei* met ‘E’ en ‘I’,
zodat dit meervoud wordt; want schrijf je enkel ‘I’
– *pupilli*, *púeri*, *Lucili* – da’s van één

‘mendaci’, ‘furi’ que: addes ‘E’ cum dare furi
iusseris!

mendáci, *furi* (‘aan een boef of dief’): geef ‘E’
alleen wanneer je ‘n dief iets geven wilt!

hoc ‘illi’ factum est ‘uni’: tenue hoc facies I;
haec ‘illei’ fecere; addes ‘E’ ut pinguius fiat

‘voor hem’ gedaan: schrijf *illi* met een lichte ‘I’;
dat deden ‘zij’: plus ‘E’! als *illei* staat dat vetter

*9, 13-14
over de AE

– regels voor de verschillende naamvallen (getuigenis) – AE in de dativus van namen zoals Terentia

‘De tweeklank AE, waarvan we het tweede element tegenwoordig schrijven als E, werd vroeger weergegeven als AI. Sommigen deden dat altijd, zoals in het Grieks, anderen alleen in het enkelvoud bij de uitgang van genitief of datief. Vandaar de vormen *pictai uestis* (“van het geschilderde kleed”) en *aquai* (“voor water”) in de gedichten van Vergilius, die grote liefhebber van de Oudheid. Diezelfde tweeklank gaf men in het meervoud weer als AE: *hi Sullae, Galbae* (“deze Sulla’s en Galba’s”). Op dit punt is er ook een voorschrift van Lucilius. Hij legt dat in meerdere verzen uit, en wie het niet gelooft moet het bij hem maar nakijken in boek negen.’ (Quintilianus, *De opleiding tot redenaar* 1, 7, 18)

† huic Terentiae, Orbiliae Licinius †

Licinius ‘aan Terentia’: *Terentiae*

*9, 15-16
over de B en de C

– eventuele assimilatie van DB tot BB in *adbibere* (‘veel drinken’) – en hetzelfde van DC tot CC in *adcurrere* (‘aanrennen’)

‘abbibere’: <hic> non multum est, ‘D’ siet an ‘B’

abbibo: hier kan ‘D’ of ‘B’, maakt weinig uit

atque ‘accurrere’ scribas
‘D’ne ac ‘C’ non est quod queras e-que-labores

en schrijf gerust *accurrere*,
want ‘D’ of ‘C’? geen grond voor zorg of druk-je-maken

*9, 17-19
over de L, de Q en de R

– assimilatie van RL tot LL in *pellicere* – functie van de Q (getuigenis) – uitspraak van de R

‘pellicendus’ quod est ‘inducendus’, geminat ‘L’

pellicio (‘verlokken’) krijgt een dubbele ‘L’

‘De letter “Q” wordt correct geschreven als er meteen een “u” en één of meer willekeurige andere klinkers op volgen die er één lettergreep mee vormen. In andere gevallen schrijft men “C”. Ook Lucilius denkt er zo over. Sommigen menen dat we ons moeten richten op de uitspraak en zo moeten schrijven als we het horen. Dat is ook veelal het punt van strijd inzake correcte spelling: moeten we zo spellen zoals we het horen, of zoals we horen te spellen?’ (Cassiodorus, *Fragment* 8, 149, 1 (GLK))

‘R’ non multum est, hoc *cacosyntheton* atque canina
si lingua dico: nihil ad me, nomen hoc illi est

of ik nu ‘RRR...’ zeg in een *ugly unit*, of
in hondentaal: ‘t is niet mijn schuld, die letter héét zo!

*9, 20
over de S

‘S’ nostrum et semi Graece quod dicimus *sigma*
nil erroris habet

bij onze ‘S’ en wat we half-Grieks *sigma* noemen
ligt geen misverstand

*9, 21-22
het Oudromeinse priestercollege van de Saliërs

– herkomst van hun attributen – hun dans bij de plechtige op-
stelling van hun ovale schilden in Rome in de eerste helft van
maart

hinc ancilia, ab hoc apices capidasque repertas

...vandaar hun priesterschild, hun puntmuts en hun schaal

praesul ut ampruet inde, ut uulgus redamptruet inde

de leider wervelt rond, waarna het koor rondwervelt

*9, 23-25
verschillende personages

– een baksteenmaker – een graanverkoper – een fijnproever met
overdreven gevoelige smaak

laterem qui ducit, habet nil amplius numquam
quam commune lutum a paleis cenoque aceratum

wie bakstenen vervaardigt heeft toch nooit niets meer
dan alledaagse leem, een mix van kaf en slijk

frumentarius est: modium hic secum atque rutellum
una adfert

...is handelaar in graan; zijn schepel en zijn schraper
brengt hij mee

quid ergo, si ostrea certo
cognorit fluuium limum ac cenum sapere ipsum

dus wat wanneer zijn oesters ‘absoluut
naar modder uit rivieren’ smaken, ja, ‘naar slijk’?

*9, 26-28
betaalde liefde

– een afstandse minnaar – een vrouw uit het vak – een vrouw
tijdens de daad

quod deformis, senex arthriticus ac podagrosus
est, quod mancus miserque, exilis, ramice magno

want hij is oud, misvormd, reumatisch, jichtpatiënt,
en mank en schriel en zielig, en zijn buik puilt uit

si nihil ad faciem et si olim lupa prostibulumque,
nummi opus atque obit

is zij geen schoonheid, maar een snol, een oude hoer?
 wat geld volstaat: ze komt eraan!

crisabit ut si frumentum clunibus uannat

zal zij schokken of haar kont het koren want

*9, 29-30
 een ruzie

– dreigementen – vervolg of woorden van de rivaal

‘arripio et rostrum labeasque huic *Zopyriatim*
 percutio dentesque aduersos discutio omnis’

‘ik grijp hem, sla hem “Zopyreïsch” op zijn bek
 en lippen, ram hem al zijn tanden uit zijn kop!’¹⁶

‘ipsa suo e corio omnia lora’

‘alle riemen zelfs uit eigen vel!’

*9, 31
 de opgroeiende jeugd

unde *pareutactoe*, *clamides* ac *barbula* prima

dan krijg je *young blokes*, *fashion wear*, het eerste baardje

*9, 32
 vergelijking met een varken

scaberat ut porcus, contritis arbore costis

...geschurkt had als een varken: ribben tegen boom

*9, 33
 koopkracht of rentepercentage

‘tu milli nummum potes uno quaerere centum’

‘met duizend munten kun je er nog honderd krijgen’

BOEK 10

Over de inhoud van het tiende boek is weinig met zekerheid te zeggen. Wel is uit antieke bronnen bekend dat Lucilius' tiende boek voor een latere satiricus, de dichter Persius (34-62 n. Chr.), de directe aanleiding en inspiratie werd om zich in ditzelfde genre te gaan bewijzen. (Van Persius is een kleine bundel hoog-literaire satiren in een bewust raadselachtige stijl overgeleverd.) Terugredenerend vanuit Persius' werk kan men aannemen dat Lucilius in dit boek vooral scherpe kritiek zal hebben geuit op verschijnselen en personen uit zijn eigen tijd.

*10, 1

artistiek vakkundig oordeel

horum est iudicium, *crisis* ut discribimus ante,
hoc est, quid sumam, quid non, in quoque locemus

die hebben kijk erop, en *feeling*, als gezegd:
wat moet erin? wat niet? en wat zetten wij waar?

*10, 2-3

tegen hoogdravende literatoren

– *parodie van een tragediedichter (misschien Accius) – verveling bij het aanhoren van een lang gedicht*

'ne <illum ego> in arce bouem descripsi magnifice!' inquit

'verdraaid!' zegt hij, 'die burcht met stier beschreef ik fraai!'

languor, obrepsitque pigror torporque quietis

...slapte, en sloop loomheid aan en rust die roest

*10, 4

kritiek, misschien op een redenaar

inprobus, confidens, nequam, malus <ut> uideatur

dat hij een booswicht lijkt, een bal, een zak, een ploert

*10, 5

uit het dagelijks leven

quamuis subito trinis deducere scalis

vliegensvlug toch drie etages laten zakken¹⁷

*10, 6

strijders in de voorste linie, die de strijd openen

pone paludatus stabat rorarius uelox

daarachter, vol bewapend, vlugge Druppelaars

*10, 7-8

*uit havenscènes**– een haven met meerpalen – schepen voor anker*

tonsillas quoque <prae>ualidis in funibus aptas

tevens meerpalen vol ijzersterke kabels

fluctibus a uentisque aduersis firmiter essent

<zodat dit hun>

beschutting tegen golfslag bood en tegenwind

BOEK 11

De bewaarde regels van het elfde boek bevatten verwijzingen naar een militaire actie, mogelijk de beslissende slag bij Numantia door Scipio in 133 v. Chr., waarna de Romeinen definitief de baas werden in Spanje.

Enkele historische details laten een voorzichtige datering van dit boek toe: het moet zijn geschreven tussen 115 en 110. Dat is in de periode dat Rome in oorlog was met Jugurtha. Een indringend verslag van die strijd is te vinden in Sallustius' Oorlog tegen Jugurtha uit het midden van de eerste eeuw v. Chr.

*11, 1-4

expeditie naar Numantia tegen de Celtiberiërs

– woorden over een ervaren soldaat – een provisorisch tentenkamp – plan tot belegering van de stad – woorden over de verwijdering van verslachte soldaten

'annos hic terra iam plures miles Hibera
nobiscum meret'

'al vele jaren dient hij als soldaat in Spanje
hier met ons'

hic ubi concessum pellesque ut in ordine tentae

zodra men halt hield en daar rijen tenten spande

uim

sternendam et iaciendum huc aggerem et id genus rudus

<dat men hun> kracht

moest vloeren en een wal met dat soort puin opwerpen

‘praetor noster adhuc quam spurcuscus ore quod omnis
extra castra ut stercus foras eicit ad omnem!’‘onze pretor heeft ze één voor één als vuil
uit ’t kamp gegooid: hij heeft nog steeds een vieze bek!’

*11, 5-7

*rondom de slag bij Numantia**– barbaarse tegenstanders – verbod van Scipio op verslappende
baden – gebruik van medische instrumenten*

conuentus pulcher: braciae, saga fulgere, torques

† datis † magni

een fraai geheel: de glans van broeken, grove mantels,
dikke snoeren om de hals

‘qui in latrina languet’

‘<elk> die ligt te weken in een bad...’

scalprorum forcipiumque
milia viginti <...>

<...> et uncis

forcipibus dentes euelleret

beitels, tangen,

twintigduizend stuks <...>

<...> met kromme

tangen tanden uit te trekken

*11, 8-11

*polemiek tegen bekende Romeinen**– Titus Claudius Asellus, een tegenstander van Scipio – woor-
den tot Pacenius over de gierige Lucius Aurelius Cotta (consul in
144), de vader van een gelijknamige maar dikkere zoon (consul
in 119) – vroegere uitspattingen van Quintus Opimius (consul
in 151) – de inhalige Gaius Cassius (onzeker fragment)*Scipiadae magno improbus obiciebat Asellus
lustrum illo censore malum infelixque fuisseAsellus, schurk, verweet de grote Scipio
beroorde, bange tijden toen die censor was‘Lucius Cotta senex, crassi pater huius, Paceni,
magnus fuit trico nummarius, soluere nulli
lentus’‘Pacénus: de oude Cotta, vader van die
dikkerd die wij kennen, was qua geld een draaikont:
afbetalen deed hij nimmer soepel’

Quintus Opimius ille, Iugurtini pater huius
et formosus homo fuit et famosus, utrumque
primo adulescens, posterius dare rectius sese

Opímius, die pa van onze heuler¹⁸ met
Jugurtha, was een knap man én een ramp, ja, beide
toen hij jong was; later heeft hij zich gebeterd

Cassius Gaius hic operarius, quem *Cephalonem*
dicimus sectorem furemque; hunc Tullius Quintus
index heredem facit et damnati alii omnes

onze Cassius, die huurling, die wij *Fathead*
noemen, aasgier en bandiet, die is van Quintus,
de verklikker, universele erfgenaam!

*11, 12-15

niet nader te plaatsen fragmenten

– iemands komst naar Rome – een bedrieger – een ander on-
betrouwbaar figuur – een onbekende anekdote van de heraut
Granius, een vriend van Lucilius

inde uenit Romam tener ipse etiam atque puellus

toen kwam hij richting Rome, zelf nog jong en groen

si tricosus bouinatorque ore inprobus duro

en konkelt hij, die grofgebekte koeienbreier...

nec mihi amatore hoc opus nec tricone uadato

zo'n minnaar moet ik niet, zo'n rechtbankkonkelaar

conicere in uersus dictum praeconis uolebam
Grani

wat ik in verzen gieten wou is een verhaal
van Granius, heraut

*11, 16

*Scipio over de Vroegromeinse afkeer van persoonlijke lof of
kritiek op het toneel*

‘non laudare hominem quemquam neque *mu* facere
inquam’

‘nee, geen persoonsverheerlijking, geen boe of bah’

BOEK 12

Vijf fragmenten uit het twaalfde boek lijken te verwijzen naar herinneringen van een spreker. Verschillende keren verschijnt er een ik-figuur in de verzen, maar het is niet duidelijk of dat dezelfde persoon betreft, en zo ja, of het dan de figuur van de dichter zelf is. In dat laatste geval zou het gaan om een autobiografische satire, mogelijk in dialoogvorm, over Lucilius' eigen jeugd.

*12, 1

instemming met adviezen

‘assensus sum homini’

‘ik was het eens met deze man’

*12, 2

ontzegging‘quibus fructibus me de-
colauī uictus’‘welke vruchten ik mij heb ont-
zegd des levens’

*12, 3

aankondiging van goede raad

‘firmiter hoc pariterque tuo sit pectore fixum’

‘laat dit dan stevig in jouw hart gebeiteld staan’

*12, 4

financiële fantasie‘huic homini quaestore aliquo esse opus atque *chorago*,
publicitus qui mi atque e fisco praebeat aurum’‘wat deze jongen mist? subsidie! financiering!
ja, publieke goudverstrekking uit de schatkist!’

*12, 5

uit de jeugd van de ik en zijn broer

‘hunc si quid pueris nobis, me et fratre, fuisset’

‘als ons, mijn broer en mij, als jongens iets gebeurd was,
zou die man...’

*12, 6

*een onbeweeglijk persoon of voorwerp*hunc iuga mulorum protelo ducere centum
non possuntgeen honderd koppels muilezels die daarin ooit
beweging krijgen

*12,7

een armoedzaaier

rugosum atque fami plenum

rimpelig en vol van honger

BOEK 13

TEGEN DECADENTIE

De fragmenten uit het dertiende boek staan voor een groot deel in het teken van de vertrouwde tirades tegen weelde en decadentie, uiteraard scherp afgezet tegen de goede oude tijd, waarin eenvoud de norm was.

*13,1

luxe accessoires

adde Syracusis sola, pasceolum, <...> alutam

en dan uit Syracuse zooltjes, tas <...> fijn leer

*13,2-5

overdadige maaltijden

– tegen banketten – peperdure schaaldieren – tafels afgeladen met kostbare gerechten – een maal zoals voor goden

primum dominia atque sodalicia omnia
tollantur

ten eerste: al die eetgelagen en festijnen:
weg ermee!

hoc fit idem in cena: dabis ostrea milibus nummum
empta

en zo ook bij 'n banket: je biedt dan oesters aan
voor een vermogen

nam sumptibus magnis
exstructa ampliter atque <...> cum accumbimus mensa

wanneer wij aan met hoge kosten
rijkelijk voorziene dis <...> aanschuiven

idem epulo cibus atque epulae Iouis omnipotentis
een maaltijd als een maal van macht'ge Jupiter!

*13, 6
allegaags servies

et non, pauper uti, Samo curtoque catino
en niet, als armen, schamel Samisch aardewerk...

*13, 7-8
de rol van Fortuna

– succes door toeval – welslagen door meer hoogstaande motie-
ven

cui parilem fortuna locum fatumque tulit fors
...die van Fortuin en Toeval juist zo'n plaats en lot kreeg

aut forte omnino ac fortuna uincere bello;
si forte ac temere omnino, quid rursum ad honorem?

...compleet door Toeval en Fortuin de krijgstriomf;
'compleet toevallig en lukraak'? waar blijft dan Eer?

*13, 9
arbeid adelt

ut perhibetur iners, ars in quo non erit ulla
zo noemt men 'werkeloos' wie niets bewerken zal

*13,10-11
niet nader te plaatsen fragmenten

– een toeschouwer bij een gevecht – een verstandig man
acribus inter se cum armis confluere cernit
wanneer hij hen met felle wapens strijden ziet

unus modo de multis qui ingenio sit
één man onder velen met gezond verstand

BOEK 14

De fragmenten uit het veertiende boek hebben betrekking op diverse thema's, waaronder het gewone leven en het soldatenbestaan. De setting van de gedichten, of van het gedicht, lijkt een dialoog te zijn geweest. Sommige details onttrekken zich aan een precieze, historische interpretatie. Zo berichten de fragmenten 4 en 5 over het afschaffen van vleesuitdelingen. Dat kan zijn gebeurd in het kader van een antiluxewet, maar meer duidelijkheid is hierover niet te krijgen.

*14, 1-2
gerechten

– duiven – boerenkaas

macrosque palumbes

scharminkelige duiven

caseus alium olit

kaas met knoflookgeur

*14, 3
pleidooi voor simpel eten

cum illud quid faciat quod manducamus in ore

...daar wat wij in de mond vermalen iets bewerkt

*14, 4-5
afschaffing van vleesuitdelingen

– verdediging door een magistraat van zijn strenge maatregelen en antwoord van een burger onder verwijzing naar een precedent – het schijnbezwaar (mogelijk weer bij monde van de magistraat) dat de goden niets meer zouden krijgen

‘idne aegre est magis, an quod pane et uiscere priuo?’
‘quod uiscus dederas tu quidem, hoc est; uiscera largi!’

‘speelt dát, of dat ik u beroof van brood en vlees?!’
‘u zelf verstrekte vlees, dát is het; geef dus vlees!’

‘cenam, inquin, nullam neque diuo prosectam ullam?’

‘geen feestmaal, zeg je, en geen vlees meer voor de goden?’

*14, 6-7
valse en echte roem

– populariteit bij de massa – een goede naam bij de wijzen

‘dilectum uideo studiose uulgus habere’

‘de mensen mogen hem bijzonder graag, ik zie het’

non paucis malle ac sapientibus esse probatum
ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν?

<wie zou>

niet liever ’n kleine groep van wijzen naar de zin zijn
than to govern all the empire of the dead?

*14, 8

vergelijking van iets oppervlakkigs met amusement

naumachiam licet haec, inquam, alueolumque putare et
calces; delectes te, hilo non rectius uiuas

als *naumachie* mag men dat zien, als dobbelspel:
het biedt vertier; je wordt er voorts niets beter van

*14, 9-10

engagement of niet

– *gesprek over teruggetrokken leven – Cato’s meer actieve rol*

‘quin potius uitam degat sedatus quietam’
‘quanto antiquius quam facere hoc fecisse uideri’

‘hij kan maar beter kalmpjes en in stilte leven’
‘sterker is ’t zo’n leven juist weer op te geven’

nam uetus ille Cato † lacessisse, appellari † quod
consciis non erat ipse sibi?

en heeft die oude Cato <veel geprocedeerd>
omdat hij zich geen kwaad bewust was?

*14, 11-15

uit militaire scènes

– *klacht van een generaal over zijn questor – klacht over een generaal (misschien door die questor) – een geduchte commandant – een generaal met aanvallende strategie – een bruikbaar paard, mogelijk uit Spanje*

‘Publius Pauus mihi Tubitanus quaestor Hibera
in terra fuit, lucifugus, nebulo, id genus sane’

‘als questor had ik Pavus Tubitanus ginds
in Spanjeland, een smiecht, een windbuil, zo’n figuur’

‘si mihi non praetor siet additus atque agitet me,
non male sit; ille, ut dico, me exenterat unus’

‘en zat me nou geen veldheer achterna, dan ging het
echt niet slecht; alleen door hem word ik gesloopt’

quem metuas saepe, interdum quem utare libenter

je vreest hem vaak maar bent soms gaarne in zijn buurt

puncto uno- horae qui -quoque inuasit

...die ieder ogen- hup dan! -blik ten aanval trok

ipse ecus non formosus, gradarius, optimus uector

als paard niet mooi maar wel stabiel, een prima rijdier

*14, 16-17

reizen naar het oosten

– *fantasie over een reis – een boottocht oostelijk van Kreta*

‘ad regem legatus Rhodum, Ecbatanam ac Babylonem
ibo, cercuram sumam’

‘op missie naar de koning zal ik gaan naar Rhodos,
naar Ecbátana en Babylon, per kotter’

‘Carpathium mare transuectus cenabis Rodi’

‘Karpathos-zee voorbij? dan eet je straks op Rhodos’

BOEK 15

Verskillende scènes uit het dagelijks leven hebben ook boek 15 gedomineerd. De fragmenten laten zich enigszins groeperen rondom thema's zoals het gebruik van dieren, bittere armoede onder het volk en de ware filosofie. De dichter maakt veel gebruik van contrasterende beschrijvingen.

*15, 1-3

diverse dieren

– *drie slaven aangevallen door een wild beest – een vergelijking met een mak huisdier – een gevoederd dier*

uilicum Aristocratem, mediastrinum atque bubulcum
conmanducatus conrupit, ad incita adegit

beheerder Aristócrates, de looper en de
koeienjongen: aangevreten en schaakmat!

tintinnabulum abest hinc surpiculique holerorum

hier geen belletje, geen biezen groentenmandjes!

trulleus postomide huic ingens de naribus pendet

<zodra het vrij is van zijn>

muilkorf, hangt een flinke bak onder zijn neus

*15, 4-5
paarden

– de goede starthouding voor de ruiter – vergelijking van een Campanisch sprintpaard met een paard voor langere afstanden

<se>

subicit huic humilem et suffert citus posteriorem
<partem>

buigt <zich> voor hem, brengt het achter<werk> omlaag

hunc milli passum qui uicerit atque duobus
Campanus sonipes succussor nullus sequetur
maiore in spatio ac diuersus uidebitur ire

het stotige Campaanse ros heeft wel gewonnen
op de één en twee mijl, maar het redt het niet
op langer afstand, lijkt wel achteruit te gaan

*15, 6-8
geldzaken

– een geldwolf – een Fenicische bankier – de weerzinwekkende woekeraar Trebellius

aut qui nummos tristis inuncat

...of wie zo stuurs de centen binnensleept

ac de isto sacer ille *tocoglyphos* ac *Syrophoenix*
quid facere est solitus?

wat doet dan zo'n verdomde *interest recorder*
meestal, zo'n Feniciër uit Syrië?

in numero quorum nunc primus Trebellius multost
Lucius; nam arcessit febris, senium, uomitum, pus

met afstand nummer één daarvan: Trebellius!
zijn aanblik leidt tot koorts, slijtage, kots en pus

*15, 9-11
armoe en gebrek

– schandalig stijgende graanprijzen – slechte voedingsmiddelen
– spullen die men zelfs de minste slaven niet zou voorzetten

praeterquam in pretio: primus semisse, secundus
nummo, tertius iam pluris quam totus medimnus

<drie gelijke schepels graan>

behalve dan in prijs: van halve as naar 't vijfvoud
en ten slotte meer nog dan zes schepels eerst!

quae gallam bibere ac rugas conducere uentris
farre aceroso, oleis, decumano pane coegit

...die dwingt om bocht te drinken en de buikwand rimpelt
middels meel met kaf, olijven en grof brood

non ergastilus unus

zelfs geen tuchthuislaaf

*15, 12-14

verkeerde leefwijzen

– lange militaire dienst in ver buitenland – vrouwen die zich alleen mooi maken voor vreemden – een betweterige filosoof

dum miles Hibera

terrast atque meret ter sex aetatis quasi annos

terwijl soldaten ginds

in Spanjeland vertoeven, achttien jaren dienen

cum tecum est, quiduis satis est; uisuri alieni
sint homines, spiram, pallas, redimicula promit

naast jou is alles goed genoeg, maar gaat zij vreemde
mannen zien, dan grijpt zij hoofddoek, mantels, linten

scit ποιητικὸν esse, uidet tunica et toga quid sit

...*applied art* kent en 't wezen van tuniek en toga

*15, 15-17

dialogo over wijsheid

– verwijt van stomheid – en van gebrek aan verfijning – afwijzing van theoretische filosofie

‘te primum cum istis, insanum hominem et cerebrosum’

‘...en jij meteen met hen, mallotig type, mafkees!’

‘nemo est halicarius posterior te’

‘geen groter speltpapklant dan jij’

‘paenula, si quaeris, cantherius, seruus, segestre
utilior mihi quam sapiens’

‘aan regenjas of knol – je vraagt het – aan een slaaf
of stromat heb ik meer dan aan een wijze!’

*15, 18-19

bijgelovige ideeën in strijd met ware wijsheid

– verkeerd begrip van Homerische poëzie – elementen van het volksgeloof

multa homines portenta in Homeri uersibus ficta
monstra putant, quorum in primis Polyphemus ducentos
Cyclops longus pedes, et porro huic maius bacillum
quam malus nauis in corbita maximus ulla

de mensen zien verzinsels uit Homerus’ verzen
vaak als monsters; zo ten eerste Polyphemus,
de Cycloop, ‘tweehonderd voet’, met wandelstok
nog langer dan de langste mast op enig vrachtschip

Terriculas, Lamias, Fauni quas Pompiliique
 instituere Numae, tremit has, hic omnia ponit;
 ut pueri infantes credunt signa omnia aena
 uiuere et esse homines, sic isti somnia ficta
 uera putant, credunt signis cor inesse in aenis;
 pergula pictorum, ueri nil, omnia ficta

Gnomen en Vampiers, bedacht door Faunen en door
 lui als Numa, doen hem beven: een obsessie!
 zoals kleine kinderen bronzen beelden zien
 als echte mensen, zo zijn ook voor hén verzinsels
 waar! in bronzen beelden klopt voor hen een hart!
 –een plaatjesgalerij, niets waars, totale nep

BOEK 16

Volgens een laat-antieke bron (een scholiast op Horatius) zou boek 16 in het teken hebben gestaan van Lucilius' vriendin Collyra, die hierin bezongen werd. Te denken is hierbij aan latere voorbeelden zoals Catullus' Lesbia en Tibullus' Delia. In dit boek is echter van liefdespoëzie niets te merken. Vermoedelijk gaat het hier om een vergissing in de handschriften en geldt de aanduiding niet voor boek XVI (16) maar voor XXI (21) (zie verder de inleiding daar).

Volgens een andere laat-antieke bron verwijst Lucilius in dit boek naar een tweevoudige genius die het leven van de mensen beheerst. Ook hiervan zijn geen sporen zichtbaar.

De tien fragmenten verwijzen naar diverse onderwerpen uit het dagelijks leven, zoals in veel andere boeken.

*16, 1-3

dialogo over geld- en andere zaken

– een efficiënt beheerd landgoed – een failliet verklaard persoon die al wat na aflossing van zijn schulden rest verdrinkt – een laf verzoek

*'fundi delectat uirtus te, uilicus paulo
 strenior si euaserit'*

*'je goed draait tot genoeg als jouw man in charge
 zich iets actiever toont'*

‘publicitus uendit tamen atque extrema ligurris’

‘...toch veilt hij jouw bezit, jij likt de restjes op’

‘cur tam ignauiter hoc praesertim tempore quaeris?’

‘vanwaar zo’n laf verzoek, en wel op dit moment?’

*16, 4

een anekdote over de Thracische koning Cotys

rex Cotus ille duo hos uentos, Austrum atque Aquilonem
nouisse aiebat <se> solos demagis; istos
ex nimbo Austellos nec nosse nec esse putare

de grote koning Cotus kende slechts twee winden
verder, zei hij, zuid en noord; maar zuidenwindjes
vanuit wolken? wist hij niks van, onbestaand!

*16, 5

verbazing over een ram

‘ibat forte aries,’ inquit, ‘iam quod genus! quantis
testibus! uix uno filo hosce haerere putares,
pellicula extrema exaptum pendere onus ingens’

‘daar liep een ram,’ zei hij, ‘maar wat voor een! en wat een
kloten! ’t leek, ze zaten aan één draad, een volle
lading bungelend aan het laatste stukje huid’

*16, 6

een juridisch onduidelijk testament

legauit quidam uxori mundum omne penumque;
quid mundum <atque penum>? quid non? quis diuidet
istuc?

een man liet aan zijn eega ‘alle tooi en voorraad’;
‘tooi en voorraad’? wat is dat? wie maakt dat uit?

*16, 7

de nieuwe rijken

et
hi quos diuitiae producunt et caput unguent
horridulum

en
door rijkdom hogerop gekomen parfumeren
zij hun ruige kop

*16, 8

mening van een eenvoudige landman

‘hoc aliud longe est,’ inquit qui cepe serebat

‘dat ligt heel anders,’ sprak de man die uien zaaide

*16,9

het unieke, onvervoerbare Zeusbeeld in Tarente

Lysippi Iuppiter ista
transiuit quadraginta cubita altus Tarento

Lysippus' Jupiter (die in
Tarente) overtrof die: achttien meter hoog!

*16,10

een bakkerij

media e pistrina

midden uit de bakkerij

BOEK 17

STOÏSCHE FILOSOFIE

De fragmenten van het zeventiende boek staan grotendeels in het teken van de filosofie. De dichter lijkt hierin te kiezen voor de leer van de Stoa, een sympathie die ook elders in zijn werk blijkt.

*17,1-3

oneigenlijke waarden uit epos en tragedie

– puur uiterlijke kracht van een worstelaar – onwaarschijnlijke perfecte schoonheid van mythologische heldinnen zoals de moecha (echtbreekster) Helena – een verwijt aan Penelope dat haar deugdzaamheid maar schijn is

magna ossa lacertique
adparent homini

flinke ribben alsook spieren
worden bij hem zichtbaar

nunc censes καλλιπλόκαμον, καλλίσφυρον illam
non licitum esse uterum atque etiam inguina tangere
mammis?

conpernem aut uaram fuisse Amphitryonis ἄκουτιν
Alcmenam, atque alias, Helenam ipsam denique – nolo
dicere: tute uide atque *disyllabon* elige quoduis –
κούρην eupatereiam aliquam rem insignem habuisse,
uerrucam, naeuum, rictum, dentem eminulum unum?

wat denk je? zou zo'n *fair-tressed* en *fair-ankled lady*
 nooit haar buik, haar schaamdeel met haar memmen
 raken?

had Amphítryons *beloved spouse* geen benen
 als een x of o: Alcméne? heel de rest? ja,
 Helena, die... – vul maar aan! twee lettergrepen! –
 zij, die *highborn maiden*, had die niets ontsierends:
 wratje, pruilmond, moedervlek? één scheefstaand tandje?

‘nupturum te nupta negas, quod uiuere Vlixen
 speras’

‘je “bent getrouwd, dus trouwt niet meer”: “Odysseus leeft
 nog!”
 is je hoop...’

*17, 4-5
blijvende waarden

– *gerichtheid van de stoïsche wijze op het werkelijk goede – sar-
 castische repliek*

cetera contemnit et in usura omnia ponit
 non magna: proprium uero nil neminem habere

...de rest veracht, in alles slechts genot verwacht
 van korte duur: iets eigens heeft toch nooit geen mens

“si non it, capito,” inquit, “eum et si caluitur” – ergo
 fur dominum?’

“komt hij niet, dan grijpen,” luidt het, “ook bij smoezen”;
 – dieven mogen dus bezitters dagen?!¹⁹

*17, 6
*een dichter die zich wijdt aan Laverna (godin van dieven) en
 dus pronkt met andermans poëzie*

si messes facis <et> Musas si uendis Lauernae

wanneer jij oogst door verkoop van Laverna's Muzen...

BOEK 18

*18, 1-2

dialogoog tussen grondbezitters

– afgunstige schatting van andermans rijke oogst – vriendelijk
antwoord over gelijkheid op ander, filosofisch vlak

‘milia ducentum frumenti tollis medimnum,
uini mille cadum’

‘dat brengt jou meer dan honderdduizend hectoliter
graan! en wijn? wel duizend vat!’

‘aeque fruniscor ego ac tu’

‘...geniet ik evengoed als jij’

BOEK 19

DE MASSA EN DE WARE WIJZE

*In de fragmenten uit het negentiende boek is opnieuw een meer
filosofische thematiek zichtbaar. Diverse activiteiten en angsten
van mensen worden uitvergroot, zonder twijfel als contrast met
het geluk van de echte wijze.*

*19, 1-4

gerichtheid op verkeerde dingen

– verschillende impulsen die van het wezenlijke afleiden – ou-
deren die krampachtig vasthouden aan het bestaande – angst
van een tragediedichter voor een slechte opvoering – vanzelf-
sprekende voorkeur voor goud boven alles en iedereen

sic singillatim nostrum unus quisque mouetur

zo wordt elkeen van ons apart door iets bewogen

rugosi passique senes eadem omnia quaerunt

dorre schrompel-oudjes willen steeds hetzelfde

rausuro tragicus qui carmina perdit Oreste

een tragisch stuk verprutst door schorheid van Orestes

‘aurum uis hominem<ne>? habeas!’ ‘hominem? quid ad
 aurem?
 quare, ut dicimus, non uideo hic quid hic magno opere
 optem’

‘goud of mens? je zegt het maar!’ ‘een mens? naast *goud*?!
 hier geldt daarom het oude woord: “dat is geen keus”!’

*19,5
vergelijking met eenvoudige mieren

sic tu illos fructus quaeras, aduersa hieme olim
 quis uti possis; haec delectare domi te

zo moet jij dus vruchten zoeken voor gebruik
 in barre wintertijd; zulk huiselijk genoeg...²⁰

*19, 6-7
vermijden van kritiek op anderen

–niemand bekritisieren – geen aandacht vragen zoals kinderen

peniculamento uero reprehendere noli

trek maar niemand aan zijn jasje

ut pueri infantes faciunt, mulierculam honestam

...als kleine kinderen bij een keurig vrouwtje doen

*19, 8
klein geluk

sume diem qui est uisus tibi pulcherrimus unus

pak de dag die jou het allermooiste leek

*19, 9
de onverzadigbare dwaas

denique uti stulto nil sit satis, omnia cum sint

gevolg: een dwaas heeft nooit genoeg, al heeft hij alles

BOEK 20
GASTMAAL

Het twintigste boek beschrijft een diner dat de heraut Granius aanbiedt aan volkstribuun Lucius Licinius Crassus en de dichter. Hierop wordt hoogstwaarschijnlijk ook bedoeld in een getuigenis van Cicero (Brutus 160). Het boek is daarmee te dateren op het jaar 107 v. Chr. De fragmenten laten iets zien van de gang van zaken aan tafel en van de sterke verhalen over vroeger waarop de gasten elkaar onthalen.

De setting van een diner doet enerzijds denken aan grote voorgaande teksten zoals Plato's Symposium en latere werken als Petronius' Satyrica met het bekende 'Gastmaal van Trimalchio'. Ook binnen de Romeinse satire wordt geregeld verwezen naar diners en banketten. Veelal wordt daarbij kritiek geuit op overdreven luxe (bijvoorbeeld in de Nieuwe satirenboeken 1, 4 en 13 van Lucilius) of mild gespot met extreme eenvoud (zoals in Lucilius' Nieuwe satiren 5). Hier lijkt het diner eerder het kader te vormen van een eerbetoon aan de vriendschap tussen gastheer en gasten.

*20, 1-2
aan tafel

– een dienaar die de tafel klaarmaakt voor een volgende gang –
verschillende lekkernijen

purpureo tersit tunc latas gausape mensas

...veegde met een purperdoek de brede tafels

illi praeciso atque epulis capiuntur opimis

zij likkebaarden bij filet en rijke spijsen!

*20, 3

boze herinnering, misschien van Crassus, aan de strenge anti-corruptiewet van Calpurnius Piso Frugi uit 149

'Calpurni saeua lege in Pisonis reprimi
eduxique animam in primoribus naribus'

'ik had kritiek op Piso's bikkelharde wet:
ik snoof, ik briepte tot het puntje van mijn neus!'

*20, 4

royale of patserige houding (onzeker fragment)

'nugator, cui dem, ac nebulo sit maximus multo'

'aan losers geef ik liefst, aan absolute nullen!'

*20,5

herinnering aan een intermitterende koorts

'tempestate sua atque eodem uno tempore et horae
dimidio et tribus confectis dumtaxat, eadem
ad quartam'

'...steeds terzelfdertijd, en telkens na verloop
van drie uur en een half, en dan steevast tot aan
het vierde uur'

*20,6

herinnering aan bevelen tijdens een scheepsmanoeuvre, misschien na binnenvaren in een haven

‘proras despoliate et detundete gubernā’

‘wapens van de boegen! roerbladen eraf!’

*20,7

herinnering aan iemands geweldige woedeaanval

‘iam disrumpitur medius, iam, ut Marsus colubras
disrumpit cantu, uenas cum extenderit omnis’

‘hij barst zowat doormidden, als wanneer de slang
door Marsi-zangen barst de aders strakgespannen...’²¹

BOEK 21

COLLYRA

Van het laatste en chronologisch jongste boek Satiren (uit 106) is helaas niets over. Wel is door het getuigenis van een antieke commentator op Horatius bekend dat het boek is geschreven over een vriendin Collyra en zelfs haar naam droeg (vergelijk ook de inleiding bij boek 16). Naar de toon en inhoud van dit boek blijft het echter gissen. Lucilius was tijdens het schrijven ervan al ruim boven de zeventig. In de rest van zijn werk komt hij beslist niet naar voren als een liefdesdichter of vrouwenliefhebber, en lijkt hij zelfs een tegenstander van blinde passie (vergelijk bijvoorbeeld ook Oude satiren 1 (26), 47-53).

Dat laat de veronderstelling toe dat dit boek misschien luchtige herinneringen bevatte aan vroeger tijden. Maar het is bijvoorbeeld ook denkbaar dat Lucilius op lichtspottende toon de avonturen bezong van een Griekse courtisane uit zijn vriendenkring.

Epigrammen

BOEK 1 (22)

De vier boeken epigrammen (22-25) vormen een apart geheel binnen het oeuvre van Lucilius, zowel metrisch als thematisch. Deze vier boeken zijn geschreven in het elegisch distichon (een combinatie van dactylische hexameter en dactylische pentameter), een metrum dat in Lucilius' tijd vooral wordt gebruikt voor inscripties, maar ook voor poëzie van iets kortere omvang en een wat persoonlijker karakter. Vooral in de klassieke tijd hanteert men het metrum ook in liefdespoëzie. De bewaarde fragmenten hebben van doen met slaven en vrijgelatenen, waarschijnlijk die van de dichter zelf. Als rijke landbezitter moet Lucilius in ieder geval hebben beschikt over veel slavenpersoneel.

Bij gebrek aan materiaal en context is het niet eenvoudig vast te stellen welke toon de dichter hier heeft aangeslagen. Sommige fragmenten duiden op een lichtspottende beschrijving, maar in andere klinken meer sentimentele tonen door. In het oeuvre van de latere Romeinse epigrammendichter Martialis (40-102 n. Chr.) bevindt zich een aantal korte gedichten over gestorven slaven, waarin een sterke persoonlijke genegenheid en erotische aantrekkingskracht voelbaar lijkt. Het is goed denkbaar dat Lucilius in zijn epigrammenboeken soortgelijke gedichtjes heeft opgenomen en ook daarmee een van Martialis' modellen is geworden.

Lucilius' epigrammen zijn duidelijk veel minder bekend geweest bij de antieke grammatici en commentatoren dan zijn satiren. Misschien zijn de verzen pas in een laat stadium in antieke Lucilius-uitgaven opgenomen. Over hun datering is niets met zekerheid te zeggen. Gezien de inhoud zijn ze misschien eerder werk van zijn oude dag geweest dan uit zijn jeugd.

*1 (22), 1-3

slaven met gebreken

– *kromme neus en voeten – o-benen (pentameter) – de sterke vechter Zopyrion, ook al genoemd in 9, 29 (pentameter)*

nasum rectius nunc homini est, suraene pedesne?

staat die vent zijn neus nu recht? zijn schenen? voeten?

insignis uaris cruribus et petilis

heel markant bij hem: o-benen, spillebeen

Zopyrion labeas caedit utrimque secus

Zopyrion mept hem links en rechts de lippen stuk

*1 (22), 4

grafschrift van de trouwe Metrophanes (compleet distichon)

*seruus neque infidus domino neque inutilis quamquam
Lucili columella hic situs Metrophanes*

*als slaaf zijn meester trouw en nuttig, ligt hier toch
Lucilius' steun en toeverlaat, Metróphanes*

*1 (22), 5

dood van schatmeester Pacilius

primum Pacilius, tesorophylax, pater, 'abzet'

treasurer Pacilius, vader, 'iss nich mehr'²²

BOEK 2 (23)

*2 (23), 1
een gestorven slaaf

iucundasque puer qui lamberat ore placentas

...als jongen lekkere gebakjes afgelikt

BOEK 3 (24)

Van dit boek is geen woord bewaard gebleven. Gezien de inhoud van de andere epigrammenboeken zal het ook wel gedichtjes over slaven en vrijgelatenen hebben bevat.

BOEK 4 (25)

*4 (25), 1
een oosterse slaaf

Arabus <...> Artemo

Artemo <...> de Arabier

Verspreide fragmenten

FRAGMENTEN UIT DE OUDE SATIREN

Verreweg de meeste fragmenten zijn door antieke bronnen duidelijk aan een bepaald boek van Lucilius toegeschreven. Er zijn echter ook een paar honderd regels waarvan de locatie niet exact, of helemaal niet, bekend is.

Een eerste groep vormen de fragmenten die vanwege hun metrische vorm moeten stammen uit de eerste vier Oude satirenboeken: ze zijn gedicht in jambische senarii (de fragmenten waarvan de aanduiding begint met J) ofwel in trocheïsche septenarii (τ). Van de J-fragmenten kan zelfs gezegd worden dat ze moeten stammen uit de oudere boeken 3-4 (28-29), omdat het metrum bij Lucilius alleen daar is voorgekomen.

De context is vrijwel steeds nauwelijks of niet te achterhalen en ook over de oorspronkelijke volgorde van de fragmenten is niets te zeggen. Ze zijn hier simpelweg geordend volgens het alfabet.

* J1

een man met een fragiele gezondheid

at cui? quem febris una atque quem una ἀπεψία
uini, inquam, cyathus unus potuit tollere

voor wie? een man die door
één koortsaanval, één in-
digestie, ja, één beker
wijn had kunnen sterven!

*J2-3

twee party-girls– *Cretea – Hymnis*

<Cretea nuper> cum ad me cubitum uenerat
sponte ipsa suapte adducta ut tunicam et cetera
reiceret

Cretéa, toen ze onlangs
bij me slapen kwam,
trok helemaal spontaan
haar hemdje uit en ook
de rest

Hymnis <si> sine *eugio*
hanc destina

heeft Hymnis
soms geen *maidenhead*,
dan koop haar maar

*J4

standvastigheid

in bonis porro est uiris,
si irati seu cui propitii sunt, ut diu
<iure> eadem <et> una maneant in sententia;
nam cum benignitate sollicito <...>
propitios

het past bij goede mannen
om bij kwaadheid dan wel
mildheid jegens iemand
lange tijd met recht
éénzelfde koers te varen;
immers, als ik mij
welwillend toon <...>
spreek ik milden aan

*J5

een ambachtsman

praeterito tepido glutinator glutino

de lijmer, als hij lijm
nog lauwwarm liggen laat...

*J6

uit een gesprek over lichamelijk contact

‘<non impedis> quin amplexetur qui uelit;
ego non sinam me amplectarier’

‘<jij laat het maar begaan>
dat wie dat wil jou zoent;
maar ik zal mij niet laten
zoenen’

*J7
visserkeuze

quod thynno capto cobium excludunt foras

men vangt tonijn? dan gaat
de grondel overboord!

*J8
hemel en zee

serena caeli numina et salsi fretus

...de hemelmachten vredig
en de zilte baren

*T1
hulp

a me auxiliatus sies

...door mij geholpen bent

*T2
groenten

asparagi molles et uiride cima

zachte asperges, groene scheuten kool

*T3
gourmands

atque omnes mandonum gulae

en aller lekkerbekken kelen

*T4
bereiding van een drank

austerissimarum herbarum sucos <omnes> exprimat

perst van allerwringste kruiden
grondig <alle> sappen uit

*T5
anatomie

collo caput
sustentatur, truncus sustinetur coxendicibus

hoofd op hals
gesteund en wordt de tors geschraagd
op 't heupgewricht

*T6
op zoek

'ecquem Pamphilum
quaeris?'

‘ene Pámphilus, is die het
die je zoekt?’

*T7
een wijsheid van zeer lang geleden

hoc priusquam nasceretur Theognis, nemo nesciit

voor Theognis werd geboren
was dat niemand onbekend

*T8
liegen

homini amico et familiari non est mentiri meum

liegen tot een vriend of kennis?
nee zeg, dat is niets voor mij

*T9
professioneel rouwende vrouwen

mercede quae conductae flent alieno in funere
praeficae, multo et capillos scindunt et clamant magis

...die huilen tegen loon
op andermans begrafenis:
als rouwsters trekken zij de haren
uit het hoofd, en schreeuwen luider

*T10
herinnering

‘<me>tuam ut memoriam retineas’

‘<ik vrees nu>
dat je daaraan niet meer denkt’

*T11
bij een meisje

‘mihi commodum
statuerat dare; uestimenta <...> reposueram’

‘...had ze nét besloten
<zich> aan mij te geven; kleren
<...> had ik uitgedaan’

*T12
noodlot van de stad Amyclas

‘mihi necesse est eloqui;
nam scio tacendo Amyclas periisse’

‘praten moét ik, want
ik weet: Amyclas is door zwijgen
aan zijn eind gekomen’

*T13

een magisch amulet

muttonium

pikvormig

*T14

een lange neus

nasum hoc corpusque scutum

die neus, het lijf als schild

*T15

uit een militaire scène

neque prodire in altum, proeliari sub uitem procul

niet de hoogte in te gaan,
op afstand vechten onder 't dak

*T16

jonge olie

ὠμοτριβὲς oleum Casinas

raw pressed olie uit Casinum

*T17

handige slaaf

puer hic e re nata sic eis dedit, haud malus

...de slaaf ter plekke hun
als volgt ten antwoord gaf (niet slecht!)

*T18

*de al te moderne uitspraak van het Latijn door Scipio Aemilianus*quo facetior uideare et scire plus quam ceteri
pertisum hominum, non *pertaesum* dicere †ferum nam†
genusom verfijnder en geleerder
dan de rest te lijken, zei jij
dat de 'mansheid 't bui is',
niet de mensheid beu

*T19

parodie op episch jargon

'quoia nam uox ex te resonans meo gradu remoram facit?'

'welk een woord, uit jou weerklinkend,
bracht mij op mijn gang tot staan?'

* T20

brandhout

‘scinde calam ut caleas!’

‘hak het hout en ban de kou!’

* T21

een liefhebber van jonge jongens

subpilo, pullo, premo

epileerder, jongensgek,
doordringer

NIET NADER TE PLAATSEN FRAGMENTEN

De grootste groep losse fragmenten zijn gedicht in de hexameter (vandaar de aanduiding ervan met het symbool H). Deze fragmenten kunnen afkomstig zijn uit alle boeken satiren, met uitzondering van de Oude satirenboeken 1 en 2 (26-27).

Evenals bij de jambische en trocheïsche fragmenten is over de context en de oorspronkelijke volgorde van de regels niets te zeggen. De hoeveelheid materiaal laat echter wel een praktische thematische groepering toe, die alleen de leesbaarheid dient en geen reconstructie wil zijn. Na een aantal regels met literaire en grammaticale kritiek (H1-22) en moraliserende overwegingen (H23-32) volgt hier een forse groep regels met kritiek op de Romeinse samenleving en moraal (H33-75). Enkele algemene categorieën omvatten de rest van het materiaal: beschrijvingen van diverse gedragingen en houdingen (H76-129) en van plaatsen, dieren en voorwerpen (H130-173). Een kleine, alfabetisch geordende restgroep (H174-189) bevat een aantal losse woorden.

In deze afdeling zijn uitsluitend fragmenten opgenomen die daadwerkelijk woorden van Lucilius bevatten. Getuigenissen waaruit geen precieze tekst valt te reconstrueren zijn weggelaten.

* H1-4; 6

grammatica en idioom

– taalfouten – onzekere uitgang van een woord – afwijkende genitivi van namen op -ius – woorden van richting of plaats – de etymologie en betekenis van ‘pretor’

adde *soloecismen* genera atque uocabula centum

en voeg daarbij de honderd typen soloecismen

decusis
siue decusibus est

voor ‘tien-assen’
(of het is ‘tien-assers’)

seruandi numeri et uersus faciendi,
nos Caeli Numeri, numerum ut seruemus modumque

ter wille van het metrum en correcte verzen
‘Caeli’, ‘Númeri’: zo houden wij het metrum

nam ueluti ‘intro’ aliud longe esse atque ‘intus’ uidemus,
sic <et> apud te aliud longe est neque idem ualet ad te
intro nos uocat, at sese tenet intus

zoals ‘naar binnen’ heel iets anders is dan ‘binnen’,
zó is ook ‘bij jou’ heel anders dan ‘naar jou’:
‘naar binnen’ roept men ons, maar ‘binnen’ blijft...

ergo praetorum est ante et praeire

‘pretoren’ moeten dus het eerst, ja, ‘voor’gaan

*H7-12
stijlkwesties

– *afwijzing van omslachtige stijl – retorisch element van ‘vermelden door nadrukkelijk verzwijgen’ – een belegen uitdrukking – bijzonder gebruik van me voor mihi – welluidendheid – een stijlfiguur*

quid tibi ego ambages ambitus scribere coner?

’k zit klem! wat zou ik fraaie frasen tot jou richten?

non tango quod auarus homo est, quodque improbus mitto

ik raak niet aan zijn hebzucht, laat zijn fouten gaan

uellem cumprimis, fieri si forte potisset

ik wou terstond, indien dit zo had mogen zijn

‘nunc ad te redeo ut, quae res me impendet, agatur’

‘nu kom ik bij jou terug voor wat mij boven ’t hoofd hangt’

euphona

harmonious words

bonum *schema*

fraaie *figure of speech*

*H14; 16-19

stijlkwesties (vervolg)

– improvisatie – gebruik van humor aan het slot – bronnen van metriek – Homerus en Ennius – kritiek op beeldspraak van Ennius over velden die ‘gloeien’ van wapens

qui schedium fa<cio>

ik die vlot mijn tekst maak

principio exitus dignus
exodiumque sequatur

laat dan een slot dat past bij het begin
en grappen volgen

archaeotera <...> unde haec sunt omnia nata*ancient stuff* <...> waaruit dit alles stamt

<alter Homerus>

<tweede Homerus>

horret et alget

huivert en verkilt²³

*H23

ware deugd

uirtus, Albine, est pretium persoluere uerum
quis in uersamur, quis uiuimur rebus potesse;
uirtus est homini scire id quod quaeque habeat res;
uirtus, scire homini rectum, utile quid sit, honestum,
quae bona, quae mala item, quid inutile, turpe,
inhonestum;

uirtus quaerendae finem rei scire modumque;
uirtus diuitiis pretium persoluere posse;
uirtus id dare quod re ipsa debetur honori,
hostem esse atque inimicum hominum morumque
malorum,

contra defensorem hominum morumque bonorum,
hos magni facere, his bene uelle, his uiuere amicum,
commoda praeterea patriai prima putare,
deinde parentum, tertia iam postremaque nostra

deugd, Albinus, is: de ware waarde kunnen
hechten aan wat ons omringt, waarmee wij leven;
deugd is weten wat elk ding de mens kan brengen,
wat voor mensen juist en nuttig is en eerzaam,
goed en kwaad, wat nutteloos, verkeerd en eerloos;
deugd is grenzen kennen aan het winsten maken,
deugd is rijkdom kunnen schatten op zijn waarde,
deugd is alle eer hoogachten naar verdienste,
vijand zijn van slechte lieden, slechte zeden,
pleiter juist voor goede lieden, goede zeden:
schenk hun jouw waardering, sympathie en vriendschap!
verder: steeds je vaderland de voorrang geven,
dan je ouders en ten slotte pas jezelf

*H24-26

speciaal taalgebruik

– scheldwoorden – een etymologisch spel met uis ‘kracht’, uita ‘leven’ en uidere ‘zien’ – filosofische parodie: een bedrieglijke redenering dankzij de dubbelzinnigheid van de Latijnse *ablativus*

‘<heus>,’ ut ait quidam, ‘senium atque insulse *sophista!*’

‘<zeg hé!>,’ zei iemand, ‘ouwe snuiter, flauwe *wise guy!*’

uis est uita, uides, uis nos facere omnia cogit

lef is leven, lees je, lef brengt ons tot alles

quis hunc currere eum nos atque equitare uidemus,
his equitat curritque; oculis equitare uidemus:
ergo oculis equitat

dat waarmee wij hier dit paard in draf zien lopen,
daarmee draaft hij; met de ogen zien we ’m draven;
ergo draaft hij met de ogen

*H27

algemene raad

prodes amicis

help je vrienden!

*H28-31

over eten

– *smulpapen of uitvreters* – luxe voorkeur voor zachte, ongefilterde witte wijn – lof van de gezonde zuring door Laelius en diens harde woorden tegen de lekkerbek Publius Gallonius – de ware, eenvoudige tafolgenoegens van de wijze

pulchre inuitati acceptique benigne

fraai onthaald en vriendelijk ontvangen

uinum defusum e pleno *chrysizeon* <...>
cui nil, dum fit, uas et sacculus abstulerit <nil>

golden wine, geput vanuit een volle <...>,
waar zeef en filter niets uit haalden bij het maken

o lapathe, ut iactare, nec es satis cognitus qui sis!
in quo Laelius clamores *sophos* ille solebat
edere, compellans gumias ex ordine nostros;
‘o Publi, o gorges, Galloni, es homo miser,’ inquit,
‘cenasti in uita numquam bene, cum omnia in ista
consumis squilla atque acupensere cum decumano!’

o zuring, zo versmaad, zo weinig nog bekend!
je zette Laelius, *the wise man*, altijd aan
tot luide kreten tegen onze lekkerbekken:
‘hé Gallonius, hé bodemloze put!
jij stakker! van je leven at jij nimmer *goed*,
maar alles gaf jij uit aan kreeft en grote steur!’

bene cocto et
condito, sermone bono et, si quaeris, libenter

<eenvoudig voedsel>, goed bereid en lekker,
met een goed gesprek en ook – je vraagt het – gaarne...

*H32

twijfel aan het ideaal van de perfecte stoïsche wijze

nondum etiam <qui> haec omnia habebit,
formonsus, diues, liber, rex solus feretur

zelfs diegene <die> dat alles heeft
geldt niet uniek als knap en rijk, als vrij en vorst

*H33-35

publieke moraal in Rome

– gestaag verval – verkeerd gedrag – ironie van de dichter over
duidelijke fouten

intereunt, labuntur, eunt rursum omnia uorsum

...teloor, naar onder, alles holt nu achteruit!

nam in quibus mendae
omnibus in rebus fiunt fieriue possunt

want bij wie er fouten
zichtbaar zijn, of denkbaar zijn, in alle dingen...

animo ac uirtutibus

met 'moed' en 'deugden'!

*H36-40

het zakenleven

– twee materialistische heren – de kracht van goud – typering
van een inhalige grootgrondbezitter – verwerpelijke speculatie
– gebrek aan respect voor het gerecht

aurum atque ambitio specimen uirtutis utrique est:
tantum habeas, tantum ipse sies tantique habearis

goud, intriges – beiden zien die aan voor deugd;
hoeveel je hebt, dat ben je zelf, dat ben je waard

nequam aurum est, auris quouis uehementius ambit

goud deúgt niet! niets legt oren zozeer onder druk

agrarius mergus

akker gier

plure foras uendunt quod<cumque> minore <erat>
emptum

...verkopen duur wat net goedkoop <was> ingekocht

nemo hic uindicias neque sacramenta ueretur

geen mens toont hier respect voor claims of onderpanden

*H41-45

verval op het forum

– het forum als brandpunt van hypocrisie en bedrog – bedriegers – verwondering van niet-Romeinen over het Romeinse zakenleven – corrupte lieden – corrupte politici

nunc uero a mani ad noctem, festo atque profesto
totus item pariterque die populusque patresque
iactare indu foro se omnes, decedere nusquam,
uni se atque eidem studio omnes dedere et arti,
uerba dare ut caute possint, pugnare dolose,
blanditia certare, bonum simulare uirum se,
insidias facere, ut si hostes sint omnibus omnes

maar nu? van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, op feesten
en gewone dagen, roert het hele volk zich,
net als alle senatoren, op het forum,
wijkt geen meter, wijdt zich aan één enkel doel:
bedriegen zonder risico, geniepig strijden,
vleien om het hardst, een goed karakter veinzen,
vallen zetten, net of allen vijand zijn

atque aliquos ibi <si> ab rebus *clepsere* foro qui

en *thieves* van andermans bezit hier op het forum

cum illi fora <m>irant

als zij om zaken zich verbazen

Tubulus si Lucius umquam
si Lupus aut Carbo aut Neptuni filius <...>
<...> putasset
esse deos, tam periurus, tam impurus fuisset?

als Túbulus nu ooit,
of Lupus, Carbo of Neptunus' zoon <...>
<...> aan goden had geloofd,
was hij dan zo oneerlijk en zo fout geweest?

ore corrupto

met corrupte mond

*H46-49

armere groepen in de samenleving

– verkrijgen van burgerrechten in een zeer arme groep – discipline stappen van Scipio bij Numantia: opruimen van al te luxe vaatwerk – een staatsgevaarlijk individu – een botte figuur

quod <...> adeptus

omdat hij <rechten van de Vijfde Klasse> kreeg

uasa quoque omnino dirimit non sollo dipundi

...hield vaatwerk ook apart van minder dan twee pond

cui, si coniuret, populus uix totus satis sit

<dan smeedt hij een>

complot? daar kan het volk maar amper tegenop!

nequam et magnus homo, laniorum immanis canes ut

een grote ploert, zo'n kolossale slagershond

*H50-51

twee kiesdistricten in Rome

– de tribus Oufentina – de beruchte tribus Papiria

Prierno Oufentina uenit fluuioque Oufente

de Oufentina komt van Oufens en Privernum

prima Papiria Tusculidarum

... Papiria het eerst, met lui uit Tusculum

*H52-56

luxe ondanks antiluxewetten

– verwijt aan een smulpaap – de Lex Fannia (uit 161 v. Chr.), die bepaalde dat men op bepaalde feestdagen niet meer mocht uitgeven dan honderd as – de iets minder strikte Lex Licinia (uit 107-102) – een fictieve antiluxewet uit een verloren gedicht – Valerius Valentinus, de dichter die sprak over de fictieve Lex Tappulla

quod sumptum atque epulas uictu praeponis honesto

want liever leef jij luxe dan met goed fatsoen

‘Fanni centussis misellus’

‘die schrale honderd as van Fannius’

‘legem uitemus Licini’

‘laat ons Licinius’ wet vermijden!’

Tappullam rident legem congerrae Opimi

de Tapperwet? die laat Opimius’ brassers lachen!

Valeri sententia dia

Valerius’ bezielde denken...

*H57-63

allerlei eters en schrokkers

– een onthaal met vlees en vis naar individuele wensen – etens-
waren – verkeerde culinaire gewoonten – verkwisting – een
gulzig eter – een uitgehongerde uitvreter – feestgedruis

fingere praeterea, adferri quod quisque uolebat;
illum sumina ducebant atque altilium lanx;
hunc pontes Tiberinus duo inter captus catillo

<liet hij>

ook maken en serveren wat eenieder wou;
de een trok zeugenuier of gevogelte,
een ander Tiberwolf van tussen beide bruggen

fici comeduntur et uuae

vijgen eet men er en druiven

mantisa obsonia uincit

de *tapas* winnen van het echte eten!

magna penus paruo spatio consumpta peribit

een grote voorraad gaat in korte tijd erdoor

‘durum molle uoras, fragmenta interficis panis’

‘hard, zacht – jij schrokt het op, jij slacht ook hompen
brood!’

et uentrem et gutturem eumdem

en buik en keel in één geheel

resultabant aedesque lacusque

...galmden zaal en lambrisering

*H64-68

domheid en genotzucht

– een mooi persoon (onzeker fragment) – mooie mensen – seks-
standje met de man onderop – een gevleugeld woord, naar een
anekdote over een echtgenoot die een oogje dichtkneep voor de
ontucht van zijn vrouw maar niet voor een klein vergrijp van
zijn slaaf – woorden over een derde door een domme schrijver
die geheel van de publieke opinie afhangt

primum facie quod honestae
tantis accedit

eerst dat bij dit fraaie uiterlijk
met zoveel <...> komt...

si facie facies praestat, si corpore corpus

wanneer gezicht wint van gezicht, en lijf van lijf

si uero das quod rogat et si suggeris suppus

maar zeg je ‘ja’ en geef je, liggend op je rug...

‘non omnibus dormio’

‘k slaap niet voor iedereen!’

‘ut me scire uolo dici, mihi conscius <si> sum,
ne damnum faciam, scire hoc nescit se, alios id
scire nisi scierit’

‘zoals ik wil dat heet: “hij weet het” als ’k wat weet,
om niets tekort te komen, weet hij niet dat hij
iets weet, tenzij hij weet dat anderen dat weten!’

*H69-75

seks en nachtelijke taferelen

– seksuele opschepperij – Etruskische hoertjes – krasse woorden over de nadelen van actieve seks met vrouwen of jongens (of algemeen oordeel over de nadelen van het leven met vrouw en kind) – een abortuspleegster, ziekenbewaakster of vrouwelijke sekspartner (onzeker fragment) – bedplassen – woorden tot Hortensius (misschien de consul van 108 v. Chr.) over anale seks – plastische aanduiding van een man die kinderen krijgt door ontrouw van zijn vrouw

‘uicimus, o socii, et magnam pugnaum pugnam’

‘gewonnen, makkers!! flink ertegenaan gegaan!’

Pyrgensia scorta

meisjesspul uit Pyrgi

‘haec inbubinat, at contra te inbulbitat <ille>’

‘die vrouw bebloedt je, maar <die jongen, die> bepoept je’

noctipugam <...> medica<m>

nachtdoorprikster <...> medisch

‘perminxi lectum, inposui pede pellibus labes’

‘...heb ik in bed gepist, de pelzen met mijn pik
bevlekt’

‘podicis, Hortensi, est ad eam rem nata palaestra’

‘daar dient, Hortensius, de sportplaats van de kont voor!’

sine <...> uallo

zonder <eigen> paal

*H76-77; H79

over enkele personages

– Polyphemus – Manius Acilius Glabro (consul in 191 v. Chr.), die een zege behaalde in het legendarische Thermopylae, waar Leonidas in 480 voor een Perzische overmacht na dappere strijd bezweek – twee piraten, genoemd door de dichter ter illustratie van zijn slechte lichamelijke toestand en de dreiging die daar vanuit gaat

uno oculo pedibusque duobus, dimidiatus
ut porcus

éénogig en tweepotig als een varken dat
doormidden is gehakt

‘cire, Leonidam uti, te, Manie, Thermopulas ui’

‘dat jij nu, Manius, Leonidas gelijk,
Thermopylae in strijd beweegt...’

Rhondes Icadionque

<als> Rhondes en Icadion

*H80-81
over *Hymnis*

– tegen iemand die *Hymnis* noemde (vergelijk onder meer
Oude satiren 4 (29), 10-12) – *Hymnis* en haar betoverende zang
(toespeling op ὑμνέω, ‘zingen’)

‘at Hymnidis acri
ex facie florem delegeris’

‘...van *Hymnis*’ fel
gezicht jij bloesem hebt geplukt’

‘*Hymnis*, cantando quae me adseruisse ait ad se’

‘*Hymnis*, zij die mij “door zang heeft ingepalmd”’

*H82-83
Scipio

– spot met *Scipio* (onzeker fragment) – een grap van *Scipio*
tegenover een zekere *Decius* over een man genaamd *Nucula*
(‘Nootje’)

Cornelius Publius noster
Scipiadas dicto tempus quae intorquet in ipsum
oti et deliciis, luci effictae atque cinaedo et
sectatori adeo ipse suo, quo rectius dicas;
ibat forte domum; sequimur multi atque frequentes

...wat onze Publius Cornelius,
de Scipiade, puur als tijdverdrijf verweet
aan wie zijn lief was en zijn licht, zijn fijne ventje,
ja, zijn vaste man – dan zeg je het precies;
hij ging eens huiswaarts; wij *en masse* erachteraan...

‘quid, Decius? Nuculam an confixum uis facere?’ inquit

‘wel, Decius?’ vroeg hij, ‘wil jij soms “Nootje-kraken”?’

*H84-86; H88-89
nog enkele bekende personages

– de heraut *Granius* (vergelijk 11, 15 en boek 20) – *Gaius Caecilius Metellus Caprarius* (vergelijk 5, 24): grappen over zijn boersheid (foute spelling van zijn naam en grappig bedoelde verwijzing naar zijn eventuele benoeming als stadspretor, ‘praetor urbanus’) – een kameraad van *Gallonius* (vergelijk H30) en zijn bedrevenheid in een balspel voor drie personen – over de spilzieke *Maenius*, die voor zijn uitspattingen heel

*zijn huis verkocht behalve één zuil, vanwaar hij de gladiatoren-
spelen kon zien – de onbekende ziener Nostius*

Granius autem
non contemnere se et reges odisse superbos

maar Granius
ziet op zichzelf niet neer en haat verwaande vorsten

Cecilius praetor ne rusticus fiat

zodat *Cecilius* geen *akkerpretor* wordt...

Coelius, conlusor Galloni, scurra, trigonum
cum ludet, solus <...>
ludet et eludet

als Coelius, de speelmaat van Gallonius,
'driehoekbal' speelt, <is hij> de enige <die...>
speelt en <allen> uitspeelt

Maenius <...> columnam
cum peteret

toen Maenius <...> zijn zuil
opzocht

ut praetoris cohors et Nostius dixit haruspex

zoals de pretor-bent met ziener Nostius zei...

* H90-96

enkele onbekende maar markante figuren

*– iemand die zich schaamt – een liederlijke cipier – een
schreeuwlelijk – slaaf met aap – een oude bedelaar bij een eet-
zaal – woorden van een afgetuigde vrouw – een slimme vrouw*

facti subpudet, ut di

schaamde zich wat voor zijn daad, als goden...

carcer uix carcere dignus

...cipier, de cel onwaardig haast

<latra>t Raui<lla>

<blaft> de Hese Bruller...

uernam ac *cercupithecon*

huisgeboren slaaf en *long-tailed monkey*

ante fores autem et triclini limina quidam
perditus Tiresias tussi grandaeuus gemebat

maar voor de deur en bij de drempel lag een man,
'n Tiresias, oeroud, door hoest verwoest, te kreunen

‘palmisque misellam depuuiit me’

‘...mij, arme, met zijn knuisten afgerost’

carissam

gewiekste meid

*H97-102

uit het show-leven

– een vastgebondene – woorden tot een menner – acrobaten –
een gladiator of soldaat – een Samnitische gladiator – vergelij-
king met lichtgewapende troepen

uidimus <uinctum
thomice cann>abina

we zagen hem <gebonden
with a rope van hennep>

‘sustineas currum ut bonus saepe agitator equosque’

‘bedwing je kar als goede rijder, en je paarden’

sicut *mechanici* cum alto exilure *peteuro*

als *show-men* na een sprong *from high* van hun trapeze

haerebat mucro gladium<que> in pectore totum

de zwaarpunt, ja, het ganse zwaard stak in de borst

quamuis bonus ipse
Samnis, in ludo ac rudibus cuiuis satis asper

hijzelf Samniet zo goed je wensen
kunt, en tijdens training woest genoeg voor elk

et ueles bonus, sub uitem qui subicit hastas

...en goed veliet, die lansen gooit vanachter ’t schutdak

*H103-107

uit het openbare leven

– spot met ‘voet-senatoren’, die alleen mogen stemmen door let-
terlijk aan een bepaalde kant te gaan staan – een vogelvanger
– grafschenders vergeleken met inhalige muilezeldrijvers – ver-
gelijking van een bepaalde groep met rommelhandelaren – ver-
gelijking (misschien van een vulkaan) met een smidse

agi pes, uocem mittere coepit

...beweegt de voet en spreekt zich uit

uelut olim
auceps ille facit, cum improuiso insidiisque

zoals zo vaak
zo’n vogelvanger, als hij onverwacht, met list...

porro homines nequam, malus ut quartarius, cippos
collegere omnes

dan sleepten weer die schoften, als corrupte rijders,
alle zuiltjes weg

quidni? et scruta quidem ut uendat scrutarius laudat:
prae fractam strigilem, soleam – improbus! – dimidiatam

tsja, ook de voddenman prijst al zijn rommel aan:
een krabber met een barst, een schoen – de boef! – die
half is!

et uelut in fabrica feruens cum marculus ferrum
<tinnitu> multo cum magnis ictibus tundit

zoals een smidse, waar een moker 't witte ijzer
beukt met sterke slagen waardoor alles <galmt...>

*H108-113
uit het openbare leven (vervolg)

– advies tot aanschaf van een slavin voor het broodbakken –
neerlaten van een peillood – een snoeper van taartjes – een
meisje dat haar sandalen uittrekt – snel afdoen van een servet
– instructie voor een religieuze processie

pistricem ualidam, si nummi suppeditabunt,
addas, empleuron, mamphulas qui sciat omnis

een flinke bakster, als je centen hebt, daarbij:
zo'n *broad-flanked* specialist in *Oriental bread*!

'nunc *catapiratem* puer eodem deuoret unctum,
plumbi pauxillum rodus linique *metaxam*'

'laat nu het slaafje daar een ingevette *sounding-*
line inbrengen: brokje lood aan *flaxen rope*'

'gustai crustula solus'

'ik heb de taartjes op mijn eentje opgepeuzeld!'

et pedibus laeua Sicyonia demit honesta

en trok met links de mooie schoentjes van haar voeten

'et uelli mappas'

'en 'k rukte mijn servetten af'

'cretatumque bouem duc ad Capitolia magna'

'en leid een kalkblank rund tot aan het Capitool'

*H114-116
spot met personen

*een man die geluiden maakt als een paard – een dronkelap –
een trage begroeter*

quantum hinnitum atque equitatum

wat een hoop gehinnik! wat een draf!

et suffocare *lagunas*
conatur

en probeert de *flasks*
te wurgen

pedetemptim hunc <fer>re salutem

...stapvoets groeten kwam

*H117-118

twee korte dialogen

– twee gladiatoren tijdens een oefening of gevecht – gesprek over huiduitslag

petis: ‘pipas? da!’ ‘libet,’ inquit

je vraagt: ‘je jánkt? zeg op!’ ‘ja! lékker!’ zegt-ie

‘haec odiosa mihi uutiligo est’ ‘num dolet?’ inquit

‘ik haat die witte plekken!’ ‘doen ze pijn, dan?’ vraagt-ie

*H119-122

spot met lelijk uiterlijk

– een bultenaar – boerenkinkels – flaporen en dikke buik (*paro-*

die op grafschrift) – iemand met een stomp gezicht uitgemaakt voor een ex-bokser die vocht bij het openbare zwembad (piscina publica) aan de Via Appia

gibbere magno

met een grote bochel

baronum ac rupicum squarr<osa, incondita> rostra

boerenkinkelige, <lompe> puistenbekken!

‘Andronis flacci teget utria’

‘<de aarde zal>

de dikke pens van flapoor Andron wel bedekken’

pro obtuso ore pugil piscinensis reses

die platte kop? een slome bokser van ‘het zwembad’

*H123-128

over diverse aandoeningen

– pijn in de hartstreek – een preventieve ingreep of handeling – vergelijking met koude koorts die rillingen geeft – koude koorts en hoofdpijn – geelzucht – verlamming

tum lateralis dolor, certissimus nuntius mortis

...dan zij-pijn, onmiskenbaar bode van de dood²⁴

inguen ne existat, papulae, tama, ne boa noxita

geen zwelling, bulten, dikke benen of oedeem

iactans me ut febris querquera

...mij schudden deed als koude koorts

querquera consequitur <...> capitisque dolores

dan volgde koude koorts <...> en zware koppijn

'nos esse arquatos; surgamus, eamus, agamus'

'<men ziet>

ons <aan voor> geelzuchtlijders?! opstaan, hup! in actie!

tantus conduxerat omnia torpor

alles was verstijfd, totaal verlamd

*H129

een drenkeling (misschien zoals Odysseus in Odyssee 5, 322-323)

ore salem expiravit amarum

...spuugde uit zijn mond het wrange zout

*H130-135

geografische aanduidingen

– de Bruttiiërs – Capua – Chios – Alba Fucens – Rhodos (verge-
lijk 14, 17) – een typische aandoening op Mykonos

Bruttace bilingui

Bruttiiërs, tweetalig volk²⁵

Campana Capua

in 't Campaanse Capua

Χῖος τε δυνάστης

mighty Chios

decumana Albesia scuta

Alba's kolossale schilden

Carpathium Rhodus in pelagus se inclinat apertum

Rhodos buigt zich naar Karpathos' open brine

Myconi calua omnis iuuentus

de hele jeugd van Mykonos is kaal

*H136

een verwaarloosde boerderij

stat sentibus fundus

staat het landgoed vol met doorns

*H137-143

uit maritieme taferelen

– op zee – helder weer na een regenbui – zicht vanaf een schip dat de zee opvaart (onzeker fragment) – hoge golven – dreigende schade aan het touwwerk – verhaal van een kapitein over zijn kordate optreden tijdens een storm – leed op zee

decumanis fluctibus

met kolossale golven

suda <...> remillum

opgeklaard <...> uitgespreid

terra abit in nimbos imbremque

het land verdwijnt in wolken en in regen

tertius hic mali superat *carchesia* summadan overspoelt de derde <golf> de *mast-head* zelf

saxa et stridor ubi atque rudentum sibilus instat

als rotsen dreigen en gekraak en gonzend want...

‘armamenta tamen, malum, uelum, omnia seruo;
funis enim praecisus cito atque *anquina* soluta’

‘edoch tuigage (mast en zeil) wist ik geheel
te redden: snel het touw gekapt, de *halyard* los!’

nautam algu atque nigrore maius

de zeeman <kreeg te kampen met ellende>
groter dan die kou en duisternis

*H144-147

paarden

– trage paarden uit Apulië – een energiek paard, misschien uit Campanië – een snel dravend paard, misschien uit Spanje – een onhandige ruiter

Apulidae pedibus stlembi

Apuliërs, zo plomp van tred

uelle tolutum hic semper iter coepturus uidetur

hij lijkt steeds draafsgewijs op weg te willen gaan!

qui campos collesque gradu perlabitur uno

...die velden alsook heuvels in één tred beloopt

ut petimen naso aut lumbos ceruicibus tangat

zodat zijn neus de schoftzweer raakt, zijn nek de kont

*H148-149

andere dieren

– schapen – fabeldieren

pascali pecore ac montano, hirto atque soloce

kudde uit de bergen, lang- en dikbehaard

camphippi, elephantocamellos

hippocampi, camel-elephants

*H150-156

eenvoudige etenswaren

– groenten – zuiver water – gezonde toetjes – veel vijgen –
eieren – goedkope wijn – druiven

hic sunt herbae quas seuit Iuppiter ipse

...zijn groenten hier, gezaaid door Jupiter *himself*

inpermixtum lymphorem

onversneden water

lactentes ficos <...>

<...> lactentia coagula

<...> cum melle bibi

melkige vijgen <...>

<...> melkig stremsel

<...> met honing dronk ik

adsiduas ficos

<en> altijd vijgen

decumana oua

kolossale eieren

uinum crucium

een martel-wijn

purpureamque uuam facit albam pampinum habere

...en doet de witte wijnrank paarse druiven dragen

*157-159

vlees

– *wild zwijn – ganzen (verkeerd gehouden, namelijk niet met graan gevoerd) – oneetbare delen van gevogelte*

uiscus aprinum

vlees van wild zwijn

anseris herbilis uirus

de stank van gans, gevoerd met gras

exta acceptoris et unguis

valken-ingewanden en ook -nagels

*160-164

vis en schaaldieren

– *oesters en mosselen – walvis – een liefhebber van fijne vis – tonijn – slakken*

luna alit ostrea et implet *echinos*, muribus fibras
et iecur addit

de maan voedt oesters, geeft zee-egels *body*, brengt
in mossels vezels en organen aan

pistrices

walvissen

quem praeclarus *helops*, quem Aegypto sargus mouebit

<een man> die opleeft van een
fraaie *sturgeon* of een brasem uit Egypte

sumere te atque *amian*...dat je vist naar <...> en *tuna-fish*

murexque marinus

en purperslak uit zee

*H165

een werkpaard

mantica cantheri costas grauitate premebat

een tas bedrukte zwaar de ribbenkast des knols

*H166-169

diverse objecten

– *lichtroosters – jachtgerei – een militair winterkamp – rood
uitgeslagen, leren parfumhouder*

transennas

roosters voor meer licht

tum spara, tum rumices portantur, tragula porro

dan draagt men schichten, lansen aan, en slingerspiezen

<nac>ti hibernacu<la>

hun winterkamp <bereikt>

echinus

cinnabari infectus

leren doosje,
rood van *dragon's blood*

*H170-173

diverse objecten (vervolg)

– *tafelbenodigdheden – een grote voorraad – Attisch zilvergeld van goede kwaliteit – een muntje van weinig waarde*

mantela merumque

servetjes alsook onverdunde wijn

uxori legata penus

aan echtgenote nagelaten voorraad

lecti omnes; *Atticon* hoc est

al <dat zilvergeld is> uitgezocht! *it's Attic!*

quadrantis ratiti

stuiver met een boot erop

*H174-178; 180-186; 188-189

niet nader te plaatsen woorden

cactum

stekel

aquilum

zwartig

arcusque

en koepels

agelastus

<Marcus Crassus>, *the unlaughing*

hoc est cum ad <calcem...>

furor

dat is wanneer <...> bij 't <eind>

passie

canalicula

ponere

afvoerpijpje

doen

confidens

ut pote

zelfingenomen

immers

conque tubernalem

zijn tent- alsook -genoot

corolla

kroontje

disertim

ronduit

gutulliocae

grote nootjes

TWIJFELACHTIGE FRAGMENTEN (KEUZE)

Behalve de fragmenten die in de Oudheid expliciet aan Lucilius worden toegeschreven, al dan niet onder vermelding van het oorspronkelijke boek, zijn er nog enkele tientallen fragmenten die met Lucilius in verband kunnen worden gebracht. De toeschrijving blijft echter onzeker en de fragmenten kunnen daarom worden bestempeld als twijfelachtig (dubia; vandaar de afkorting Dub). Daaruit is hier ten slotte een zeer beperkte keus gemaakt.

*Dub2

cordipugis uersibus

met verzen die de harten raken

*Dub9

*uit een gladiatorengevecht*auriculam aufert
mordicus

hapt hem 't oortje weg

*Dub12

*fiere houding tegenover Mucius Scaevola (vergelijk Nieuwe satiren boek 2)*cuius non ausim dicere nomen?
quid refert, dictis ignoscat Mucius an non?wiens naam zou ik niet durven noemen?
maakt het uit of het van Mucius wel mag?

*Dub21

*navolging van Homerus en Ennius*non mihi si linguae centum sint oraque centum,
aenea uoxnee, al had ik honderd tongen, honderd monden,
en een stem van brons...²⁶

*Dub24

*etenswaren*panis, *pemma*, lucuns, cibus qui purissimus multo estbroodjes, *pastry*, taartjes: 't allerbeste voedsel!

*Dub25

actie van een oud man

'pergit capulare cadauer'

'...gaat dat afgeleefde lijk maar door'

*Dub29

zout

panacean ubique salem

de *general cure-all*, zout

**Dub31*

een senator (*Lucius Terentius Tuscivicanus*) die zich in dronkenschap te pletter sprong vanaf de Tarpeïsche rots in Rome

<sepultum m>orte meroque

<begraven> in dood en drank²⁷

**Dub35*

de slak

terrigenam, herbigradam, domiportam, sanguine cassam

aardkind, groenbeloper, bloedloos huisvervoerder

**Dub40*

een navolger van *Lucilius*

Luciliades

Lucilius-look-alike

**Dub44*

willige seksjongens

scultimidoni

gratis kontjes

NOTEN

1 Vergelijk Pacuvius, *Chryses* 25: *di monerint meliora atque amentiam auerruncassint tuam*.

2 De naam Persius wordt in de laatste twee fragmenten gebruikt voor een erudiet persoon die Lucilius niet tot zijn doelgroep rekent; van de andere namen is weinig of niets bekend. Zo'n honderdvijftig jaar na Lucilius' dood kende Rome een jonge satiricus Persius, die nadrukkelijk Lucilius volgde (vergeleijk ook de inleiding bij boek 10). Die latere Persius las zijn Lucilius dus wel degelijk, en grappig genoeg staat hij ook bekend als een erudiet literator.

3 Vergelijk Caecilius, *Hymnis* CRF 70 R: *mihi sex menses satis sunt uitae, septimum / Orco spondeo*, 'mij volstaan zes maanden leven, nummer zeven / wijd ik Orcus'.

4 De Oudgriekse dichter Archilochus (ca. 650 v.Chr.) was met zijn spottende, jambische gedichten een voorbeeld voor de Romeinse satirendichters. Waarnaar Lucilius hier precies verwijst is niet bekend.

5 Lucilius doelt hier waarschijnlijk op de laatste dagen van februari, in zijn tijd nog door velen beschouwd als het einde van het jaar.

6 Het fragment speelt met de woorden *igni et aqua priuare*, 'van vuur en water beroven', een vaste Latijnse zegswijze voor 'verbannen'. De uitdrukking wordt speels verbonden met de bekende filosofische leer van de vier elementen: vuur, water, aarde en lucht.

7 *Hordeum* ('gerst') werd gebruikt als veevoer, maar ook medisch toegepast bij de genezing van abcessen.

8 Vergelijk Ennius, *Andromache* 2: *quantis cum aerumnis*

illum exanclauī diēm!, ‘met hoeveel leed heb ik die dag ten eind verduurd!’

9 De eerste drie woorden zijn afkomstig uit Plautus, *Miles Gloriosus* 4, en zijn hier terechtgekomen door een verschrijving.

10 Letterlijk: ‘<zoeken> naar een knop op een bis, in een gezond <lichaam> een zweer maken.

11 Mogelijk wordt hier bedoeld op Caius Manlius Vulso, die aan het begin van de tweede eeuw vanuit het oosten allerlei luxe in Rome had ingevoerd.

12 Vergelijk Pacuvius, *Teucer* 7: *Nerei repandirostrum incurruerucum pecus*, ‘Nereus’ terugbuikbekkig, om-/knikflippernekkig zeegedierte’.

13 Homerus, *Ilias* 20, 443.

14 Vergelijk Accius, *Diverse fragmenten* 13: *nam quam uaria sint genera poematorum, Baebi / quamque longe distincta alia ab aliis, nosce*, ‘want welke genres van gedichten er zoal zijn / en hoezeer verschillend, hoor dat, Baebius.’

15 Lucilius verdedigt in deze twee fragmenten de Oudlatijnse vorm van het werkwoord voor ‘koken’ met korte ‘E’. Overigens zou de bestreden vorm met lange ‘E’ in het latere klassieke Latijn toch de normale worden. Voor de goede orde vult Lucilius aan dat er wel een vorm *feruet* bestaat. Dat is echter geen tegenwoordige tijd van *feruere* met lange ‘E’, zoals men zou kunnen denken, maar de toekomstige tijd van *fēruere* met korte ‘E’. *Feruet* betekent dus volgens hem ‘zal koken’.

16 Hier wordt verwezen naar Lucilius’ slaaf Zopyrion, een sterke vechter; vergelijk Epigrammen 1 (22), 2-3. De woorden in het volgende fragment blijven enigszins onduidelijk. Wellicht is het een grappig bedoelde variant op een spreuk over straf.

17 Het fragment is amper te duiden. Het wordt wel in verband gebracht met Romeinse huizenbouw, waarbij het afdalen naar lagere verdiepingen een sociale stijging inhoudt. Maar er kan ook een maritieme operatie mee zijn aangeduid: dan zou er sprake zijn van drie ‘ladders’ waarlangs manschappen het schip verlaten.

18 Het gaat hier om de omstreden Lucius Opimius, die in 116 aanpakte met Rome’s vijand Jugurtha en daarvoor in 110 werd veroordeeld.

19 Het fragment zinspeelt op een bepaling in de Oudromeinse Twaalf Tafelen Wet over het dagvaarden van een dief. Die juridische notie wordt gezet tegenover het stoisch-wijsgerige begrip van ‘bezit’ uit het vorige fragment, met een wat flauwe grondgedachte: als niemand iets ‘bezit’ vervalt ook het onderscheid tussen eigenaar en dief, en kunnen hun rollen zelfs worden omgedraaid. De spreker van dit fragment kan geen personage zijn met wie de dichter sympathiseert.

20 Het fragment kan ook een ironisch advies inhouden om stapels spullen te verzamelen. Dan is het opnieuw een voorbeeld van verkeerd gedrag.

21 De Marsiërs, een volksstam uit het bergland ten oosten van Rome, stonden bekend als slangenbezweerders en tovenaars.

22 De vorm ‘abzet’ is noch Grieks noch Latijn, maar Oscisch of Paelignisch. Lucilius typeert hiermee misschien de gestorven slaaf of de omgeving waar hij werkte.

23 Misschien een toespelings op Ennius, *Erectheus* 2: *arma arigunt, horrescunt tela*, ‘ze steken schilden uit, het ritselt speren’.

24 Dit fragment wordt ook wel toegeschreven aan Ennius (Twijfelachtige fragmenten 8).

25 Vergelijk Ennius, *Annalen* inc. 31 (na 8, 14): *Bruttace bilingui*, ‘Bruttiërs, tweetongig volk’.

26 Vergelijk Ennius, *Annalen* inc. 25 (uit boek 6): *non si, lingua loqui saperet quibus, ora decem sint / in me, tum ferro cor sit pectusque reuinctum*, ‘al had ik om mijn taal te doen een tiental tongen / en daaronder hart en borst omgord met staal...’, een navolging van Homerus, *Ilias* 2, 489-490.

27 Vergelijk Ennius, *Annalen* 8, 14: *nunc hostes uino domiti somnoque sepulti*, ‘...de vijand nu in wijn getemd, in slaap verzonden’.

NAWOORD

Een uitgave van een verzameling fragmenten brengt bijzondere problemen met zich mee. Daarover volgen hier enkele afsluitende technische opmerkingen, die voor een groot deel dezelfde strekking hebben als die in voorgaande delen van de *Bibliotheca Latina Archaica*.

Van Lucilius' *Satiren* zijn in de afgelopen honderd jaar verschillende edities gepubliceerd, elk met een eigen indeling en telling, en met onderling soms aanzienlijk verschillende interpretaties van de belangrijkste fragmenten. Ik heb de situatie niet onoverzichtelijker willen maken door nóg een wezenlijk afwijkende uitgave. In plaats daarvan heb ik mij voor de Latijnse tekst zo veel mogelijk gehouden aan de meest recente en complete kritische editie: Lucilius, *Satires*, texte établi, traduit et annoté par François Charpin, tome I: livres I-VIII, Paris 2002; tome II: livres IX-XXVIII, Paris 2003; tome III: livres XXIX, XXX, et fragments, Paris 2003.

De handzame uitgave van de fragmenten van Lucilius in E. H. Warmington (ed.), *Remains of Old Latin* III: Lucilius, The Twelve tables, (Loeb Classical Library 329) Cambridge Mass./London 1979 (5e dr.) wijkt op tal van tekstuele punten af en geeft ook een andere nummering en vaak een andere interpretatie. Voor deze uitgave heb ik Warmingtons editie veelvuldig geraadpleegd maar niet overal systematisch in het materiaal verwerkt. Dat geldt ook voor de overigens nuttige editie van de *Satiren* door Krenkel (Lucilius, *Satiren*, Lateinisch und Deutsch von Werner Krenkel, Leiden 1970 (2 delen)). Het werk van Lucilius is betrekkelijk vaak bestudeerd, maar voornamelijk binnen het ruimere kader van de Romeinse satire als geheel; monografieën blijven schaars. Een recente uitzondering is: Karin Haß,

Lucilius und der Beginn der Persönlichkeitsdichtung, Stuttgart 2007; de uitvoerige bibliografie in deze studie verwijst naar relevante oudere literatuur.

Van Charpins drielidige uitgave heb ik de fragmentnummering van de Latijnse teksten overgenomen. De bij Charpin toegevoegde, doorlopende nummering van alle bewaarde versregels volgens de oudere editie van F. Marx is niet in de tekst aangegeven, maar omdat daar in de vakliteratuur vaak naar wordt verwezen heb ik een omnummertabel toegevoegd, waaruit de lezer een en ander zonder veel moeite kan afleiden.

Wel heb ik een betrekkelijk grote ingreep gedaan door de oudste satirenboeken, traditioneel genummerd als 26 tot en met 30, voorop te zetten, en de epigrammenboeken, traditioneel genummerd 22 tot en met 25, apart achteraan. Om de zaken niet te compliceren heb ik het hele materiaal opgedeeld in een groep ‘Oude satiren’ (de boeken 26-30), ‘Nieuwe satiren’ (1-21) en ‘Epigrammen’ (22-25). Binnen elk van de drie groepen heb ik een nieuwe, logische boeknummering aangebracht (vanaf 1) met tussen haakjes steeds de traditionele aanduiding. Zo wordt een voor de hand liggende, chronologische lectuur van de fragmenten mogelijk, waardoor onder meer Lucilius’ ontwikkeling binnen het genre nader beschouwd kan worden.

De spelling en tekstkeuze van Charpin zijn hier in principe onverkort overgenomen; achter in deze uitgave staat, bij de nummertabel, ook een kort overzicht van de weinige plaatsen waar ik toch voor een iets andere lezing koos. Van de door Charpin gegeven teksten heb ik alleen de categorie ‘onechte fragmenten’ (*dubia*) niet integraal opgenomen. Verder zijn in de niet aan een boek toewijsbare fragmenten enkele testimonia vervallen die geen identificeerbare woorden van Lucilius bevatten. Het overige Lucilius-materiaal is volledig opgenomen, zelfs als de snippers tekst amper een zinvolle interpretatie toelaten.

Bij de interpunctie heb ik mij vrij gevoeld om zonder nadere opgave veranderingen aan te brengen ten opzichte van Charpin. Deze uitgave wil een leeseditie zijn, die het poëtische karakter

van de fragmenten zo veel mogelijk naar voren brengt. Vaak is niet met zekerheid uit te maken of de bewaarde frasen complete zinnen betreffen. Om hieraan recht te doen en om de teksten meer ‘lucht’ te geven is hier afgezien van het gebruik van hoofdletters aan het begin van zinnen, tenzij bij namen, en van het gebruik van de enkele punt ter afsluiting ervan (de puntkomma is soms gezet in plaats hiervan).

In afwijking van Charpin is voorts consequent gebruik gemaakt van aanhalingstekens als de fragmenten directe rede van een personage bevatten; dubbele aanhalingstekens worden gebruikt bij citaten binnen directe rede. Een speciale moeilijkheid hier is dat Lucilius als dichter vaak in de eerste persoon woorden voor zijn rekening neemt zonder dat hij als personage in de tekst voorkomt. In zulke gevallen zijn ‘ik-uitspraken’ in principe niet voorzien van aanhalingstekens. In andere gevallen is het eenvoudig niet duidelijk of de dichter *ex cathedra* spreekt, of woorden van zichzelf als personage in een dialoog citeert, of woorden aanhaalt van een andere spreker, met wie hij het al dan niet eens is. Uiteraard moest ik uiteindelijk overal een keuze maken bij de weergave: wel of geen aanhalingstekens. Soms heb ik op goed geluk een beslissing moeten nemen die bij een andere tekstbezorger wellicht anders zou zijn uitgevallen.

Verder ben ik in de vertaling royaal geweest met aanloop- en uitlooppuntjes wanneer fragmenten incompleet zijn, en met het symbool <...> (‘hier ontbreekt essentiële tekst midden in een fragment’). Plaatsen die Charpin markeert om onherstelbare tekstcorruptie aan te geven heb ik in de vertaling zo veel mogelijk toch geprobeerd weer te geven.

De plaatsing, volgorde en duiding van fragmenten is vaak een tamelijk hachelijke onderneming, en zo ook in het geval van de *Satiren*. De verschillende uitgaven van Lucilius vertonen op deze punten een grote diversiteit. Ook hier heb ik nodeloze discussies willen vermijden en mij als regel gehouden aan de uitleg in de editie van Charpin.

Wel heb ik geprobeerd de gepresenteerde teksten zo veel mo-

gelijk thematisch te ordenen in kleine, samenhangende groepjes verzen. Charpin is hier in het algemeen terughoudend, maar in de volgorde waarin hij de fragmenten geeft laten die toch geregeld een zekere mate van bundeling toe. Voor een leeseditie is zo'n ordening van losse fragmenten naar mijn opvatting onmisbaar, al moest ik de zaken soms iets stilliger rubriceren dan een strikt wetenschappelijke beschrijving van het materiaal zou vragen.

Ter verduidelijking van de interpretatie is aan het begin van elk fragment een korte, cursief gezette omschrijving toegevoegd. In het geval van een bundeling van fragmenten is dat eerst een korte omschrijving voor het geheel, na een witregel gevolgd door detailomschrijvingen van elk van de navolgende fragmenten. In veel gevallen is die informatie gebaseerd op expliciete mededelingen in de antieke bronnen die de Luciliusfragmenten citeren. Over het algemeen houd ik mij bij deze omschrijvingen verder aan de interpretatie en analyse van Charpin, vooral die in zijn uitvoerige 'Notes supplémentaires'. Maar ook hier ben ik soms iets minder voorzichtig dan hij. Zo ben ik eerder geneigd een knoop door te hakken ten gunste van een van de door hem geopperde mogelijkheden. Waar dat werkelijk niet goed mogelijk leek heb ik de omschrijving aangevuld met de woorden 'onzeker fragment'. Natuurlijk zijn alle fragmenten tot op zekere hoogte onzeker, maar waar dit expliciet vermeld staat, is dat bij uitstek het geval.

Afgezien van de inleidende, inhoudelijke opmerkingen per vers, heb ik geprobeerd de fragmenten literair zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen. Dat betekent voor mij vooral dat ze waar mogelijk voor zichzelf moeten spreken. Zo heb ik ervan afgezien om de context te geven waarbinnen elk fragment door antieke grammatici of andere auteurs is geciteerd. In strikt wetenschappelijke edities geldt het tegenwoordig juist als heilige wet om die context erbij te geven. Het nadeel is dat de authentieke Latijnse fragmenten zo al gauw dreigen te worden ondergesneeuwd door secundair materiaal, zoals in vrijwel alle Lucilius-

uitgaven inderdaad gebeurt. Om dezelfde reden heb ik afgezien van uitvoerige annotatie. Vaak kon ik in de inleidende omschrijvingen ook enige onmisbare achtergrondinformatie over fragmenten kwijt, waardoor het aantal noten tot een minimum is beperkt. Als praktische lezershulp voor de uitspraak van Romeinse namen is in de vertaling soms met een accent aangegeven waar de klemtoon moet liggen.

Om toch ook iets meer van de structuur te kunnen tonen is aan het begin van elk boek een overzicht opgenomen van de oorspronkelijke inhoud en structuur, voor zover hierover duidelijkheid bestaat op grond van de bewaarde fragmenten en de aanwijzingen van antieke auteurs.

De editie van de Latijnse verzen biedt, kortom, een sterk geprimeerde en voor poëzielezers aangepaste versie van Charpins grote wetenschappelijke uitgave.

Deze metrische vertaling is de eerste volledige Lucilius-vertaling in het Nederlands. Ik heb beoogd de originelen waar mogelijk op de voet te volgen en tevens recht te doen aan de archaïsche en poëtische kleur ervan. Veel aandacht heb ik besteed aan bijzonderheden in de woordvolgorde. Griekse woorden die Lucilius inlast, al dan niet in getranslitereerde vorm, zijn doorgaans weergegeven in het Engels, ter wille van het tweetalige effect.

De hexameters in vertaling tellen zes heffingen en kunnen beginnen en eindigen met een onbeklemtoonde lettergreep. Maar in het algemeen gebruik ik zo veel mogelijk de jambische zesvoeter, dus de variant met een onbeklemtoonde eerste lettergreep en een zesde heffing tot slot.

In de vertaling van trocheïsche zevenvoeters (acht heffingen, ook in vertaling) heb ik een trocheïsch ritme aangebracht door systematisch te beginnen met een beklemtoonde lettergreep. Om het verschil met de hexameter-verzen ook visueel te markeren is de lange versregel hier in het Nederlands telkens in tweeën gesplitst. Bij de jambische zesvoeters (zes heffingen) is, omgekeerd, systematisch begonnen met een onbeklemtoonde letter-

greep. Ook hier is het vers in tweeën gesplitst om het onderscheid met de hexameters voelbaar en zichtbaar te maken. Deze vertaalde jambisch-trocheïsche verzen uit de eerste boeken van de Oudlatijnse satiren brengen hopelijk juist door deze afwijkende weergave ook iets over van de variatie in hun Latijnse originele.

Lucilius' verzen lopen in het Latijn soms allesbehalve soepel. Een extra moeilijkheid voor klassiek geschoolde lezers is het Oudlatijnse verschijnsel dat een slot-s na een korte klinker geen 'positie maakt' en de lettergreep dus kort gelezen moet worden, zoals in Nieuwe satiren 1,3 ...*quam plánius dicit* of 1,7 *múnus tamén fungí...*). Ter wille van de leesbaarheid heb ik in de vertaling een vrij neutraal en soepel lopend Nederlands gekozen. De vertaalde verzen laten zich dus over het algemeen betrekkelijk vlot lezen, schat ik, hoewel er bewust ook een zekere stroefheid in is aangebracht.

Het is goed om te beseffen dat veel in deze uitgave uiteindelijk onzeker blijft en een vorm van interpretatie inhoudt. Toch is het mijn hoop dat dit boek het vaak veronachtzaamde werk van Lucilius recht doet en onder de aandacht brengt van classici en poëzie liefhebbers. Deze dichter is alleen al als voorganger van Horatius en Juvenalis de moeite meer dan waard. En als innovator en kleurrijke persoonlijkheid kan hij onbevooroordeelde lezers nog altijd voor zich innemen.

Bij het maken van deze uitgave heb ik vanaf het begin de harte-lijke steun en belangstelling ervaren van Ivo Gay. Ik dank hem en Zsuzsó Pennings voor de zorgen waarmee zij ook dit deel van de *Bibliotheca Latina Archaica* hebben omringd. Daarnaast gaat mijn dank uit naar Studio Hanengeschrei voor de fraaie vormgeving van deze uitgave.

Vincent Hunink

TEKSTAFWIJKINGEN

In deze uitgave is in principe steeds de Latijnse tekst aangehouden uit de nieuwste kritische editie met vertaling en commentaar van Charpin: Lucilius, *Satires*, texte établi, traduit et annoté par François Charpin, tome I: livres I-VIII, Paris 2002; tome II: livres IX-XXVIII, Paris 2003; tome III: livres XXIX, XXX et fragments, Paris 2003.

Hieronder volgt een lijst van tekstuele verschillen tussen deze uitgave en die van Charpin. Niet vermeld zijn de gevallen waar Charpin tussen rechthoekige haken woorden afdrukt die aan de tekst vreemd zijn. Deze zijn hier overal stilzwijgend weggelaten, op een enkel geval na (5[30], 39). Gehandhaafd is het teken † bij plaatsen waar de Latijnse tekst onherstelbaar bedorven is. Over de aanpassingen in interpunctie en lay-out, zie verder het Na-woord.

<i>fragment deze editie</i>	<i>Charpin</i>
OUDE SATIREN	
1, 49 depoclassere	depeclassere
2, 22 carti? quidquid quaeritis/	carti? / quidquid quaeritis
3, 26 fulmentas	fulmentast (zeffout)
NIEUWE SATIREN	
1, 30 mala	malo
2, 12 bulgam	uulgam
15, 4 <se> / subicit	subicit
15, 4 posteriorem / <partem>	posteriorem

VERSPREIDE FRAGMENTEN

H37 quouis
H66 suggeris

quoduis
suggeri'

OMNUMMERTABEL

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
		1,26	621
OUDE SATIREN		1,27	605
1 (26), 1	653	1,28	633-634
1,2	609	1,29	649
1,3	627	1,30	620
1,4	632	1,31	671-672
1,5	610	1,32	675
1,6	608	1,33	622
1,7	650	1,34	669-670
1,8	587	1,35	667
1,9	607	1,36	668
1,10	654	1,37	666
1,11	606	1,38	662
1,12	656-657	1,39	659
1,13	651-652	1,40	624
1,14	590-591	1,41	631
1,15	588-589	1,42	623
1,16	592-593	1,43	676
1,17	595-596	1,44	677
1,18	603-604	1,45	647-648
1,19	597-598	1,46	663
1,20	599-600	1,47	678-679
1,21	601	1,48	680
1,22	644	1,49	682-683
1,23	612	1,50	684-685
1,24	615-616	1,51	681
1,25	613-614		

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
1,52	618-619	2,6	724	2,38	708	3,24	773
1,53	686	2,7	719	2,39	707	3,25	776
1,54	626	2,8	692	2,40	700	3,28	777
1,55	629	2,9	690	2,41	702	3,27	783
1,56	630	2,10	691	2,42	701	3,28	920-921
1,57	628	2,11	716-717	2,43	738	3,29	784-790
1,58	625	2,12	720-721	2,44	697	3,30	791
1,59	640	2,13	725	2,45	695	3,31	792
1,60	641	2,14	718			3,32	766
1,61	643	2,15	694	3(28),1	745	3,33	766-767
1,62	602	2,16	728	3,2	749	3,34	760
1,63	637	2,17	722-723	3,3	743	3,35	759
1,64	635-636	2,18	711	3,4	744	3,36	761
1,65	638	2,19	704-705	3,5	570	3,37	769-770
1,66	639	2,20	734	3,6	747	3,38	764
1,67	642	2,21	735	3,7	742	3,39	768
1,68	645-646	2,22	709-710	3,8	748	3,40	771-772
1,69	664	2,23	733	3,9	757	3,41	794
1,70	665	2,24	730	3,10	762-763	3,42	800-801
1,71	660-661	2,25	731	3,11	751	3,43	796-797
1,72	655	2,26	729	3,12	752	3,44	795
1,73	673-674	2,27	732	3,13	754	3,45	798
1,74	617	2,28	737	3,14	755-756	3,46	799
1,75	611	2,29	736	3,15	753		
1,76	658	2,30	715	3,16	758	4(29),1	806-807
1,77	687	2,31	706	3,17	782	4,2	812
		2,32	741	3,18	780	4,3	875
2(27),1	688-689	2,33	740	3,19	781	4,4	876
2,2	739	2,34	726-727	3,20	774	4,5	877
2,3	693	2,35	703	3,21	779	4,6	874
2,4	696	2,36	699	3,22	778	4,7	870-871
2,5	712-714	2,37	698	3,23	775	4,8	872-873

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
4, 9	810	4, 41	903-904	4, 73	851-852	5, 22	1015
4, 10	890	4, 42	911	4, 74	856	5, 23	1031
4, 11	888-889	4, 43	913	4, 75	854-855	5, 24	1095-1096
4, 12	894	4, 44	820	4, 76	863-865	5, 25	1037-1038
4, 13	891-893	4, 45	899	4, 77	857-858	5, 26	1027
4, 14	808-809	4, 46	914	4, 78	859-860	5, 27	1032
4, 15	803	4, 47	918-919	4, 79	861-862	5, 28	1017
4, 16	805	4, 48	821-822	4, 80	866-867	5, 29	1026
4, 17	804	4, 49	836	4, 81	868-869	5, 30	1030
4, 18	802	4, 50	837-838	4, 82	922	5, 31	1022-1023
4, 19	815	4, 51	839			5, 32	1033
4, 20	813	4, 52	840	5 (30), 1	1008	5, 33	1029
4, 21	816	4, 53	843	5, 2	1028	5, 34	1036
4, 22	817	4, 54	841-842	5, 3	1012	5, 35	1059
4, 23	811	4, 55	844	5, 4	1013	5, 36	1054
4, 24	879-880	4, 56	845	5, 5	1011	5, 37	971
4, 25	882-883	4, 57	846-847	5, 6	1009	5, 38	970
4, 26	881	4, 58	826-827	5, 7	1010	5, 39	1094
4, 27	884-885	4, 59	828-829	5, 8	1093	5, 40	974-975
4, 28	887	4, 60	823	5, 9	1079	5, 41	1078
4, 29	886	4, 61	824	5, 10	1080-1081	5, 42	972
4, 30	878	4, 62	825	5, 11	1082-1083	5, 43	973
4, 31	818-819	4, 63	906-907	5, 12	1084	5, 44	980-981
4, 32	848-850	4, 64	895-896	5, 13	1085	5, 45	982
4, 33	898	4, 65	830-831	5, 14	1086-1087	5, 46	983-984
4, 34	835	4, 66	832-833	5, 15	1018	5, 47	976-977
4, 35	905	4, 67	908	5, 16	1019	5, 48	985-986
4, 36	902	4, 68	834	5, 17	1020	5, 49	987
4, 37	912	4, 69	909-910	5, 18	1016	5, 50	988-989
4, 38	916	4, 70	917	5, 19	1014	5, 51	1060
4, 39	897	4, 71	915	5, 20	1035	5, 52	1061
4, 40	900-901	4, 72	853	5, 21	1021	5, 53	1062

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
5,54	978-979	5,86	1071-1072	1,15	48	2,13	71
5,55	1063	5,87	993-994	1,16	19-23	2,14	81
5,56	1069	5,88	1056-1057	1,17	31	2,15	84-86
5,57	1075	5,89	1058	1,18	27-29	2,16	60-61
5,58	1064	5,90	1045-1046	1,19	32	2,17	64
5,59	1070	5,91	992	1,20	33-35	2,18	65
5,60	996	5,92	991	1,21	30	2,19	88-94
5,61	998-999	5,93	995	1,22	24-25	2,20	87
5,62	1000	5,94	1001	1,23	36	2,21	56
5,63	1002	5,95	1055	1,24	40-42	2,22	62-63
5,64	1003	5,96	1043-1044	1,25	49-50	2,23	76-77
5,65	1007	5,97	1041-1042	1,26	18		
5,66	1005-1006	5,98	1089	1,27	43	3,1	97-98
5,67	1049	5,99	1088	1,28	44	3,2	99-100
5,68	1048	5,100	1090	1,29	46	3,3	102-104
5,69	1091	5,101	1098	1,30	53	3,4	107-108
5,70	1073-1074			1,31	51-52	3,5	109
5,71	1076-1077	NIEUWE SATIREN		1,32	37-39	3,6	105-106
5,72	1034	1,1	1	1,33	54	3,7	101
5,73	990	1,2	9			3,8	110-113
5,74	1004	1,3	2	2,1	55	3,9	123
5,75	1097	1,4	4	2,2	82-83	3,10	125
5,76	1024-1025	1,5	5-6	2,3	66	3,11	121-122
5,77	1050	1,6	7	2,4	67-68	3,12	120
5,78	1051-1052	1,7	8	2,5	69-70	3,13	117-118
5,79	1053	1,8	10	2,6	57-58	3,14	119
5,80	1065-1066	1,9	11	2,7	59	3,15	124
5,81	1067	1,10	12	2,8	75	3,16	126
5,82	1068	1,11	13	2,9	78-80	3,17	127
5,83	1047	1,12	15-16	2,10	74	3,18	144-145
5,84	997	1,13	14	2,11	72	3,19	146
5,85	1039-1040	1,14	17	2,12	73	3,20	114

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
3, 21	130	5, 1	181-188	6, 4	251	7, 13	278
3, 22	138	5, 2	189-190	6, 5	252	7, 14	284
3, 23	142-143	5, 3	191-192	6, 6	240-241	7, 15	291
3, 24	131	5, 4	193	6, 7	238-239	7, 16	293
3, 25	115-116	5, 5	194	6, 8	249-250	7, 17	292
3, 26	137	5, 6	198-199	6, 9	243-246	7, 18	294
3, 27	139	5, 7	196-197	6, 10	253	7, 19	286
3, 28	136	5, 8	200	6, 11	242	7, 20	287
3, 29	132	5, 9	201	6, 12	236-237	7, 21	288-289
3, 30	133	5, 10	195	6, 13	233	7, 22	290
3, 31	140-141	5, 11	226-227	6, 14	235	7, 23	285
3, 32	128	5, 12	223-224	6, 15	234		
3, 33	129	5, 13	202	6, 16	230	8, 1	303-304
3, 34	134-135	5, 14	203-205	6, 17	257	8, 2	305
		5, 15	219	6, 18	258-259	8, 3	306
4, 1	149-152	5, 16	220	6, 19	260	8, 4	307
4, 2	153-158	5, 17	215	6, 20	261-262	8, 5	302
4, 3	166-167	5, 18	214	6, 21	254-255	8, 6	296-297
4, 4	172	5, 19	222	6, 22	256	8, 7	300-301
4, 5	171	5, 20	221			8, 8	312
4, 6	164	5, 21	212	7, 1	264-265	8, 9	298
4, 7	179-180	5, 22	208-209	7, 2	266	8, 10	299
4, 8	163	5, 23	206-207	7, 3	268	8, 11	309-310
4, 9	173	5, 24	210-211	7, 4	263	8, 12	311
4, 10	174-176	5, 25	213	7, 5	271	8, 13	315-316
4, 11	177-178	5, 26	218	7, 6	273-274	8, 14	313
4, 12	160	5, 27	225	7, 7	275	8, 15	318
4, 13	161-162	5, 28	216-217	7, 8	269-270	8, 16	317
4, 14	169-170			7, 9	267	8, 17	308
4, 15	168	6, 1	228-229	7, 10	276-277		
4, 16	159	6, 2	231-232	7, 11	279-281	9, 1	349-350
		6, 3	247-248	7, 12	282-283	9, 2	338-340

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
9,3	341-347	10,1	386-387	12,7	430	15,1	512-513
9,4	351	10,2	388			15,2	510
9,5	352-355	10,3	391	13,1	446	15,3	511
9,6	356	10,4	385	13,2	438-439	15,4	509
9,7	357	10,5	392	13,3	440-441	15,5	506-508
9,8	358-361	10,6	393	13,4	442-443	15,6	492
9,9	362	10,7	389	13,5	444	15,7	497-498
9,10	364-366	10,8	390	13,6	445	15,8	493-494
9,11	367-368			13,7	447	15,9	499-500
9,12	369-370	11,1	405-406	13,8	450-451	15,10	501-502
9,13	371	11,2	397	13,9	452	15,11	503
9,14	372	11,3	407-408	13,10	449	15,12	490-491
9,15	374	11,4	398-399	13,11	448	15,13	504-505
9,16	375-376	11,5	409-410			15,14	495
9,17	381	11,6	400	14,1	453	15,15	514
9,18	382	11,7	401-404	14,2	454-455	15,16	496
9,19	377-378	11,8	394-395	14,3	456	15,17	515-516
9,20	379-380	11,9	413-415	14,4	474-475	15,18	480-483
9,21	319	11,10	418-420	14,5	473	15,19	484-489
9,22	320	11,11	422-424	14,6	461		
9,23	324-325	11,12	425	14,7	462	16,1	532-533
9,24	322-323	11,13	417	14,8	467-468	16,2	530
9,25	328-329	11,14	416	14,9	459-460	16,3	537
9,26	331-332	11,15	411-412	14,10	478-479	16,4	527-529
9,27	334-335	11,16	426	14,11	467-468	16,5	534-536
9,28	330			14,12	469-470	16,6	519-520
9,29	336-337	12,1	432	14,13	471	16,7	522-524
9,30	326	12,2	433-434	14,14	472	16,8	531
9,31	321	12,3	431	14,15	476	16,9	525-526
9,32	333	12,4	428-429	14,16	464-465	16,10	521
9,33	327	12,5	427	14,17	466		
		12,6	435-436				

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
17,1	547-548	1 (22), 4	579-580	T15	960	H31	1122-1123
17,2	540-546	1 (22), 5	581	T16	961	H32	1255-1256
17,3	538-539			T17	962	H33	1197
17,4	550-551	2 (23), 1	585	T18	963-964	H34	1213-1214
17,5	552-553			T19	965	H35	1105
17,6	549	5 (25), 1	586	T20	966	H36	1119-1120
				T21	967	H37	1220
18,1	555-556					H38	1103
18,2	554	VERSPREIDE FRAGMENTEN		H1	1100	H39	1253
		J1	923-924	H2	1153-1154	H40	1219
19,1	563	J2	925-927	H3	1294-1295	H41	1228-1234
19,2	557	J3	940-941	H4	1215-1217	H42	1118
19,3	567	J4	928-932	H6	1160	H43	1148
19,4	559-560	J5	793	H7	1281	H44	1312-1313
19,5	561-562	J6	936-937	H8	1224	H45	1242-1243
19,6	565	J7	938	H9	26	H46	1287
19,7	566	J8	939	H10	1227	H47	1318
19,8	564			H11	1168	H48	1147
19,9	558	T1	944	H12	1133	H49	1221
		T2	945	H14	1279	H50	1260
20,1	568	T3	946	H16	1264-1265	H51	1259
20,2	569	T4	947	H17	1111	H52	1288
20,3	573-574	T5	948-949	H18	1189	H53	1172
20,4	577	T6	950-951	H19	1190	H54	1200
20,5	570-572	T7	952	H23	1326-1338	H55	1307
20,6	578	T8	953	H24	1117	H56	1315
20,7	575-576	T9	954-955	H25	1340	H57	1174-1176
		T10	956	H26	1284-1286	H58	1173
EPIGRAMMEN		T11	933-934	H27	1268	H59	1208
1 (22), 1	582	T12	957-958	H28	1269	H60	1205
1 (22), 2	583	T13	959	H29	1155	H61	1157
1 (22), 3	584	T14	935	H30	1235-1240	H62	1167

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
H63	1290	H97	1324-1325	H129	1244	H159	1170
H64	1257-1258	H98	1305	H130	1124	H160	1201-1202
H65	1296	H99	1298	H131	1125	H161	1252
H66	1297	H100	1187	H132	1131	H162	1276
H67	1223	H101	1273-1274	H133	1150	H163	1304
H68	1344-1346	H102	1349	H134	1291	H164	1210
H69	1323	H103	1102	H135	1211	H165	1207
H70	1271	H104	1319-1320	H136	1301	H166	1311
H71	1186	H105	1255-1256	H137	1152	H167	1315
H72	1222	H106	1282-1283	H138	1303	H168	1302
H73	1248	H107	1165-1166	H139	1308	H169	1158-1159
H74	1267	H108	1250-1251	H140	1309	H170	1206
H75	1317	H109	1191-1192	H141	1293	H171	1350
H76	1342-1343	H110	1183	H142	1113-1114	H172	1199
H77	1310	H111	1161	H143	1218	H173	1272
H79	1292	H112	1164	H144	1109	H174	1099
H80	1115-1116	H113	1145	H145	314	H175	1110
H81	1193	H114	1275	H146	1278	H176	1112
H82	1138-1142	H115	1162-1163	H147	1347	H177	1300
H83	1280	H116	1247	H148	1246	H178	295
H84	1181-1182	H117	1249	H149	1126	H180	1127
H85	1130	H118	1185	H150	1188	H181	45
H86	1134-1135	H119	1179	H151	1196	H182	1137
H88	1203-1204	H120	1121	H152	1198	H183	1143
H89	1348	H121	1104	H153	1101	H184	1156
H90	1171	H122	1266	H154	1151	H185	1184
H91	1128	H123	1314	H155	1146	H186	1178
H92	1289	H124	1195	H156	1270	H188	1254
H93	1321	H125	1194	H157	1341	H189	147
H94	1107-1108	H126	1277	H158	1106		
H95	1245	H127	1092				
H96	1129	H128	1306				

BLA IV (LUCILIUS)

fragment (Charpin)	versnr. (Marx)	fragment (Charpin)	versnr. (Marx)
Dub2	968	Dub29	1367
Dub9	-	Dub31	1374
Dub12	1354-1355	Dub35	1377
Dub21	1364-1365	Dub40	1361
Dub24	1368	Dub44	1373
Dub25	1369		

BIBLIOTHECA LATINA ARCHAICA

Ingeleid, bezorgd en vertaald door Vincent Hunink

- I *Muzen, bezing mij. Rome's oudste heldendichten*
Livius Andronicus, *Odyssee*
Gnaeus Naevius, *De Punische Oorlog*
ISBN 978 90 5848 027 9
- II Quintus Ennius, *Annalen*
ISBN 978 90 5848 073 6
- III Andronicus, Naevius, Ennius, Accius. Pacuvius,
Woeste mensenharten. De eerste tragedies uit Rome
ISBN 978 90 5848 075 0
- IV Lucilius, *Alles holt nu achteruit! Satiren*
ISBN 978 90 5848 083 5

www.uitgeverij-voltaire.nl

www.vincenthunink.nl